

X-23 g/x 84/2 Poc-6x)6-5

Долктынъ оолгы

КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ
ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗЖЕ
УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА

Колич. предыд. выдач _____

84(2Рс-6х)6-5

X P 2
K 29

Валентин КАТАЕВ

ПОЛКТЫНЪ ООЛҒЫ

Повесть

4

Хак. обш.
БИБЛИОТЕКА

ХАКАСИЯНЫНЪ КНИГА ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫ
АБАКАН — 1962

Пу көптернінъ саблығ чолы

Некрасов.

1

Күскү. Орты хараа тус полған. Ағас аразында сырығыстығ сөрөн. Ооғас, чызыглап парған пүрлерненъ чабын парған, харалчатхан састарданъ тубан кәдірілчеткен.

Ай, сых киіп, пөзікте чарыпчатхан, че анынъ чарыгы тубанны чадап ла тобырчатхан. Сас оорланчатхан. Ай чаринда оор пірде үгдереп, пірде көлечкеленіп, хынған ла хоосха айланып, көөлче кәдірілчеткен.

Пу аймах-пасха ағастығ чир полтыр: пірееде көп этажтығ теремге ле тәйі, хара, улуг харағайнынъ көлеткізі көрін парча; піресде, стено ле чіли, хазынънар кинетін ырахта ағара түсчелер; пірееде, узаан сүт ле чіли, тарал парған ах тигірінінъ кизектерінде талнынъ пүрі чох салаалары хоостал парчатханнар.

Ағас арамнабысхан чирлерде айнынъ чарин, ах чурухтар ла чіли, чайа тасталчатхан.

Пір сөснөнъ, ол хайхастыг, хацаннанъ кізі холы тенъмеен, сіліг чирлерге тōй полған. Андаг чирлер орыс чўрекке угаа чағыннар паза кōп нимеденъер чоохтанчалар. Паза нымахтардагы алынча картиналарны сағысха кирчелер: пōрнин хыйын сал салған паза холтнина Жархустынъ чўгін сараан платты сух салған Иван-царевичті мўндір салған пора пўўрні алай ба суг ээзін, алай ба хус азахтарында турчатхан кічицек турацахты — аннанъ даа пасха кōп нимелер кізінінъ сағызына кірчелер.

Че мындаг тўн-хараада разведкаданъ айланып одырган ўс чаачы полесскай чирлернінъ сілниненъер сағынминчатханнар.

Боевой задание толдырарға парып, олар немецтернінъ тылында сутка артығох пол парирлар. Ырчынынъ сооружениелерін таап, хайда турчатханнарын картада таныхтағлап саларға оларға чахыг пірілген полған.

Разведчиктернінъ тоғызы сидік паза хорғыстыг. Азах ўстўне кōдірілбин, чирче ле чызынарға килісчоткен. Пір хати, тізенъ, ўс часча пір дее хыймырабин, сарыг пўрлер ўстўлеріне тооладып алып, плащ-палаткаларына туу сарынып алып, соох, чыстыг палғастыг саста чадарға киліс парған.

Кўнōрткі азыралны, соох ние паза сухарьлар ла чіп, иртіргеннер.

Че пір дее хати тамкы тартарға киліспеені нинъ ирее-лестіг полған. Пілдістіг, чаачы кізі тамкы тартпаанда, ние дее чібес, узубас таа. Пу парчатхан чаачыларнынъ ўзі дее тамкынынъ тамын пілчеткен кізілер полған. Боевой чахыг толдырыл таа парған полза, разведчиктер тарынчах полғаннар.

Пістінъерге нинче чағын полза, разведчиктернінъ анча тынъ тамкы тартарлары килчеткен. Андаг тустарда пірееде хормачы чоохтар даа улысчанъ полған. Че сагам амырны сайбирға чарабас полған. Чоохтазарданъ полар, чиділерге дее алай ба сінъіерге дее чарабинчатхан. Ағас аразындагы амырда полған па табызах угаа тынъ истілчеткен.

Онънабин халып, хуруг пўрлерге тееп парзанъ, ибіре сыбдырас тол парчатхан. Азах алтында хуруг салаан ние сын парза, тізенъ, табызы пистолет ле атызы чіли, истілчеткен.

Айнынъ даа чарыгы тынъ өтіг полған. Парарын даа угаа ағырин, пірсі пірсінінъ соонанъ, аралары он ўзер

метрце парчатханнар. Айнынъ чарыгы тўсчөткен ачык чирлерни ибiр парып одыарға паза полған на пис алтам пазынанъ тохтап, тынънанып аларға килiсчөткен.

Иниъ алинында группанынъ ули парчатхан, ол холынанъ соондагыларына таныг пирчөткен: холын чоғар көдiрiбiссөк — прайзы пiр дее хыймырабин турыбысчатханнар; холын тоғыр сыгара сунзох — прайзы олох секундада суум-саам чох чадыбысчатханнар; холын алынзар пулғабыссох — прайзы алынзар парчатханнар; соонзар көзiтсөк — прайзы көблчө төдiр пасчатханнар.

Чаа полчатхан линиязар iкi километрце ле халыбысхан полған, че разведчиктер ам даа тынъ сиргек, көблчө парчатханнар. Чахсаан көрзе, олар амды уламох сибөрлеп, удаа тохтап парчатханнар.

Олар чолларнынъ иниъ хорғыстыг чардыгына кiрiп пастабыстырлар.

Кичее пирде, разведкаа парчатханда, мында ыырчыларнынъ тиренъ тылы полған. Кўнбөрте, тiзенъ, харбазыг соонанъ немецтер төдiр чыл килтiрлер. Амды мында апамыр, пiр дее кiзi чоғыл осхас. Че анзы, пастап ла көрзенъ, андаг. Немецтер төдiр парып таа ыссалар, постарынынъ автоматчиктерiн халгызып, чазыр салчалар. Полған на минутада оларға орта сыга саларзынъ. Разведчиктер зе, ўзөленъ дее ползалар, оларданъ хорыхпинчатханнар. Олар уғаа сиргектер паза разведкада пiр ле хати полбааннар, аннанъар хачан даа харбазыга тимде полғаннар. Оларнынъ полганынынъ на холында — автомат, көп патроннар паза төртер граната. Че андаг даа полза, сағам ыырчыларнанъ харбазыг пастирга чарабас полған. Хайди даа полза, көблчө, көрiнмин, постынъ сарина чидiп алып, ол немецкай батареялар турглапчатхан чирлерни таныхталған аарлыг картаны табырах командирге ағыл пирерге кирек. Танъдагы харбазыгнынъ чынъи кiр көп сабазын пу ыырчынынъ батареялары чох идiлгенiненъ полар.

Ибiре сымзырых турчатхан. Мындаг частар чаа тузында пiрее-пiрее ле поладырлар. Пушкиннынъ ыраххыннче-де атызын паза хайда-да ортах пулеметтынъ хысхацах тыдыраанын инмее салбазанъ, пу чир-чарыхтынъ ўстўнде пiр дее чаа чоғыл тiп сағынарзынъ.

Че чаада полған чаачы, сах андох пу амыр, туюх чирiчекте чаа полчатханын көп танығларнанъ пiл салар.

Пiлдiртпин азахха тееп ирт парған хызыл телефон-

най шнур мында, хайда-да ырах нместе, ыырчынынъ команднай пункты алай заставазы полчатханын іле чоохтир. Нинче-де талыцахтынъ сын парғаны паза ағажактарнынъ уул парғаны ўр нместе танк алай ба улуг орудие иртіп парғачын ікінчилес чох чоохтир. Тарирга манънанмаан, хайдаг-да пасха бензин паза кўйік сўрткі чызы ол танктынъ, орудиеинъ ыырчынн полчатханын сизіндірче.

Нинче-де чирде сыбынынъ салааларынанъ иштеп чаап салған, сарзин одынъ клаттаан чіли, миналарын алай ба артиллерийскай снарядтарын клаттап салғаны учурапча. Че ол миналарны, снарядтарны, тастап парыбысханнар ба алай танъдага тимнеп салганнар ба — пілдізі чох полғаннанъар разведчиктерге оларнынъ хыринча тынъ сиберлеп иртерге кирек.

Пірее-пірее чоон кирі тыт, снаряд тенъенге сын нарын, чолны тулғабысчатхан. Пірееде тиренъ хазыл парған, толғайли-толғайли парчатхан палгалыс тутчанъ чолларға алай ба пик ит салған ізігі западсар хая турчатхан командирлернинъ блиндажына учурап парчатханнар. Западсар хая турған ізігтіг блиндаж хайди даа ыырчынн полча. Че анда кізі пар ба чоғыл ба — пілдіс чоғыл.

Разведчиктернинъ ажахтарына тастал парған противогазтар, немецкай тимір пўріктер удаа учурапчатханнар.

Пір чирде ай чарыгы чадап теепчеткен ачыгаста, онъар-тискер тастал парған ағастарнынъ аразында разведчиктер авиабомба тўскен соонда улуг оймах оорлапчатханын кўр салганнар. Оймахта хуу сырайлыг, харахтары соолглап парған нинче-де өліг немец чатхан.

Пір хати чарых ракета чоғар сығара атыххан; ол ағастар пастарында илееде ўр тохтаан, анынъ кўгемзік чарини, айнынъ тўдўнниг чариннанъ аралас парып, ағасты тобыра чарыт парыбысхан, ол чарыхха полған на агастанъ узун кўлеткі сипл парыбысханда, кинетін ағастар чўрібіскенге тўйи полганнар. Ракета усханча, ўс чаачы пір дее хыймырабин турыбысханнар. Сарыг пўрлерге тўйи плащ-палаткалар чабын салып, олар читіре чадаасталғалах ағастар осхас полганнар.

Іди разведчиктер частьтары турған чирзер ағырин чагдапчатханнар.

Кинетін улуғлары, тохтабызып, холын кўдірібіскен. Сах андох соондағылары тохтабысханнар, че харахта-

рын командирлеріненъ албинчатханнар. Улуглары, ка-
пюшонны пазынанъ суурыбызып, хулаан чігленістігъ сыб-
дырас сагбаланчатхан саринзар айландыра тудып, ўр
турган. Улуглары чибіргі ікіче частыгъ чинт кизи полган.
Чинт тее полза, батареяда аны көп ниме көрген чаачы
тип саначанънар. Ол сержант полган. Аргыстары агаа
хыпчанънар, олох туста сала сизинченънер.

Сержант Егоровтынъ, группанынъ улиннынъ фам-
лиязы андагъ полган, хайини айландырчатхан сыбдырас
угаа пасхачыл полган. Разведкаа чөріп, көп ниме піл-
четкен дее полза, Егоров сагам ол табысты пір дее піл
псббинчатхан.

«Хайдагъ ниме пол парды полар?» олох туста тынъ
сизіктенип истіп паза хараағы разведкада хайдагъ табыс-
тар, ўннер истерге киліскенин сагызына кирип, табырах
ўзүріп, сагынчатхан Егоров.

«Сыбыраныс? Чох, кўрчектинъ сыбдырааны? Чох.
Напильниктинъ пірее ниме чысчатханы ба? Чох».

Пасхачыл, пір дес нимее төйй нимес, сыыланънас
ўннері хайда-да, ырах ниместе, онъ холда, ағас озари-
нанъ истілчеткен. Ун хайданъ-да чир алтынанъ сыхчат-
ханга төйй полган.

Пазох пір-ікі минут сагып алып, соондағы разведчик-
терзер айланминох, Егоров сағба пирибіскен, разведчик-
тер ікідеези пір дее пілдіртпин, көлеткілер ле чіли, Его-
ровха чапсыра чагыннап килгеннер. Егоров, холынанъ
ўннер истілчеткен саринзар улабызып, таныгларнанъ ис-
терге команда пирген. Разведчиктер тынънап сыхханнар.

— Истілче бе? — пріннеріненъ не сурған Егоров.

— Истілче, — ідөк пір ўн чох нандырган чаачылар-
нынъ пірсі.

Ай мөгіс чарытчатхан, кўренъ, чут арах сырайын
Егоров аргыстарынзар айландырган, ананъ оолағастар-
ни осхас көміскелерін пөзік көдірібізіп, сурған:

— Нимедір?

— Піл полбинчабыс.

Автоматтарынынъ хыйлағларына салааларын сал
салып, нинче-де тус ўзөленъ тынънанып турғаннар. Ун-
нер тохталбинчатханнар. Оларға ўзіне дее ырлапчатхан
кізінінъ ўні чир алтынанъ сыхчатхан осхас пілдір пар-
ган. Кинетін ўн алыс парған осхас полган. Олар хыл-
чанъназыбысханнар. Че сах андох ўннер алындағыох
чіли истіл сыхханнар.

Андада Егоров, кізілеріне чирге чадарға таныг пирген, позы, хырога хырал парган пүрлерге тўнъдере чадыбысхан. Ананъ ахсына тогыр пычах ызырып алып, пир дее сыбдырабин, чыганахтарынанъ тартынып, чызын сыххан.

Пир минута пазынанъ ол харалчатхан хойыг оох ағастарға колен парган, паза пир минута пазынанъ, тізенъ, (пу минута пир час осхас узун пилдірген разведчиктерге) олар көөлче кізі сыгырганын ис салганнар. Егоров иди оларны позынзар хыгырчаттыр. Олар, чызын парып, сержанттынъ, тістенекти турып, улуг нимес окобычахтынъ істіне пахлапчатханын көр салганнар. Окобычахты ибіре хойыг, оох ағастар ос партырлар.

Окоп істіненъ уйғудағы кібіреністер, сүркўнънестер, кізі остеені истілген. Разведчиктер, чоох таа чох постастарын онъарыл салып, окобасты ибіріп алып, чарых тобыра көрінмес иде, плащ-палаткаларын чаза тартып, туу чабысханнар. Егоров, фонарикти окоп істінзер тудып, чарыдыбысхан.

Окопта хайхастыг ниме чох полган. Че олар көрген ниме уғаа иліргестіг полган.

Окобычахта оолагас узупчатхан.

Пик, тынъ мунзурухтарын көксине чапсыра тут салтыр, чалаас, яблах ла осхас, хара азахтарын чыыра тартын салып, чыстыг тўўлген суғда ол пик узупчатхан. Оолагас тынъ уларчатхан. Ур хырығылбаан, узун, кірліг састыг пазы хазыра тартыл партыр. Нискечек, чут тамағы ситлепеткен. Кире тўс парган паза палыглап, көпклеп парган иріннеріненъ аар тыныстар сыхчатханнар. Ол ниме-де кібіренчеткен. Харахтарынынъ ўстў көпклеп, хазых нимес, ханы чох, ўстўн халбап алған сўт осхас көгілбей онъніг полганнар. Хысхачах, че хойыг кірбіктері чапсынысхлап партырлар. Сырайы сызырылглап, көгерглеп партыр, харыгында кизек хан хатып парганы көрінчеткен.

Оолагас, узуп, сўрдестіг тўстер көрчеткен. Тўс чирінде хоргыстыг нимелер көрчеткені анынъ чазыг сырайында көрінчеткен. Анынъ сырайы полган на минутада алысчатхан. Пирде тынъ хорыхчатханына, пирде ачырганчатханына, пирде тоозылбас-парбас иреені көрчеткеніне анынъ харахтарынынъ частары килкімге инеткеннер, көміскелері, тізенъ, тура хыры чили, чіке көдіріл килчеткеннер, пирде кинетін тістерін ызырынып, ыградып, сы-

райын чабал тудыбысчатхан, андада хысхы орнына, тыып парган тамаананъ ыраныс ла сыхчатхан. Пирде оолагас кинетін пасхаланыбысчатхан: кизи ачыныстыг кўлініп, хайдаг-да пілдізі чох ырычах ырлап сыхчатхан.

Оолагас пик паза угаа аар узупчатхан. Ол тўс чиріненъ пу чирге айланмас таа осхас полган. Разведчиктернінъ анынъзар тынъ кўрчеткенін дее, сырайын электрической фонарикненъ чарытчатханын даа пастагы туста сизінмеен.

Че кинетін, токка саптырған чіли, оолагас сегіре тўскен. Ол, усхуна чачырап парып, тура салған. Харахтары чабал чылтынъпаза тўскеннер, холында чітіт салған, улуғ поэыг чылтырап халған, ол аны алтынанъ сығара тартхан. Егоров оолахтынъ ізіг холын чичен, чапчанъ хсап аларға паза анынъ ахсын туу тудыбызарға манъпан халған.

— Тапсаба. Пісіп, — сыбырабысхан Егоров.

Чаацыларнынъ шлемнері, автоматтары, плащ-палаткалары пістінънерни полғанын паза анынъзар мўкей салған сырайлар чағын, орыс сырайлары полғанын оолах амды ла онънап салды.

Анынъ чазыг, чут сырайында өріністіг кўлініс илере халған. Ол нима-де тиирге хынған, че пір ле сўс чоохтан полған:

— Пістінънер...

Ананъ сағызын чідірібіскен.

2

Батарейанынъ командирі капитан Енакиев тыттынъ пазында пик, чоон салааларда чардыларнанъ тўзеп иткен улуғ нимес наблюдательнай пунктта, площадкада одырчатхан. Площадка ўс саринанъ даа азых полған. Тўртінчі саринанъ, западсартын ухтарданъ хайралланарға тіп, ниңче-де чоон шпала сал салған полған. Инъ ўстўнде чатхан шпалаға стереотруба кире толғал парган полған. Анынъ мўўстеріне агас салааचाхтарын палгаглап салғаннар, аннанъар стереотруба азырых агасха тўбўй полған.

Площадкаа сығып алар ўчўн, узун, нискечек ікі пасхыстарча кўдірілерге кирек полған. Пастагызы, сала

часпанъ арағы, тыттынъ чарымына теере читчеткен. Ананъ, угаа чікім пасхысча, кōдірілерге кирек полған.

Капитан Енакиевтенъ пасха, площадкада ікі телефонист одырған — пірсі пехотнай, ікінцізі — артиллерийской. Олар анда тууп тастылығ аппараттарын, ходыр хахпастығ тытха іл салып, нима-де сағып одырганныр. Паза мында боевой участоктынъ пастин, стрелковой батальоннынъ командирі, капитан Ахунбаев полған.

Площадкаа төрт ле кизи сыпчатхан, аннанъар пасха ікі артиллерист пасхыста сала төбін турчатханныр: пірсі — взводтынъ командирі лейтенант Седых, паза пірсі — піске таныс, Егоров турчатханныр. Лейтенант Седых, площадканынъ чардыларына чыганахтап салып, ўстўндегі пасхыста турчатхан, Егоров сержант, тізенъ, — сала төбін арах, анынъ шлемі лейтенанттынъ сапогтарына теспчеткен.

Батареянынъ командирі Енакиев паза батальоннынъ командирі капитан Ахунбаев угаа кирек, угаа сидік паза тынъ табырах идер тоғыс итчеткеннер: олар артиллерия разведчиктері ағылған искіріглерні картада таныхтаглап паза орында кирек чирлерні тапхлап одырганныр. Аймах-пасха ънъніг карандаштарнанъ көп хати таныхталған, хатап-хатап сиил парған ікі картаны чардылар ўстўне час салтырлар. Капитанныр ікідеезі карандаштар, резинкалар, линейкалар тудын салып, карталар ўстўне чаба чат салтырлар.

От ънъніг шлемін нїткезінзер алдыра ойда сал салып, чалбах кўренъ, тарынчах хамаан тўнъдере тудып, манъзырах капитан Ахунбаев чоон салааларынанъ ѳтіре кōрінчеткен линейканы поэнынъ картазынча табырах чылдыр турған. Ол, пірде хызыл карандашты, пірде резинканы хаап, олох туста капитан Енакиевтинъ сырайынзар чапчанъ тоғыр кōрібіс турған. Анынъ кōрізі «Че, ноға, аарлығ арғызым, тохтабыстынъ за? Че аннанъ аңдар, табырах» — теен осхас полған.

Ол чачыранъа, манъзырах кизи полған, сағам даа тарыхчатханын чазыр полбинчатхан.

Харбазығ алнындагы пу тўгенчі частар, минуталар ағаа угаа кōйлче парчатхан чілі пілдіргеннер. Чидікпинчеткеніне прай поэы хайнапчатхан осхас полған.

Капитан Енакиевненъ капитан Ахунбаев иргі нанчылар полғанныр. Тўгенчі ікі чылда, тізенъ, прай даа хар-

базыгларда хада чаалазарға киліс парчатхан. Дивизияда прайлары көнік паргааннар: Ахунбаевтің батальоны тудысчатхан чирде хайди даа Енакиевтің батареязы харбасча полар.

Енакиевненъ Ахунбаевтің чаалазыг чоллары саблыг. Духовщина, Смоленск хыринда немецтерні хырганнар, хада Минскі ибiргеннер, ырычыны төреен-өскен чирлеріненъ хадох сүргеннер. Ахунбаевтің батальоны паза Енакиевтің батареязы чааласхан фронтты алгыстап родинанынъ адынанъ Москва нинче-нинче хати атыс иткен.

Панчылар чаада хада пір ле хати азыранмааннар, пір кружкаданъ (фляжкаданъ) пір ле хати суғ іспеннер. Пір плащ-палатка чабынып алып, чирде хости узирга даа киліс парчанъ. Хада сыххан харындастар ла чілі хынысчанънар. Че іди дее панчылассалар, киректе олар удур-төдір хатыг хайысчанънар. Хылыхтары төбi дее полбаза, пасхаларынынъ алнында, тізенъ, нос постарып турыстыг тутчанънар.

Ахунбаев чачыранъа, манъзырах, че олох туста синіненъ иртіре махачы полған. Енакиев тее махачы полған, че олох туста сыдамахтыг, пазымныг, нимені чаксаан көрiп, піліп албаанда, манъзырабачанъ. Артиллеристтерге андаг поларға килісче.

Сагам Енакиевтің разведчиктерінінъ ағылған икiрiглерiн поэнынынъ картазына көчiрiп, Ахунбаев чапчанъ пу киректі тоос саларға паза полған на ротаданъ ызылған связнойларны поэтыхлабызарға манъзырапчатхан. Связнойлар разведовать полған орыннарынъ схемазына килген полғаннар. Олар төбiн агас алтында сагыпчатханнар.

Наступлениенденъер приказ аылгалах полған. Че көп таныгларданъ наступлениенің үр ниместенъок пасталарын пілерге чарир полған, аннанъар харбазыг пасталар алнында Ахунбаев, хайди даа роталарында опып, харбазыға хайди тимнен салганнарын поэы көрерге хынчатхан.

Че тобыра көрiнчеткен, чылтырах линейказы хайди даа табырах тайза, хызыл теглегестерні, төрткіл квадратиктерні, хызыл карандашы хайди даа табырах сизге, кирек капитан Ахунбаев хынған чілі табырах парбинчатхан. Ахунбаев картада пірее теглегесті сиирге итчетсөк, капитан Енакиев пірее чирлерінде чызылглап пар-

ған кўренъ замшевай перчатка кие салған иді чох холы-
нанъ манъзырабин, улуглап ала, аны тохтатчатхан.

— Сурынчам. Пірее минутха тохтаңардах, мин сы-
ныхтабызарга хыначам. Лейтенант Седых!

— Мында.

— Позынъарнынъ картанъарда чибіргі кие квадрат-
ты көрінъердек. Алынча турчатхан агастанъ хырых кие
метрче ортах. Сірернинъ анда кие таныхтал парған?

Тынъ манъзырабин, тынъ даа хазынмин, лейтенант
Седых, чардыда чатхан планшетканы позынъар чылды-
рып, читіре узубаанына тынъ киемес көпкеле парған ха-
рахтарын төбін көрібізіп, көксін чарыдып алып, чоох-
тапча:

— Тали саптырған танк турча. Чирге кире одыртыл
парған. Ырчы аннанъ атыс апарарга хынатхан осхас.

— Хайданъ пілчезер?

— Разведка ағылған искіріглерденъ.

— Сын, сын, — плащ-палатказынынъ наан пірде сис-
тін, пірде палған, сыдап полбин, табырах чоохтанчатхан
капитан Ахунбаев. — Мининъ разведкам идөк чоохтапча.
Разведкалар ікідесі пір чоохтапчалар, ікінчілебин кар-
тада таныхтан саларга кирек.

— Андаг даа полза, түрче тохтап турынъар, — түр-
чегіне сағынып, сөлепчеткен капитан Енакиев.

Ол, мөкейібізіп, площадкаданъ төбін көрчеткен.

— Сержант Егоров!

— Мында, капитан арғыс, — нандырған тастыхти
турчатхан сержант Егоров.

— Он тогыс квадратта хайдаг танк пол парды? Алай
сағынып таап алғазар ба?

— Чох.

— Позынъар көргезер бе?

— Я, көргем.

— Позынъарнынъ хараанъарданъ ма?

— Я, андаг, позымнынъ хараамнанъ. Андар парига-
ныбыста — ол анда турчатхан, кесер айланып одырға-
ныбыста, андох турған.

— Хайди, олар аннанъ атыс апарарга итчелер бе?

— Я, андаг. Атыс апарарлар.

— Анзын хайданъ пілчезер?

— Олар ол танкты ибіре чир хаслаглапчалар.

— Чирденъ тастапчалар ба?

— Я, андаг.

— Арса, олар аны апарыбызарга хынып, чир хасчалар?

— Чох. Пис анда полғаныбыста, андар машиналар ух-тар агылчатханнар.

— Позыпъар көргезер бе?

— Я, андаг. Позымнынъ хараамнанъ көргем. Олар хараахтар түзірчеткеннер.

— Чахсы. Паза нима кирек чох.

— Андаг! Андаг! — өріністіг хысхыра түскен капитан Ахунбаев паза тудыг чох картазында кічишек хызыл төрткіл сипішек ит салган.

Піреде атар чиріи картада таныхтапчатса, капитан Енакиев, кинетін түрче тохтирға сурыпчатханын көзідип, холын көдірібісченъ, ананъ стереотрубанынъ алнында тістенекти туруп, тубан тартыл парган ырахта нима-де көрглеченъ, ну ла полбас картаданъ тинънестіріп, синеглеченъ. Капитан Ахунбаевке Енакиевтінь іди полғаны угаа ўр полчатхан чіли пілдірченъ. Ол туста Ахунбаев, сыдап полбин, тістерін дее хычырадарга тимде полган, че нанчызып чахсы пілчеткенненъер ле хычыратпачанъ. Ол пілчеткен, тістерін нинче дее хычыратса, ол кирекке полыспас.

Капитан Енакиевтінь шинельін, фуражказын, фляжказын, электрической фонаригін, сапогын пір ле хати көрген кізі сах андох анынъ кирекке арыг чўрекненъ хайчатханын, киректі орта итчеткенін паза пасха кізінінъ сағызынанъ чуртабинчатханын піл салар. Ол иргілен парган, че иптіг, арыг, хара петлицалыг, алтын мархалыг шинель паза пір дее чирі уулбаан чылтырах хара ремешоктыг, көп-көні козырёктыг фуражка кис салган полган. Фуражказын сала тўнъере арах кис салып чўрченъ. Фляжказы тастынанъ, чаачыларни чіли, пора суклопанъ тартыл парган полган. Электрической фонаригі шинельінінъ ікінчі мархазына іліл парган паза лик тігіл парган, че олох туста чугагах сапогтары хачан даа, көріндес чіли, чылтырада арығлал парган полчанъ.

Иртепгізі пўркек паза соох полган. Танъари туста түскен хыро, азах алтында ыграп, ўр хайылбинчатхан. Сырыгыстыг, көк, сабынныг суғ осхас, пуртах кинге хыро сипчеткенге тўйи полган. Арыг хазындағы ағастар хыймырабинчатханнар. Ол ибіре тіріг нима чох осхас полган, че сынында, ол андаг полбаан. Харағайнынъ пазы чайхалчатхан, анынанъ хада, чалбах сугнынъ

ибірізінде айлаханчатхан, сай ла чілі, площадка хый-мырабохчатхан.

Пушкаларнынъ атызына, чара чачырастарға ки, чо-чаан на чілі, сегірестепчеткен. Киининъ іди удаа, че пір тинъ нимес сегірестепчеткенін көрерге чарир полған. Полған на атыстынъ соонда ағастар тітіресчеткеннер, саргал парған пўрлері, театрдағы ла чілі, чалбастанынъ түсклепчеткеннер.

3

Чааға көнікпеең кізее мында улуг харбазыг парчатхан паза позы харбазыгнынъ өөніне кір парған чілі пілдірер. Сынында, тізенъ, күндегіок осхас тынъ даа улуг нимес артиллерийской атыс парчатхан. Пістінъ ме алай немецтернінъ ме пірее батареязы снарядтарнынъ орта түскеннерін пілерге тіп, иинчелер-де снаряд позытчатхан. Олох туста атчатхан батареяны ырычыннынъ наблюдательлері (харагчылары) тут халчалар, ананъ сах андох ырахтын пірее хайдаг контрбатарейнай взвод удур атча. Ананъ ол взводты пу саринанъ китеп сыхчалар. Іди, түрче ползох, чаанынъ пірее чардығында хулах туныстыг нызырт-нызырт полыбысча. Прай саринанъ кічіг калибрліг орудиелер атчалар, ананъ аннанъох кічіг калибрліг, ортымах, килкім арах калибрліг, киетін улуг, уғаа улуг — инъ улуг, пірее-де, тізенъ, хайда-да ырахта улугданъох улуг пушкалар нігреп пастабысчалар. Ол пушканынъ снарядтары, киетін хуюн чілі киліп, улубинанъ, хычырабинанъ пірее хайдаг пырозы чох улуг нимес ағасха түскелер. Снарядтар түскен чир, тобырах-тазынанъ, ағастарнанъ хада пөзік чоғар көдіріліп, хаялыг хара пулут полып, сағыннап чирге түсче.

Пірее-де хайдаг-да сағыбаан саринанъ, осколок чара чачырап килчеткен, күсненъ чирге тееп, тайлыгып, тірлектеніп, хычырап, сынъылап, салааларны, махаяхтарны түзіре санхлап, хыя учуга халча.

Че харагай пазындағы картананъ тоғынчатханнар ол имені испинчеткен паза көрбинчеткен осхас полғаннар. Пірееде ле атыс улуғадыбысхан чирзер телефонист, туун аппаратадыннынъ сабын толғап, көөлче сурчатхан.

— Филканы пир! Пу филка ба? Стул чоохтапча! Линияны сыныхтапчабыс! Ниме полча сірерінінъ анда? Сағам амыр ба? Че чарир. Пістінъ дее амыр. Чааласчадынъар. Анымчоhtar.

Хацан тогыс тоозыл парганда, капитан Ахунбаевтинъ кѡнънѣ сах андох кѡдѣрил парган. Ол, картазын полевой сумкаа табырах сугыбызып, идѡк пѣр дее ікінцілебип, плащ-палатказынынъ алнындагы пағларын палтағлап, талтах арах хысхадах азахтарына тура хоньп, тѡбѣн турчатхан вестовойна хысхырыбысхан:

— Ат ағыл!

Ананъ часызын кѡрѣбѣскен.

— Сыныхтабызанъар. Мининъ тогыс он алты. Сѣреринъ чи?

— Тогыс он тѡрт, — поэнынъ холынзар хылчанънабызып, тесн капитан Енакиев.

Капитан Ахунбаев ѡрѣн парган. Хара харахтары, сарыла тѡзѣп, чѣт парганнар.

— Халчазынъ, капитан Енакиев.

— Чох. Мин халбинчам. Мини сын. Сѣрер тѡгле манъзырап чѡредѣрзер.

— Зайцев, орта времяны сурдах. — Сарызарга хычазы кѣрѣп, хысхырыбысхан Ахунбаев.

Сах андох телефонист полктынъ команднай пунктынзар сығдырадыбысхан, аннанъ тогыс час он пис минут тѣп искѣргеннер.

— Сини сын пол парды, чаа худайы, — чѡпсѣністіг тесн Ахунбаев, ананъ Енакиевтинъ часызынанъ поэнынъ тинънестѣрѣбѣскен. — Мынзында сининенъ ползын. Аным-чох, комбат.

Хатығ плащнанъ хоғдырап, ол, пѣр тыныснанъ, толтағ чох, чол пѣрѣп, пасхыстынъ ікѣ саринда турғлабысхан артиллеристтернѣ иртѣре тѡзе сал парган. Картаны адъютантха тастабызып, адына алтана тѡзѣп, ағастарнынъ сарғал парган пѣрлерѣн толадып ала, чѡгѣрте халган.

Анынъ соонда капитан Енакиев, поэнынъ пасчанъ книжкачагынынъ тастындагы резинка хурычаан суурыбызып, стереотрубказар чагыннап алган. Книжкада атар чирлер пазыл парган полган. Кирек чирге теере атарға пушкалар тимнел парган полганнар, че капитан Енакиев чаза атарға хынминчатхан. Инъ кирек туста анынъ батареязы, аарлығ времяны чѣдѣрбин, пастагох атыстарны чичен атсын тѣп, ол поэ сыныхтабызарға иткен. Сыныхтабызары сидѣк полбаан. Че анынъ батареязы пехо-

таданъ тинъни ырах алнына сых парған полған паза чахсы чазыр салған полған, аннанъар ыырчы азынада піл салбазын тіп, атып көрерге хорыххан. Батарейанынъ, тізенъ, задачазы мындаг полған: кинетін, ыырчы пірдес сағыбинчатхан саринанъ, харбазыг инъ хайнап париган туста, атысты пастирға. Агаа киліскек орын, капитан Енакиевтің сағызында, харбазыг полар чирнінъ онъ флангында, азырых чолынынъ ортызында полған.

Сағамғы туста ол орынға кізі дее хайыг салбинчатхан, анда атар ниме чох полған. Анда огневой точкалар даа арачыланар пудіріглер чох полған. Чаа полчатхан чирлерде андаг кізі хайини айландырбинчатхан чирлер илседе поладыр. Харбазыглар андаг чирлерде тудулар чоғыллар. Капитан Енакиев аны чахсы пілчеткен, че ол хыйға кізі полған, нименінъ хайди пол парарын азынада піліп одырчатхан.

Пу харбазыгнынъ хайди иртерін, пірдес ниме иртірбин сағын килзе, анынъ харахтарына мындаг картина пос көріңчеткен: Ахунбаевтің батальоны немецтернінъ оборона линиязын тали саап парча, ананъ контратака полбазын тіп, онъ флангтанъ ибіре алча. Ананъ ол өңи кўзін алнынзар тастапча, азырых чолданъ тоғыр төннннъ хабыргазында пик одырыбысчалар, резервтерні көөлце тартхлап, кўсті наа өңи сабысха тимненче. Ана ол орыннанъ ырах нимес, азырых чолнынъ ортызында, узун оймахтынъ хырында, капитан Ахунбаев тохтабысча. Ол анда тохтабин полбас: ух-тар хоза ал килерге кирек полар, палығлаттырғаннарны чыып аларға паза роталарны иштегеп пазағы сабысха тимнен саларға кирек полған. Ол нимелерні идерге ўр нимеске дее полза, тохтирға кирек. Немецтер ол тусты тузаланмин полбастар. Олар хайди даа танктарын позыдарлар. Танковай атакаа ол ипъ киліскек тус. Немецтер оймахта чазыр салған танктарын кинетін сығара тастирлар. Немецтер танктарын оймахта чазыр салғаннарны, разведчиктер пірдес дее ниме искірбезелер, капитан Енакиев чахсы пілчеткен. Чаанынъ явленнелерін ,факттарын ол табырах паза хал орта тинънестірченъ, аннанъар пөгімлерін ал чаас чох итченъ — ол сын артиллерийскай офицер полған. Чаада ол андаг нимелерденъ удаа учурасчанъ, ыырчынынъ кўйтік маневрларын чахсы пілченъ, аннанъар сағам ікінжілебинчеткен.

«Алай, — стереотрубанынъ окулярларын толғағлап,

позынанъ сурчатхан капитан Енакиев, — сынап көрчөң, арса?»

Ыраххы орыннар, анынъ харахтарына табырах чыгынапчатханнар. Ойымнар, ағастар, окоптар, театрдагы декорациялар ла чили, пірсі пірсінінъ соонанъ иртіпчеткеннер.

Пастагы планда наблюдательнай пункттыг харагай турчатхан, кизек арыгынынъ ағастарынынъ пастары пүркек паза пасхачыл көрінчеткеннер. Харагайнынъ синиенъ иртіре чоон інгеліг паза ікі андагох улуғ махаяхтыг салаазы, хайхастыг чагдап киліп, харахха кірчеткеннер.

Анынъ соонанъ кизек чаазы сыхчатхан. Ол чаазынынъ төбінгі саринча пістінъ алнында парчатханнарнынъ окоптары, хыйыр-майыр синіліп, тартылчатханнар. Пістінънернінъ тиріглері чыхсы чазырыл парған полған. оларны чаада полип көнік парған на кізі сизінерчік. Палгалызыг тудар чолларны, амбразураларнынъ ўтхоолларын, пулеметтарнынъ уяларын капитан Енакиев көрбезс дее, сизіңчеткен.

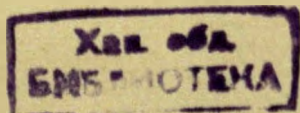
Чазынынъ пір саринча пістінъ окоптарға тоғыр немецтернінъ окоптары синілеткеннер, олар кічнчек тес көрінселер, ирай іле полғаннар. Стереотрубананъ көргенде, оларнынъ аразындагы хуба чазы чох таа осхас полған.

Аннанъ андар немецтернінъ тыллары көгеріп көрінчеткеннер. Капитан Енакиев андар ўр көрбеең. Чалаастал парған ағастар, чалбай парған ылайлар, төньнер, изелгелеп парған турачахтар пірсі пірсінінъ ўстўне чапсыргалап салған чили табырах ирткелепчеткеннер.

Көре-көре, капитан Енакиев хатабох азыр чол аразындагы паза нискечек өзенніг орынға айлан килген. Ол орын анынъ пасчанъ кинжказында «17 номер ах» тіп пазыл парған полған.

Пу кізі дее хаяр нимес хуу чирні ол тынъ хараан. Ахунбаевтің ілчірбели алнынзар парчатхан кізілеріненъер паза оймахтанъ пірсі пірсінінъ соонанъ сығара чылгылап одыар немецтернінъ танктарынынъ кічнчек көлеткілеріненъер пўўн иртенгізін капитан Енакиев нинче-нинче хати сагынған.

«Алай пастабачанъ ма?» Ол орынны стереотрубанынъ фокузына орта агылып аларға кўстен көрерге сагынчатхан Енакиев. Ол хорғыс алай ба ікінчілес пол-

баан. Чох, Ол хақан даа ікінчілебеченъ. Ам даа ікін-
чілебинчеткен. Ол, киректі манъзырабин прай саринанъ
сағынып, сын пōгисті табарға хынчатхан полған. Кирек-
ті хайди итсе, чахсы полар: батареяны ыырчыларға азы-
нада пїлдірт саларға киліссе, «он читі номерні» амох
пастап атып аларға ба, алай түгенчі минуталарға читіре
сағып, ананъ харбазығнынъ пōгіні тузында батареяны
орта кōстеп аларға нинче-де минута чідіргеге бе.

Ол туста площадка алтынанъ табыстар истіле түс-
кеннер, пасхыс иленъни халған, шпоралары сығдыразып
ала, ахынънабинанъ площадкаа олған кōрімніг чиит
офицер сыға хонған. Ол связътынъ офицері полған, анынъ
сырайы кўренъ, пурну хасхах паза хап-хара кōміскелері
чалбах полғаннар. Улуғ киректенъ килгенненъер, ол ха-
тығ сындырлығ кизі чили тудынарға кўстензе дее, сырай-
ында чалахай олған кўлінізі чітпинчеткен. Шпоралары-
нанъ тышлада, азахтарын хости чикченъ турғысхан, хо-
лын козыреғынзар тастап, сах андох ўзе тартхан чили,
кўсенъ төбін түзірібізіп, капитан Енакиевке пакет сун-
ған.

— Полкка приказ... — хатығ теен ол, че тудын пол-
баан, кўренъ харахтарынанъ пызынънада кōрібізіп, чў-
рексіп ала, хосхан: — ...наступлениенденъер!

— Хақан? — сурған Енакиев.

— Тоғыс час хырых пис минутада. Сағба — ікі кōк
ракета паза пїр сарығ. Анда пазыл парған. Чарадынъар
парарға?

Енакиев часызынзар кōрібіскен. Тоғыс час отыс пїр
минута полған.

— Парынъар, — чаратхан ол.

Связътынъ офицері, шпораларын тышладыбызып, чіп-
чіке турыбысхан, холын пазох козыреғынзар тастабы-
зып, ананъ кўсенъ төбін түзіре тартыбысхан. Ол ағас
пазында даа турчатхан осхас полбаан, артиллерийскай
училищеніні столовайындағы чили, чикченъ паза уғаа
чиркен айланыбысхан. Ананъ, кōгліг салыстырып, пас-
хысча шпораларынанъ хоғдырап ала, пїр тыннанъ төбін
ыбырылдыра халған.

— Лейтенант Седых! — теен Енакиев.

— Мин мындабын, капитан арғыс.

— Истінъер бе?

— Истім.

— Команднай пункт мында полар. Мин прай взвод-

тарганъ телефон пастыра палгалызам. Вэводтар алнын-
зар парчатсалар, сірерге пір секунда даа халбасха,
эмекті пір дее тудыг чох субирға. Телефонча палгалызыг
ўзіл ниме парза, азых онъдайнанъ, радиоча искірінъер.
Полған на ротанынъ командазында ікі кізі халғызынъар!
пір связной паза пірсі — наблюдатель. Прай алызығлар-
данъар сах андох телефонча, радиоданъ алай ба ракета-
данъ искіер задача пілдістіг бе?

— Пілдістіг.

— Сурығлар пар ба?

— Чоғыл.

— Толдырынъар.

— Истіпчем.

Лейтенант Седых, пір пасхызахха тўс парып, кинес-
тін тохти тўскен.

— Капитан аргыс, чарадынъар искіерге. Санъай
пазымнанъ сығара чачырап халтыр. Оолахты чи хайди
идерге чахирзар?

— Хайдаг оолахты?

Капитан Енакиев сырайын тарынцах арах тудыбыс-
хан, че сах андох сағызына кирген:

— Э-э, я!

Оолахтанъар ағаа разведчиктер килгендөк искірген-
нер, че капитан ам даа чарадыг сығарбаан полған.

— Амды чізе оолах хайди пол парир? Хайда полча ол?

— Сағам минінъ взводомда, разведчиктерде.

— Онъдайланды ба?

— Хыймырап одыр.

— Ниме чсохтапча ол?

— Илседе көп ниме чоохтапча. Мына сержант Его-
ров минненъ чахсы пілче.

— Хая Егоров, килзін пеер.

— Сержант Егоров! — төбін мөкейіп, хысхырыбыс-
хан лейтенант Седых. — Батареянынъ командирінзер!

— Мында! — сах андох нандырған Егоров, ананъ
анынъ ағас салаацахтарнанъ хоостап салған шлемі кө-
ріне тўскен, ананъ площадкада позы тура хонған.

— Ниме истілче оолахтанъар? Хазини хайдағдыр,
чоохтанъар.

Капитан Енакиев «искірінъер» тібин «чоохтанъар»
теен. Капитаннынъ іди теенінде сизіктіг Егоров, манъ-
зырабин, пос онъдайынча чоохтирға чарадылчатханын
сизін салған. Анынъ майых парған паза нинче-нинче ха-

раалар узубаанына хызарглап парған харахтары күлінген чілі, ачых-чарых чылтыраза түскеннер, че ахсы паза көміскелері сөрөн тудыңғанынанъох халғаннар.

— Пілдістіг хайдаг кирек, капитан аргыс, — теең Егоров. — Пабазы чаанынъ пастағыох күннерінде ол халған. Олар чуртаан аал немецтерге кір парған. Ічезін, інегін немецтерге пирерге хынмаанда, атып салғаннар. Дуказы паза кічиг хыс тунъмазы астанъ өзөгін ол партырлар. Чалғысхан на халтыр. Аалларына немецтер от суғыбыстырлар. Сүүмек артынып алып, кілен чөрібістір. Хайди-да чолда жандармнарға учурап партыр. Тудып алып, хайдаг-да палалар тутчанъ хорғыстыг изолятор нар күсненъ апарыбыстырлар. Анда парша, ізиг ағырынанъ, хычынъананъ ағыртыр — сала ла ол парбиндыр. Че хайди полза сыдап, халған. Аннанъ тизібіскен. Аннанъ псеп ікі чыл ағастар аразында чазынып, сүс чөрген, фронтты кис парыбызарға хынғам тіпче. Че фронт андада ырах полған. Санъай сас пол парған. Тарынча, пазы хуруг сас ла, позы, пүүр ле палазы осхас, ідіргек. Сумкада устыг иде чітіт салған позыг ал чөрченъ полтыр. Оолах ол тирігденъ пірее фрицті өдір саларға хынған. Сумказында чыртых, ыдарап парған букварь тапхабыс. «Букварьны ниме идерге ал чөрчезінъ?» сурчабыс. «Пічік хығыарын ундубасха», чоохтапча. Че, сірер чізе аннанъар ниме сағынчазар?!

— Нинче частығдыр?

— Он үзінчі чазымны апарчам тіпче. Тастынанъ көрзенъ, он частанъ көп пирбессінъ. Астап, хуруг сөөк ле пол парған.

— Он ікі, — ниме-де сағынып ала, чоохтаан Енакиев. — Прай пу ниме пасталчатханда, агаа тоғыс таа час чох полған одыр.

— Кічігденъок иреені көрче, — улуг тынып ала, чоохтанған Егоров.

Артиллериянынъ пірее-пірее атыстарынынъ табыстарына тынънанған: олар тапсабиныбысханнар. Харбазыг алнында хачан даа атыстар пілдірте арамнабызадырлар. Сағам даа артиллериянынъ атыстары арамнабысханнар.

Түрче полғандох, ап-амыр, чир үстүнде пір дее чаа чох осхас пол парған.

— Ананъ чізе, чахсы оолагас па? — сурған капитан Енакиев.

— Уғаа манъат, чахсы оолах, чапчанъ, хабынчах! — санъай ибдегі ле чілі хысхыра тўскен Егоров.

Капитаннынъ сырайы алыс парған, ол хыя айланы-бысхан.

— Хачан-да капитан Енакиевтің дее Костя тіп оол-ғы пар полған, часнанъ пу оолахтанъ кічіг арах полған полар — амды ағаа читі час поларчых. Чинт ипчізі паза іезі капитаннынъ полғанохтар. Прай ол инъ чағын кізі-лер пір кўнде ле ўс чыл мынынъ алнында чох пол парғаннар. Олар ол туста Барановичтерде чуртапчатхан полғаннар. Хорығ пасталыбысханда, аны ибіненъ бата-реязар хығыртыбысханнар, ана аннанъ пеер ол ибін дее, оолғын даа, ипчізін дее, іезін дее көрбеен. Паза хачан даа көрбес.

Хырых пір чылда, чибіргі ікі июньда, хачан немец-терийнъ штурмовиктері, Минскке парчатхан чолда пір дее арачыланчанъ онъдайы чох апсактарға, ипчілерге, палаларға атыхханнарында, капитан Енакиевтің семьязы чох пол парған. Ол чоннынъ аразында немец-кай разбойниктернінъ холина кіерге хынмин парчат-ханнарданъ хада анынъ семьязы полған. Олар ўзіненъ дее чолда ол халғаннар. Ол нимеденъер капитан Ена-киевке (позынынъ хараананъ көрген кізі, ол туста ол поэнынъ частътынанъ чол хыринда полған) анынъ ир-гі танызы чоохтаан. Ол капитанға көрген немезін тооза чоохтабаан, анзы уғаа аар, сидік, хорғыстығ картина полған. Капитан Енакиев поэ даа сурағлабинчатхан. Ол сурағлирға тідінминчеткен. Че ол сах андох сағызын-да оларнынъ хайди олгеннеріненъер сом хоостап сал-ған. Ана ол сом анынъ пазынанъ сыхпачанъ, хачан даа харахтарынынъ алнында полчанъ. Чалын ибіре, чылты-рах, киині ўзе-чара тартыпчатхан бомбаларнынъ чары-лызы, пулеметтарнынъ тыдырааны, алах парған, хол-ларында корзинкалар, чемоданнар, коляскалар, пончах-тар тудынглап салған кізілер, ол чоннанъ хада төрт час-тығ, көк матросскай пōрігестіг, чилегелері ходыра тар-тылглап парған харағайларнынъ аразында ханы чох холларын чаза тастап, хан синп парған сўбўрек ле чілі чатчатхан оолағасты, наа ленталығ, іезінінъ иргі хысха кибіненъ ууказы тіккен матросскай пōрігесті капитан Енакиев прай нимеденъ чарых көрченъ.

Отыс ікі частығ даа полза, пу чайғызын капитан Ена-киевтің чыхчозына хыр сабысхан, уламох тапсабас,

хомзыныстыг полыбысхан. Алнындагызынанъох хазыр пол парған. Полкта анынъ чобаананъар кізі дее пілбеен. Ол аннанъар кізес чоохтабанъ. Че чалгысхан халзох, ол хақан даа ипчізиненъер, іезіненъер, оолгынанъар ла сағынчанъ. Оолгын хақан даа тіріг тіп сағынчанъ.

Оолгы анынъ сағызында ѳсченъ. Амды нинче частыг, айлыг поларчых оолгы, хайдаг поларчых, ниме чоохтирчых, хайди ўгренирчік — прай ол сурыгларга капитан полған на минутада пірдее алчаастабин нандыарчых. Сагам анынъ оолгы хығыр таа, пас таа пілерчік, матросскай пѳрігезі таргынах пол парған поларчых. Ол пѳрігесті амды іезі комодха Костяга таргынах полған парған кпп-азахтарга хоза сал саларчых. Алай ба ууказы аннанъ пірее сагам кирек ниме-перолар сух чѳрерге ханчыгас алай ба ботинкалар чылтырадарга ис тік пирген поларчых.

— Аны хайди адапчалар? — теен капитан Енакиев.

— Ваня.

— Ваня ла ба?

— Ваня,— кѳгліг паза хынып нандырған сержант Егоров, ананъ позы чалахай кўлінібіскен.— Фамилиязы даа киліскек: Ваня Солнцев.

— Андагда мына ниме,— тўрче сағынып алып, чоохтаан Енакиев — аны тылзар ызыбызарга кирек полар.

Егоровтынъ сырайы алыс парған.

— Аястыг, капитан аргыс.

— Хайди полганда аястыг? — тарынцах тудынып, хатыг сурған Енакиев.— Нога аястыг?

— Тылда даа хайдар парар ол? Туган-чағыны даа чоғыл, ѳкіс. Кізі полбас.

— Полар. ѳкістер чуртачанъ туралар пар.

— Анзы за андағох, — капитан Енакиев командир ўніненъ хатыг арах таа хылынза, пос, ибдегі ле чіли, тудынып, теен Еоров.

— Ниме?

— Анзы за андаг, — иленънесчеткен пасхыста типсе-ніп, чоохтанған Егоров.—Андаг даа полза, хайди тіченъ зе, піс аны позыбыста, взводтынъ управлениесінде халгызарга сағынгабыс. Угаа сизіктіг, ѳткін оолағас. Разведчик поларга тѳресен.

— Че анзын позынъар сағынып алғазар,— хылыхта-нып, теен капитан Енакиев.

— Чох, пірдее хоспаабыс. Уғаа сизіктіг оолағас. Ибірікі чирні разведчиктер ле чіли ситкеп онънапча. Пірее тустарда разведчиктерденъ дее артых. Ол поэ сурынча: «Мині разведчик поларға ўгрет салынъар. Мин сірерге атар чирлерні піл кил турам. Мин мында полған на ағазычахты пілчем»...

Капитаннынъ кўлкізі кил парған:

— Поэ сурынча... Сурынза чізе. Чарадылбинча. Мындаг туста аны посха хайди алынчанъ? Ол кічицек тее полза, тынынъ кізі нооза. Ол пірее ниме пол парза чи? Чаада ниме полбинча, ух таа тееп парар. Андаг я, Егоров?

— Я, андаг.

— Көрчезер. Чох. Ағаа чаалазарға ам даа ирте, өзин алзын. Ағаа сағам ўгрэнерге кирек. Пастағох машинананъ тылзар ызыбызынъар.

Егоров, ниме-де чоохтирға хынын, тідінмин турыбысхан.

— Капитан арғыс, тизібізер ол аннанъ,— ікінцілеп ала, чоохтанған Егоров.

— Хайди полип тизібізер? Ноға іди сағынчазар?

— «Сіер мині тылзар апарчатсанъар, чолда олох тизібізербін тіпче».

— Поэ іди теен ме?

— Я, іди теен.

— Че, анзы көрінер,— хыныхсыбин чоохтанған капитан.— Тылзар ызыбызарға чахыпчам. Ағаа мында итченъ ниме чоғыл.

Паза Ваняға улысчанъ онъдай чох полған. Сержант Егоров көні турыбысхан.

— Ищем. Чарадынъар парарға?

— Парынъар.

Хақан сержант Егоров, пасхысча түзіп одырғанда, пўрўнъкі көрінчеткен, стена чіли, турчатхан ыраххы ағастарнынъ озаринанъ көк чылтызах көөлче сығара учух килген. Мынзы узарға даа манънанғалахта, анынъ-ох ізінче андағох көк чылтызах сығара ағактан килген, анынъ соонанъ пазох пір — анзы сарығ полған.

— Батарей, харбазыға, — тынъ нимес команда пирген капитан Енакиев.

— Батарей, харбазыға! — өтіг хысхырыбысхан трубкаа телефонист.

Ана ол 6тиг хысхы 6р нимеске амырап парган, чабал харал турган арыгны сах андох аймах-пасха табыстар-нанъ толдырган.

Ол туста Ваня Солнцев, разведчиктернинъ палатка-зында чалаас азахтарын поэнынъ алтынзар кире тарт-хлап салган пуйган салааларында одырып алып, улуг агас сомнахнанъ чаачылар алгайагынанъ угаа изиг, олох туста угаа тадылыг, иттиг, яблах, муксун, чеснок тогыраан, перец, лавровой лист салган 6гре чип одыр-ган.

Ол хычаланып, угаа манъзырап чипчеткен, читире тайналбаан иттер тамагында турыбыс турганнар. Тынъ тайнаанына халбах хатыг хулагастары 6р хыплалбаан с6рместерининъ алтында хыймырас турганнар.

Ваня Солнцевтинъ семьязында прайлары пазымныг, онъар-тискер т6спес кизилер полган, че сагам ние чип турып, поэин угаа хомай тутчатханын ол пилинчеткен. Агаа манъзырабин, 6грені тамчылатпас 6ч6н, ипекти сом-нах алтына тударга, азыранчатса, тынъ сыыланынабин паза чаамлатпин чирге кирек полган.

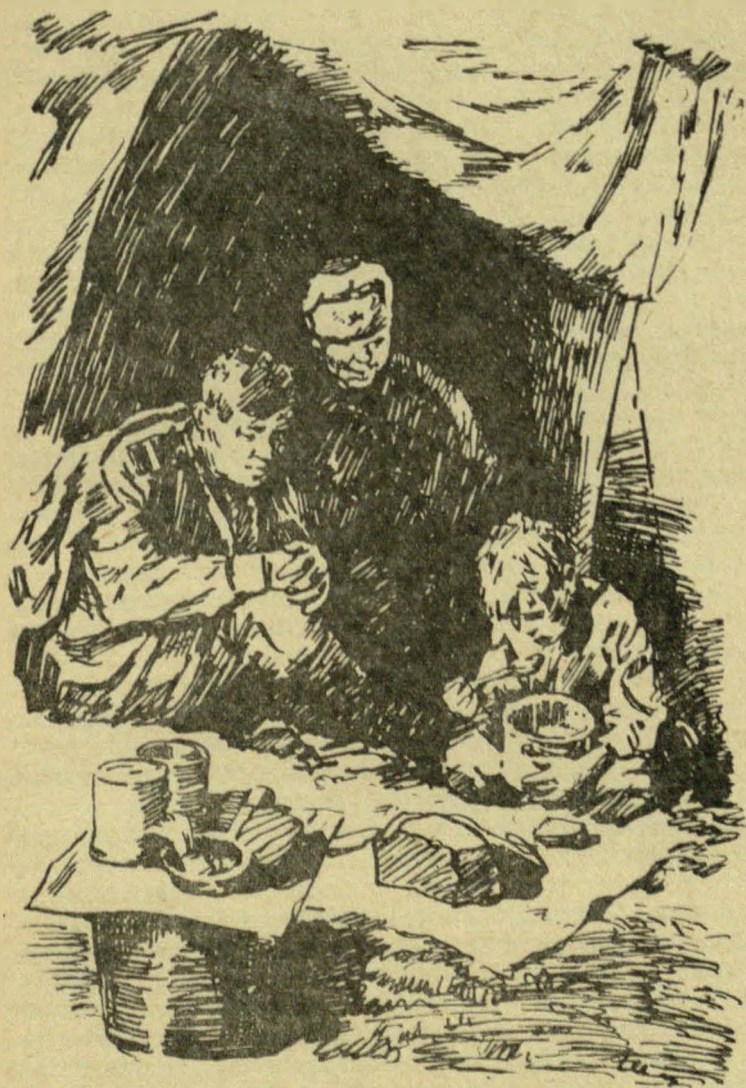
Паза кизилер к6зине чахсы тудынар 6ч6н, пирее-пирее алгайахты поэинанъ хыя чылдырып, «Алгыстапчам, тос-ханча чидим», тирге кирек. «Сурынчам, чинъер, чинъер» тип алгайны пандыра чылдыр пирбесеннеринче, хатап чи-беске кирек.

Прай ол правилоларны Ваня ундубаан паза чахсы пилчеткен, че угаа тынъ ние чирі килчеткенін чинъ полбаан. Астапчатханы прай ол правилоларданъ к6стиг полган.

Ваня, чагын чылдыр пирген алгайны пир холынанъ пик тудып, паза пир холынанъ сомнахнанъ чапчанъ то-гынган. Олох туста ол харахтарын ипек тилимнериненъ пир дее хыя ал полбинчатхан. Холы 6с полган полза, ипекти чирге манънанарохчих.

Асха т6реенине к6к харахтары ооп парган осхас пол-ганнар. Азыранчатхан аразында чаачыларзар ол харах-тарынанъ сизинистиг к6р салчатхан.

Чаачылар палаткада ик6ленъ полганнар. Олар сер-жант Егоровнанъ хада Ваняны агас аразында таап агылган кизилер полган. Оларнынъ пирси килким с66ктиг, улуг, чалахай к6линистиг, угаа узун, тырбостар ла осхас,

холлыг, анынъ үчүн «скелет» тіп солалал парған, ефрейтор Биденко полған. Ікіншісі — ефрейторох паза Биденко осхас улуг, че анынъ хырында иттіг, терпек сырайлыг сибирик, алыпха ла тӱӱй — Горбунов. Ол хызыл пулгах сырайлыг, ах кірбіктіг полған, анынъ арам састары, сосха тӱктері чіли, хызамдых пазында тарбайысханнар. Аны чалдон тіп солалачанънар.

Олар ікӱленъ алты кізее иділген палаткаа чадап ла сыыпчатханнар. Тынанарға чатсалар, азахтары палатка тастына сых парбазын тіп, чыыра тартынып алып, чатчанънар.

Чаа алында Биденко Донбасста шахтер полған. Хара тастынъ тозыны анынъ кӱренъ терізіне сиип парған осхас полған, аннанъар сырайы ам даа кӱгемзік кӱрінген.

Горбунов, тізенъ, чаа насталар алында Забайкальде агас кисченъ полип тогынған. Аннанъ пу синге теере наа чарған час хазынъ одынъарнанъ тынъ чыстанчатхан чіли пілдірген. Тастынанъ кӱрзенъ, прай даа позы хайдағ-да ах, хазынъа ла тӱӱй полған.

Олар ікідеезі, алыштарни осхас инънілеріне курткалар чабын салып, чыстыг пуйған салааларында одырып алып, Ванянынъ чіпчеткенін хынып кӱрчеткеннер.

Угаа кӱп чіпчеткеніне оолагас пірееде уядыбысчатхан; чоохчы, чалахай Горбунов, аны сизініп, ибдегі ле чіли, ӱтертчеткен.

— Хайтпас, пастуғас. Чалтанма. Нинче сынъанча чі. Читпезе, хоза сал пирербіс. Пістінь азыхтанъ кирек чахсы.

Ваня чіпчеткен сомнаан чалғаглабысчатхан, нымзах, чаачылар іпеен улуг-улуг ызырып, чадап тайнап, азырып одырған. Палаткада, пу улуг кізілерде, Ваня хасхачаннанъ чуртапчатхан чіли пілдірген. Ӱр ниместе, кичее ле, сӱрдестіг, соох агас аразынча чир-чалғысхан, хараа, астанъ астап, ағырыг, сӱрдірген пӱӱр палазы ла чіли, ӱлімні ле сағын парчатханы пӱӱн полбаан даа осхас полған.

Тӱӱле ирееленіп, астап, хорығып, пазындырып чӱрген ӱс чылнынъ иртіп парғанына Ваня ізенминчеткен.

Ӱс чыл пазында Ваня пастағызын на ізестіг кізілер аразында полған. Тигір чудап, тасхархызы тӱнек тес полза, сарыг полотно ӱтіре палатка істіне пір тинъ, кӱгліг кӱн хараана тӱӱй чарых ӱтіпчеткен.

Сынында, палаткада алып осхас ікі кізі полчатхан-нанъар тарғынах арах полған, че андағ даа полза, палатканынъ істі чайлығ паза прай ниме уғаа ипти салыл парған полған.

Полған на ниме поэнынъ орнында чатчатхан. Палатканы істіненъ тіреглечеткен сарығ ағазатарға чаксы арыглаглап паза сүрткелеп салған автоматтарны хысхлап салғаннар. Шинельлері паза плащ-палаткалары пір тинъ, пірдее чыырындызы чох, ипти түр салған пуйған салааларында чатханнар. Противогазтарны паза ниме-ноо сухчанъ вещевоу хаптарны подушкалар орнына төзек пазына тургысхлап, арығ, хатығ чызынчахтарнанъ чапхлап салған полғаннар. Палаткаданъ сығып-кіріп чөрченъ ачыхтынъ хырында чуға чардычахнанъ чаап салған суглығ көнек турчатхан. Чардычахтынъ үстүнде консерва тинтезіненъ иділген кружкалар, сабын салчанъ ниме, трофейнай пасталығ тюбиктер, аймах-пасха онъніг футлярлар, тіс арыглачанъ щеткалар чайлада салыл парғаннар.

Оларнынъ аразында ах тимір аяғас паза хырынза, сабын сүрткелеченъ нимелері парох полған, немецтернінъ тастабысхан машиназынанъ ходырып алған көріндестерін палаткаа ілдір салтырлар. Удур-төдір салған сапогтар арыглачанъ ікі щетка паза оларнынъ хырында сапог сүрткізі полчанъ тинтечекті хости салтырлар.

Прай ол нимелерденъ пасха «летучая мышъ» фонарьлары пар полған.

Нанъмыр суу палаткаа кире ахпазын тіп, анынъ тастынанъ ибіре чир ипти хазыл партыр. Палатканы туттырған чирге кире сапхлап салған өргенектер пик паза прайзы пүдүн полғаннар. Палатка пулунънарынанъ пір тинъ, пірдее чыырылғаны чох тартыл партыр. Прай ниме инструкция хоостыра иділ парған полған.

Разведчиктер нимее хайындылығ, чыынчах улып паза прай нимені ипти итчеткеннеріненъ тикке ле прай батареяда сабыхпааннар. Чыында оларнынъ хачан даа сахарлары, сухарьлары, чағлары пар полчанъ. Хайдағ даа туста інге, чіп, марха, алай ба пірее хати салып ізер чай оларда пар полчанъ. Тамкыданъар чоохтачаа даа чоғыл. Разведчиктернінъ тамкы көп паза аймах-пасха сорттар: фабричнай махорка, Пензадағы пос одыртхан тамкы, ниик Сухумидегі тамкычах, «Путина» папирос-

гар паза кічи́чек немецка́й сигареттер пар полған. Немецка́й сигареттерні разведчиктер, хыныхсыбин, піре́еде тамки тоозыл парза ла, тўкўрініп ала тартчаньнар.

Че разведчиктер батареяда аннанъ на сабға сыхпааннар.

Пастағызынох, олар постарынынъ махачы, сымдах киректериненъ ырах сабыхчаньнар. Разведка киреенде оларнанъ тинънесченъ кізі чох полған. Ыырчынынъ тылына ырах өтіп парып, олар тынъ китеп паза орта искиріглер ағылчаньнар, піре́еде дивизиянынъ даа штабында холларын чаза тудып хайхасчаньнар. Ікинчі пōліктінь пастығы, тізенъ, оларны «капитан Енакиевтінь профес-сорлары» тіп адачанъ.

Пір сōсненъ чоохтаза, олар махачы чааласханнар.

Че постарынынъ аар паза хоргыстыг тогыстары соонда, ідōк сигбінніг азыранып, манъат тынан пілченънер.

Батареяда, сержант Егоровты санабаза, олар алты кізі полғаннар. Разведкаа олар, ікілерденъ теестезіп, ікілер кўн пазынанъ чōрченънер. Апанъ тынанчаньнар. Че сержант Егоровтынъ хачан тынанчатханын пір дее кізі пілбеченъ.

Пўўи Горбуновнанъ Биденко — чарылыспас панчылар тынанчатханнар. Олар разведкаа ікōленъ чōрченънер. Иртенненъ, харбазыг даа парчатса, ағас аразында кии аар-пеер чōрчеткеніне дее, чир тітіренчеткеніне дее, минута сай штурмовиктернінь хулах туныстыг кўзўреенеріне дее хайбин, разведчиктер, аар тогыстары соонда Ванянанъ чоохтазып, тынанып одырғаннар. Хада ўр дее полбазалар, Ваня оларға «пастуғас» тіп солалаттыр саларға манъанған.

Кўренъ, пос иткен истенъ тігілген паза муксун хастырығынанъ сырлаан станныг, чыртых кōгенектіг, инъні азыра улуг нимес сўўмек артынчахтыг, чалаас азах, узун састыг Ваня, иргідегі букварьларда хоостал парған пастуғастарға тōй полған. Сырайы кўренъ, иді чох, сіліг кōні пурнычахтыг, улуг харахтыг, састары пōрік ле осхас узун, хойыг, пірде кōрзенъ, сызырданъ на чапхан турачахтынъ хыры ла чіли, сарбайысчатханнар. Аны кōргенде, Ваня аалдағы пастуғастарға ла тōй полған.

Хазанахтағы ўгрени тооза чібізіп, Ваня іпек хатиннанъ анынъ істін хуруда чызыбысхан. Олох хатыгданъ

сомнаан чысхлабысхан, ананъ аны чібіскен. Тур киліп, алыптарға мөкейген, харахтарын төбін көріп, чоохтанган:

— Алғыстапчам.

— Паза чпрзінъ ме?

— Чох, тохпын.

— Көр, тоспаан ползанъ, пазох пірее алғай сал килербіс. — харағын нымгызыбызып, махтанчых арах чоохтанган Горбунов. — Піске ол сидік нмес. Сал килим ме, пастугас? И?

— Чох, паза сынъмас, — уядып ала, нандырган Вая. Анынъ улуг харахтары көгліг чылтырасчатханнар.

— Хынмазанъ, хайди идер зе. Анзы сининъ киреенъ. Піс пірдее кизіні кўстир чоғылбыс, — теен, хачан даа орта чоохтанадырған Биденко.

Прай кизілерні разведчиктернінъ чуртынанъ хайхаттырарға хынчанъ Горбунов піди теен:

— Че, Вая, пістинъ азинбыс хайдағдыр?

— Чахсы-ы, — сомнаан сабынанъ төбін, алғайах істіне салып паза скатерть орнына часхан «Суворовскай истиск» газетаданъ халас унахтарын чыглап, нандырган оолах.

— Чахсы, — хынып чоохтан сыххан пазох Горбунов, син, харындас, мындаг азыхты прай дивизияда даа таппассынъ. Син, харындас, разведчиктерденъ ыраба. Пістенъ не хада ползанъ, өлбессінъ. Пісенъ хада чуртирзынъ ма?

— Чуртим, — көгліг нандырган оолах.

— Син, піс сині мылчада чууп аларбыс. Пазынъдагы киисті ал селібізербіс. Обмундирование таап пирербіс. Чаачаа төөй ит саларбыс.

— Абаацах, мині разведкаа хада ал чөрерзер бе?

— Разведкаа даа апарарохпыс. Синненъ саблыг разведчик ит саларбыс.

— Мин кічичекпін, хайдаг даа ўттенъ өтіп парарбын. өрчіліг, амох таа парарға тимде нандырчатхан Вая.

— Пу ибірезінде мин пілбеен агас таа чох полар.

— Ана анзы угаа манъат.

— Автоматтанъ атарға чи мині ўгредезер бе?

— Ноға ўгретпеске... Тузы читсе, ўгредербіс.

— Мағаа, абаацахтар, пірее дее хати ат көрзе, — пушкаларнынъ ўзігі чох атчатханына хыймырасчатхан автоматтарға хычаланыстыг көріп чоохтапчатхан Вая.

— Атарзынъ. Хорыхпа. Аннанъ кирек тудылбас. Піс сині чаа науказына прай үгрет саларбыс. Пастағызынох, сині санға кир саларға кирек.

— Анзы ниме полчанъ?

— Анзы, харындас, мындаг ниме. Сержант Егоров синненъер лейтенант Седыхха чоохтир. Лейтенант Седых батареянынъ командирі капитан Енакиевке докладывать полар. Капитан Енакиев, тізенъ, сині санға алчатханынанъар приказ пазыбызар. Ол кўнненъ сығара сағаа чаачаа кирек обмундирование, азых, ахча пиріп пастирлар. Онъарылыстыг ба?

— Онъарылыстыг.

— Ана пістинъ, разведчиктернінъ, кирек хайди иділедір... Тохта! Хайдар паризынъ?

— Чеең соонда ідіс-хамысты чууп саларға кирек, нооза, абаа. Ічебіс пісті азыранып алзох, ідіс-хамысты чууп, ілгөрге ипти сайлаттырчанъ.

— Орта итченъ, — хатыг чоохтанган Горбунов, — службада андағох полар.

— Мында алы-кистібіске чөрченъ кізі чоғыл, — үгреде чоохтан салган Биденко.

— Андаг даа полза, ідіс-хамыс чуурын тохтат тур, сағам чай ізербістер, — улугсырхан ала, пазох чоохтанган Горбунов. — Чай ізерге хынадырзынъ ма?

→ Хынадырбын, — пандырған Ваня.

— Орта итчеттірзінъ. Піс, разведчиктер, азыранып алзох, чай ізедірбіс. Чайны хайди даа сахарлыг ісчебіс. Анзынанъ за піс саназар чоғылбыс, — хайыхпин, хоза чоохтанган Биденко.

Тўрче полғанда палаткаа улуг чис чайник ағыл килгеннер. Ол чайникке прай батарееттернінъ істі кўйченъ, разведчиктер, тізенъ, махтанчанънар.

Сынабох, разведчиктернінъ сахар киреененъ кирек хандыра турғызылтыр.

Тапсабас Биденко, поэнынъ вещевоу хабын систібізіп, улуг харбах килкім сахар сығар килген.

Ваня хараан даа тыпладарға манънанғалахта, Горбунов анынъ кружказына ікі улуг кизек түзірібіскен. Оолагас хайхаанына харахтарын чара кўрібіскен. Аны онъан салып, Горбунов пазох пір улуг кизек түзірібіскен. Ол чоохтирға хынчатхан осхас полган: «Піл, пісті, разведчиктерні».

Ваня тимір кружканы ікі дее холынанъ хапхан.

Оортабызып, чайнынъ тадылиина, харахтарын нуубысхан. Агаа хайдаг-да, ныхахтагы ла осхас чирде полчатхан чили пилдирген.

Ибiре прай ниме ныхахтагы ла осхас полган: тўнек кўнде дее чап-чарых палатка, ырах ниместе парчатхан чаанынъ нызырты, килкiм сахарны харбахтап салчатхан чалахай алыптар паза пирер полган кип-азах, ахча, ан. пасха кўп нимелер.

— Кўнъинъе кiрче? — ирiлерiн сўо тудыбызып, чайны тынъ хынып, кўблче сорчатханын кўрiп, кўзеркеп сурган Горбунов.

Ол сурыга Ваня онъдайли нандыр таа полбинчатхан. Ирiлерi анынъ пос полбаан, олар, от ла осхас, iзiг чайнанъ кўресчеткеннер. Ванянынъ чўрее ўрiнiсненъ тол парган полган. Амды Ваня разведчиктерде, пу угаа чыхсы кiзiлерде чуртир, олар, анынъ сазын хырыгып, чуундырып, тонандырып, автоматтанъ атарга ўгредер полчалар.

Ол прай сўостер анынъ пазында путхалысчатханнар. Ваня разведчиктернi алғыстапчатханын паза прай ниме анынъ кўнъинe кiрчеткенiн чоохтирға манънанмин, кўмискелерiн пўзiк кўдiрiбiзiп, пазын на iкiпчеткен.

— Ам даа пала,—улуғ тынып, ачынып чоохтанған Биденко. Ол, поэынынъ ыстал парған, улуғ хатыг салааларынанъ Пензада ўскен пос таараан тамкыны нанчыгыннанъ чымчып сыгарып, чацынга урып, сигара сарыпчатхан.

Ол аразында чаанынъ табыстары нинче-нинче хати алыс парган.

Пастап олар чагын, тинъ истiлчеткеннер. Ананъ сала ырабысхан паза амырабысхан осхас полган. Че сах андох наа кўсненъ алнындағызынанъ тынъ хайнап сыхханнар. Ол табыстарнынъ аразында наа, тiгде-мында, удаа-удаа тўсчеткен авиабомбаларнынъ табыстары истiлчеткен. Авиабомбалар, пiр чирге тохтаг чох тўзiп, тiтiрeпчеткен чирнi улуғ масхаларнанъ улдурчатхан осхас полган.

— Пiстiнънер пир турлар,—чоох аразында тынънанып, чоохтап салған Биденко.

— Манъат, — махтап чоохтанған Горбунов.

Нызырт илeеде тохтабин парған.

Ананъ ўр нимеске ап-амыр пол парган. Ол амырда агас аразында Морзе азбуказынанъ на телеграфиро-

вать полчатханы тобырғынынъ на хатыг тохлатчатханы чіли, іле истілген.

Палаткадағылар, тапсаспин, тынънанып одырчатханнар.

Ананъ ырахтын мылтыхтар тазылазы истілібіскен. Атыстар, тығаннанъ тып, соонанъар улугъ нызыртха пірік парғаннар. Прай линияча даа, теедег, пулеметтар пір тинъе тадырас сыхханнар. Ананъ кинетін харбазыг, табырах чөр сыххан машина ла чіли, кўзўреп, сығырып, өстеп, улуп, сығырып, поэынынъ чөріміне кірібіскен.

Ол кізі піліп алчаа чох нызырт-назыртта, хайда-да ырахта, «а-а-а» тіп сарнасчатхан на чіли кізілернінъ хыс-хырысчатханын инъ сиргек хулахтыг ла кізі истерчүік.

— Че, ана, чазыларнынъ ханы-пигі атакаа чөр сыхты ба хайдаг,— теен Горбунов. — Амды чаа худайы улы-зып пастир.

Горбуновтынъ сөстерін киречілепчеткен не чіли, прай саринанъ пасха-пасха табыстыг аймах-пасха жалибрліг чўзер пушкалар атын сыхханнар.

Биденко, хулаан харбазыг парчатхан саринзар айландырып, ўр сиргектеніп, тынънанып одырған.

— Пістінъ батарея истілбинче, — чоохтан салған ол.

— Тапсабинча.

— Пістінъ капитан тикке ух-тар хоратпас.

— Ол сағып аладыр. Ананъ пирер полза...

Ваня ўрўк парған, разведчиктернінъ пірде пірсінзер көр турған. Оларнынъ сырайларынанъ чахсы ба, хомай ба нима полчатханын пілерге харасчатхан. Че пірдее нима піл полбинчатхан. Суарга тідінминчеткен.

— Абаачах, — пасхаларынанъ чалахай арах пілдір-четкен Горбуновтаиъ тідініксібін сурыбысхан ол,— кем кемні чинъче: піс немецтерні бе алай олар пісті бе?

Оолахты піткезіненъ сапхлап, Горбунов хатхыр салыбысхан.

— Эх, син!

Биденко хатхырбин чоохтанған:

— Сынап таа, син, чалдон, радисттерзер ойлап пар килерчіксібін, нима полчатханын истіп килерчіксібін.

Ол туста кемнінъ-де табырах хаалап одырып, өргенекке сўрнўк парғаны истіл парған. Палаткаа мөкейбізіп, сержант Егоров кір килген.

— Горбунов!

— Исчем.

— Тирен. Сағам на пехотаданъ париған Кузьминский атыр салды. Анынъ орнына пар.

— Пістінъ Кузьминский бе?

— Я. Автоматтанъ. Он пір ух. Табырах.

— Исчем!

Горбунов манъзырап тонанган аразында сержант Егоров паза ефрейтор Биденко сағам өліг разведчик Кузьминскийнінъ тынанчанъ чирінзер тапсаспін көріп одырғаннар.

Кузьминскийнінъ узучанъ орны прайларыннох осхас полған. Төзее иптiг — пір дее чыырылған, уйған-сайған полған нима чох, көк плащ-палатка чазылтыр, частыхта хатығ истенъ иткен чызынчах чаап салған вещевоі хап чатхан. Чызынчағы ла ұстүне ұс пулунын түрген ікі нисьмо паза хоос «Красноармеец» тіп журнал сал сал-тырлар. Кузьминский чохта полевой почтаьон ағыл-тыр.

Ваня Кузьминскийні пір ле хатп, танъ чарып одыр-ғанда, көрген. Кузьминский сменаа парарға манъзырап-чатхан. Ол, сағам Горбуновох чілі, мөкейіп алып, пазын азыра тириін кнсеткен, шинелінінъ чыырбастарын онъдайлапчатхан.

Кузьминскийнінъ шинеліненъ ши чызы тадылыг чыстанчатхан. Че Кузьминскийні, позын, Ваня чахсы көрерге манънаймаан, ол сах андох парыбысхан. Ұр ниместенъ айланарын пілген кізі, хайди парча, ол ідөк пір дее кізіденъ анымчохтаспін парыбысхан. Амды прайлары анынъ хачан даа айланмазын пілчеткеннер, позып парған орынға табыс-тубыс чох көрчеткеннер. Палаткада хайди-да хомзыныстығ, харасхы, аллығ пол парған.

Ваня, холын сиберли сунып, чапсынчах, наа ла печаттанъ сыххан «Красноармеец» журналны тутхлас-тырған. Сержант Егоров амды ла Ваняны онънап салған; оолах күлініс көрерге сағыпчатхан, позы даа ідөк күлі-нерге тимнен салған. Че сержант Егоров анынъзар хатығ көрібіскен, хайдағ-да хомай нима пол парғанын Ваня сах андох сизін салған.

— Син ам даа мындазынъ ма? — теен Егоров.

— Мындабын,— проланған на чілі, сыбыраап оолах.

— Ызыбызарға килізер аны,— капитан Енакиев ле чілі, тарынчах тудыныбызып, теен сержант Егоров. — Биденко!

— Я!

— Тирен.

— Хайдар?

— Батарейанын командирі оолахты тылзар ызыбызарға чахаан. Чол париган машинаа одыртып, фронттын ікінчі эшелонуна апар килерзинь. Анда комендантха пирібізерзинь, расписка алып аларзынь. Ол аны пірее олган туразына ызыбыссын. Пістінь арабыста нимее пухалыс чөрер. Агаа мында поларға чарабинча.

— Ана за? — ачырғанчатханын чазырбин, чоохтаныбысхан Биденко.

— Капитан Енакиев чахыбысхан.

— Аястыг. Угаа сымдах оолах.

— Аязань даа, итчеенъ чоғыл, чарабинча.

Сержант Егоров паяғызынанъох тарынчах полган. Ол поэ даа оолахтанъ чарылызарға аяпчатхан. Харан поэнынь алнынча сагын салган: Ваняны поэнынь хыринда связной идіп аларға паза соонанъ чахсы разведчикке ўгредіп аларға.

Че командирнінъ чахиина тогыр поларға чарабас. Капитан Енакиев пілче полбас па за. Чахыг полган — толдырарға кирек.

— Чарадылбинча, — пазох хатап хатыг паза тынь ўиненъ теен Егоров. Паза аннанъар чоох чох ползын теен чіли, хоза чоохтаан, — Тиренібіс, Биденко.

— Ищем.

— Че, андагда, — чалтырада чызыл парган наганынъ кобуразынынъ алтындагы шинельінінъ чыырбастарын опъдайлап, чоохтанган Горбунов, — чобалба, пастуғас. Капитан Енакиев чахаанда, толдырарға кирек. Андаг пістінъ, чаачыларнынъ, дисциплиназы. Андаг даа полза, машиналыг парарзынь. Анымчо, харындас.

Ол сѣстерненъ хада Горбунов табырах, че хорылыс чох палаткаданъ сых парган.

Ваня кічиѣк чідірінібіскен, ах-тик ле пол парып турчатхан. Торылглап парган ирнілерін ызырынгап, ол пірде тонанчатхан Биденкоға, пірде сержант Егоровсар кѣр турган. Сержант Егоров, аттыр салган Кузьминскийнінъ тѣзеенде пос тўс парган холларын тізектерінінъ аразына сал салып, харахтарын нууп салган, сабыхсаан чіли, одырған.

Оолахтынъ чўреенде ние полчатханын олар пілчеткеннер. Сағам на, ікі минута мынынъ алнында да, прай

ниме чахсы. уғаа чахсы полған, кинетін не прай ниме хомай пол парды.

Ванянынъ хайдаг чахсы чуртас пасталчатхан! Ол махачы, аллыг істіліг разведчиктерненъ ынархазарчых: оларнанъ хада азыранарчых, сахарлыг чай ізерчїк, оларнанъ хада разведкаа чѳерчїк, мылчада сыбыргынанъ сабынарчых, автоматтанъ атарчых; оларнанъ хада палаткада узирчых, обмундирование — сапогастар, пушкачахтар хоостаан погонныг гимнастерка, шинель... аларчых, арса, компас, патронныг револьвер дее пирерчїктер.

Ус чыл Ваня, чѳскін адай ла чїли, хонар чирї чох, семьязы чох чуртаан. Ол кїзілерденъ хорыхчанъ, кўннїнъ астап, кўннїнъ хорыгын ла чѳерге килїскен. Ус чыл ирееленген соонда чалахай, чахсы кїзілерге учурап парған, олар Ваняны ѳлімненъ ал халғаннар, постарынзар ал килгеннер, азырааннар, істі-паарларынанъ чағылғаннар. Хап-сорт ол туста, хачан Ваня поэмыа инъ чағын аарлыг кїзілернї таап алғанда, кинетін, пїр-їкї минутанынъ на аразында олар чох пол парарға итчелер. Прай ол чахсы нимелер, тубан на чїли, тарап парды.

— Абаачах, — ылғир пазында Биденконы шинельїненъ кѳѳлче тартхлап, чоохтанған Ваня, — истек, абаачах! Апарба минї. Кирек чох.

— Чахыгны толдырарға кирек.

— Егоров абаачах... сержант аргыс! Ыстырбанъар минї. Мин сїрерде чуртирчыхпын, — хайди даа полчаан пїлбин, сурынчатхан Ваня. — Мин сїрерге алғайахтар арыглап турарбын, суг агыл турам...

— Чарадылбинча, чарадылбинча, — мѳнїс чоохтан салған Егоров. — Биденко, хайди пол пардынъ за! Тимдезїнъ ме?

— Тимдебїн.

— Андагда апар. Сағам ух-тар ағылған машина хуруғ патроннар нандыра апарча. Ам даа пазарзар. Пїс-тїнънер тѳрт километрге алнынзар чыл парғаннар. Амох тылдағылар сооларынанъ тїбіребїзерлер. Андада оолахты хайдар идербїс? Че, худайбынанъ!

— Абаачах! — хысхыра тўскен Ваня.

— Чарадылбинча, — хатыг тапсабысхан Егоров, ананъ, чўрее хайнапчатханын пїлдіртпеске тїп, хыя айланыбысхан.

Ағаа, постарынынъ на оолғына хынған чїли, паарсап-

чатхан, аны чалахай пастуғас тіп адапчатхан кізілер-
ненъ Ванянынъ аразында улуғ, ас полбас стена туры-
бысханын Ваня сизін салған.

Че разведчиктернінъ харахтарынанъ, үннеріненъ,
хайчатханнарынанъ ағаа ам даа хынчатханнарын, аяп-
чатханнарын оолах сизінчеткен. Андағ даа полза, раз-
ведчиктернінъ чарадығларынанъ асчаа чох полған.

Кинетін оолах сырайын чабал тудыбысхан, прай
позы чудап парғанға тōй пол парған. Кінічек ээгі
тартылыза тўскен, харахтары, өческен не кізіни чіли,
чабал чылтыраза тўскеннер. Тістерін ызырыныбысхан.

— А мин парбаспын,— удурлазыбысхан ол.

— Парарзынъ,— Ванянынъ чоохтарын нимее сал-
бин, амыр нандырған Биденко. — Ана син хайдағ тары-
чахсынъ! «Парбаспын!» Машинаа одыртып алам, апа-
рыбызам. Парбин хайдар парарзынъ!?

— Олох тўзібізербін.

— Анзын кōрербіс. Минненъ ам даа пір дее кізі тис
полбаан. Че парып одыранъ, машинаны паспин халар-
быс.

Биденко оолахты нииненъ кōйлцегіне чидектеен,
оолах, тізенъ, тыртыстанып суура тартыныбысхан.

— Теньменъер, мин позым даа парам.

Ананъ, чалаас азахтарынанъ хатығ-хатығ пасхлап,
палаткаданъ сых чōрібіскен.

Ағас аразында ханъааларға кирек-чарах нимелерні
таарлаглапчатханнар, машинада чōрченънер машина-
ларын сыныхтаглапчатханнар, чаацылар палаткаларны
туттырчанъ өргеннерні суура тартхлапчатханнар, теле-
фонисттер эектерні сарыглапчатханнар.

Шинель үстўне ах халат кис салған повар, хызыл-
сее хой идін тōкпес үстўне салып алып, палтынанъ кизе
сапхлапчатхан.

Ибіре хуруғ харацахтар, сызыр, онъар-тискер кизіл-
ген хырылыг консервнай тинтелер, үзік-чарых газеталар
тасталглап партырлар. Прай ол нимелер алнынзар пар-
чатхан частътарнынъ соонанъ тыллар тибіребіскенін та-
ныхтапчатханнар.

5

Ікінчі кўнінде, орай иирде, Биденко частъына айлан
килген. Ол уғаа тарынчах паза астап парған полған.

Ол ікі кўнінің аразында фронтта улуғ алызығлар полглап парған. Пістіннер табырах наступать полчатханнар. Ырчыны хызып, пістінъ армия ырах западсар парыбысхан.

Кичее харбазығ парған чирлерде, пўн ікінчі эшелоннар турглапчатханнар. Кичее ікінчі эшелоннар турған чирлерде, пўн ап-амыр турчатхан. Алнында парчатханнар, тізенъ, кичее немецтернінің тиренъ тыллары полған чирлерче иртіпчеткеннер.

Хойығ ағастығ чирлер пістіннернінің ырах сооларында чат халған. Ағас аразында пасталған харбазығ амды азых чирде, чазылар ортызында, састар, улуғ нимес арам ағас ос парған хыранънар аразында парчатхан.

Разведчиктернінің командазы амды палаткада полбаан. Немецтернінің офицерлері чуртаан чоон төгелерденъ, хадылли чирденъ чапхан блиндажта тохтааннар.

Пызығ разведчиктер пу блиндажты анда немецтер офицерлері чуртапчатхандох постарына чарас поларчых тіп көргешнер. Блиндаж андох разведчиктернінің кōнъніне кірген.

Харасхы пол парған полған. Биденко разведчиктернінің хайда полчатханнарын кізіденъ дее сураглабин, позы ла пілгенненъ таап алған.

Кидер, тигір төзінде, хатығ нызырастар ырах истілдіре ниглечеткеннер. Пулуттарда чалынның хызыл соғланыстары ўзігі чох хызарыс ла турғаннар.

Чардылар төзеглеп салған чир кірлесче төбін тўзіп, Биденко аллыг блиндажха кір килген. Кіргендөк, блиндажтынъ істін наа карбиднай лампа көк арах чарыхнанъ чарытчатханын сизін салған. Манъзытта немецтер лампаларын хада апарыбызарга манънанмаан осхастар.

Стеналарға кире ағастанъ иткен шкаф осхас харахтарда немецтернінің хол гранаталары, кннгалар ла чіли, хости-хости сайлал парғанынанъ халтырлар.

Блиндаж ортызында чирге кире одырчатхан улуғ азыранчанъ стол турған. Пулунъда немецтернінің хада ал чорченъ тимір пестері хызара ізіп парған көй турған. Пес хыринда немецтерөк пилетеем одынънар чатханнар.

Немецтер мында хыстирға нынънахтанған осхастар. Стенада картиналарданъ ала хысхлап салтырлар. Картинада порчоланчатхан яблонялар сіліг онъніг сырларнанъ хоостал партыр. Ол картинанының алтында хызыл

букваларнанъ печататься полыл партыр: «Фрюлингм Дейчланд» — «Германиядагы часхы».

Прай пасха саринанъ блиндаж орыс чаачылар чуртапчатханга тѳѳй полған: органнынъ пастарында пір дее чырындызы чох артиллерийскай шинельлер, пополалар, палаткалар, анынъ үстүне арыг чызыпчактар час салған көк вещевоу хаптар частыхта тургланчатханнар. Пес үстүнде саблыг чис чайник сыылап турған, «Суворовскай натиск» тіп газетанынъ листоктарынанъ чапхан стол үстүнде улуг булка інекті ибіре агас сомнахтар, кружкалар сайлал партыр. Чахсы арыглаглап, сүрткелі салған советскай мылтыхтар чаацы шинельлері алтын хызылглап партырлар.

Блиндажта чон толдыра. Разведчиктер прай хада чыылысхлап партырлар. Андаг тустар чаада угаа арам поладыр. Разведчиктерденъ пасха кізілер парын Биденко онънаанох. Ол таныстар паза пір чирденъ килглеен кізілер полглаан. Олар аалчыларга хынадырған, пай чуртапчатхан разведчиктерзер чахсы тамкыларын тартып аларга паза саблыг чейниктенъ тадылыг чай ізіп аларга килгеннер.

Прай ол нимелерні көріп, ол чохта, дивизияда частьтар алысханын паза батарея тынагда турчатханын Биденко сизін салған.

Прайлары даа тамкы тартчатханнар, ізіг одын салған блиндаж істінде хазыр тўдўн турған.

— А, изен, Вася! — нанчызын көр салып, хысхыра тўскен аалчыларны сыйлапчатхан Горбунов. Ол аалчыларны сыйлирға тынъ хынчанъ.

Харнына булканы чапсыра тудып алып, ол чоон тілімнер кисклепчеткен.

— Оолахты пир килдінъ ме? Одыр столзар. Чайга хап орта килдінъ.

Ол гимнастерка чох, ах істіне кичеңиіг ле полған. Мархалалбаан көгенееененъ кўстіг, симіс көксі көрінчеткен.

— Піс амды, харындас, резервте турчабыс. Тынанчабыс. Чалаастан, Вася, чылып. Мына синінъ орғанынъ, мин аны иптеп салғам. Пістінъ наа квартирабыс хайдагдыр? Пісти осхас квартираны, харындас, прай даа дивизияда таппассынъ. Прайзынинанъ артых!

Биденко табыс-тубыс чох чалаастаныбысхан, поэининъ орғанынзар пастыр парып, тириин, шинелын та-

рынчах силглебіскен, ананъ чочая пес алнында одырып алып, хара, улуғ холларын чылыт сыххан.

— Вася, фронттынъ штабынанъ чи нима истілче? Неметтер чааны тохтадарга ам даа сурынминчалар ба?

Биденко, пір дее кизізер көрбин, аар айланыбызып, сыыланънап, тапсабинчатхан.

— Арса, тартыбызарзынъ? — нанчызынынъ тынъ тарыпчатханын онънап салып, сөлеен Горбунов.

— Айнаа даа парчатсын прай нима! — кинетін пулбырабысхан Биденко, ананъ, орғанынзар пас парып, тўнъдере чадыбысхан.

Биденконанъ хайдағ-да хомай нима пол парғаны іле көрінчеткен, че пасха кизіненъ нима пол парғанын пілерге разведчиктер манъзырабачанънар, сурағлабачанънар: кизі тапсабинчатханда, чоохтазарға хынминча полбас па за. Чоохтирға хынминчатса, кирек чох. Хынза — позы даа чоохтап ширер, тіліненъ тартхлир ба за.

Анианъар Горбунов, Биденконынъ чоохтаспинчатханына пір дее хомзынмин, пір дее пілбечік полып, стол хыринда хайынчатхан, кичее пехотнай цепьте аттыр салган Кузьминскийнинъ орнына парып, хайди сала ла аттыр салбаанынанъар чоохтапчатхан.

— Мин сах ол туста ракетницаны тут салған полғам. Пістінънер атысты сала ырада пирзіннер тіп, пір көкті шірібізерге тимиечеткем. Кинетін ол мининъ хырымда чарыл парған. Азаам хыринда чи. Мині сах андох анъдара сапхан. Хайда чир, хайда тигір полчанъ пір дее піл полбиныбысхам. Пазыма харасхы тўс парған. Харахтарымыны азыбыссам, чир мына мында, харахтарым алнында чатчатхан осхас. — Горбунов часкалығ хатхырыбысхан. — Сизінчетсем, пўдўн дее чирім халбиндыр, че сағынчам, кирек килісті. Тур таа полбасын тіп сағынчам. Позымыны тутхлап көрчем — андағ-мындағ нима сизинминчем. Хан даа пілдірбинче. Ам сағынчам, андағда мині чирденъ іди шалған одыр. Че шинелымде, тізенъ, алты тизік халтыр. Шлемімде мунзурух улинча оймах. А онъ сапогымдағы тахамны, бритвананъ на кискен чили, ал тастабыстыр. Тахам анда чох таа осхас пол парған. Идімде, тізенъ, пір дее тырбахталған даа чир чоғыл. Мына көрінътердек тахамны, ооллар.

Оріністіг кўлініп, Горбунов аалчыларга тахазы чох сапогын көзіткен. Аалчылар аны ситкеп көрчеткеннер. Піреелері холнанъ тутхлап көрчеткеннер.

— Нда, кирек хомай полтыр, — хайзы-да симер салган.

— Пол парча, — Горбуновтынъ стол үстүнө салчатхан кизектиг сахарзар харах хайыбызып, ікінчі аалчы чоохтанған. — Түни, наада, пістінъ андагох кирек пол парған. Борисов алтында, Березина суғны кисклепчеткенде, Тёткин красноармеецтинъ хурун үзе саап, ал тастабысхан, поэна, тізенъ, пір дее тенъмеен. Піліп аларзынъ ма аны.

— Кузьма, — орғаннанъ турбин, ағырыг ла кізінн осхас табыснанъ кинетін чоохтаныбысхан Биденко, — Кузьма, Егоров сержант хайдадыр за?

— Сержант Егоров дежурить полча, — нандырган Горбунов, — посттарны сыныхтирға парыбысхан.

— Хыпза, ўр ниместенъ айланар?

— Чай хайнаан пастанъ килем тесн полған.

Биденко, тізенъ, ағырчатхан чіли, өстебіскен. Ол поэын айырға сурынчатхан чіли өстепчеткен.

— Нога іди пресленчезінъ? — тынъ на хайыхпин, сурған Горбунов, ол прай поэынынъ тастынанъ Биденконанъ нима пол парғанын пілерге тынъ на хыныхсыбинчатхан чіли көзіткен.

— Айнаа даа парчатсыннар! — пазох кинетін көө чох тапсаан Биденко.

— Чай ізібіс, — чөп пирген Горбунов, — ниик пол парар.

Биденко, стол хырина киліп, одырчыхха одыр салған, че чайлыг кружкаа тенъмеен. Пессер көр салып, ол ўр тапсабин одырған.

— Пілчезінъ, хайдаг нима пол парған, — хормачыланып чоохтирға хынып, ылгирға ла хынчатхан осхас ўнненъ илеседе полғанда чоохтанған ол. — Ам хайди докладывать полам Егоров сержантха, пілбинчем.

— Нима пол парған за?

— Чахығны толдырбин салғам.

— Хайди за?

— Оолахты фронттынъ штабына читтір полбаам.

— Сын даа полар ба?

— Сын. Анъмай халғам. Парыбысхан.

— Кем парыбысхан?

— Ваня чізе. Пістінъ пастуғас.

— Андагда чолдох тизібіскен полбас па за?

— Тизібіскен.

— Синненъ ме?

— Я.

Горбунов, иледе тапсабин одырып, ананъ кинетін хатхырғанына прай тітірес сыххан.

— Хайди за, Вася, син іди чуданыбысхазынъ? Тохта, адыр. Егоров килер полза, пирченъ ниме пирер сагаа! Хайди іди пол парған за?

— Ідөк. Чүгүрібіскен.

— Вот ана сагаа саблыг разведчик! «Минненъ ам даа пір дее кізі тиспеен» тіп махтаңгазынъ, оолах, тізенъ, парыбысхан. Ай да Ваня! Ай да пастуғас!

— Угаа мирген оолах, — көө чох күлініп, чоохтанған Биденко.

Нимее чарабас пала мындағ профессорны сүмее түзір полар ба за. Син, Вася, киректің хайди полғанын пазынанъ пасты, онъдайлы чоохтап пир.

— Тизібіскен, паза ниме чоохтирзынъ.

— Андағ даа полза. Прай чоохтап пир, харындас, соонанъ олох піліп аларбыс.

— Айнаа даа парчатсын! — холынанъ ізес чох пулғабызып, теен Биденко, ананъ орғаныңзар парып, стеназар айландыра чадыбысхан, паза аннанъ пір дее чоох сығар полбааннар.

Соонанъ на ол киректі хыринанъ хырина сығара піліп алғаннар.

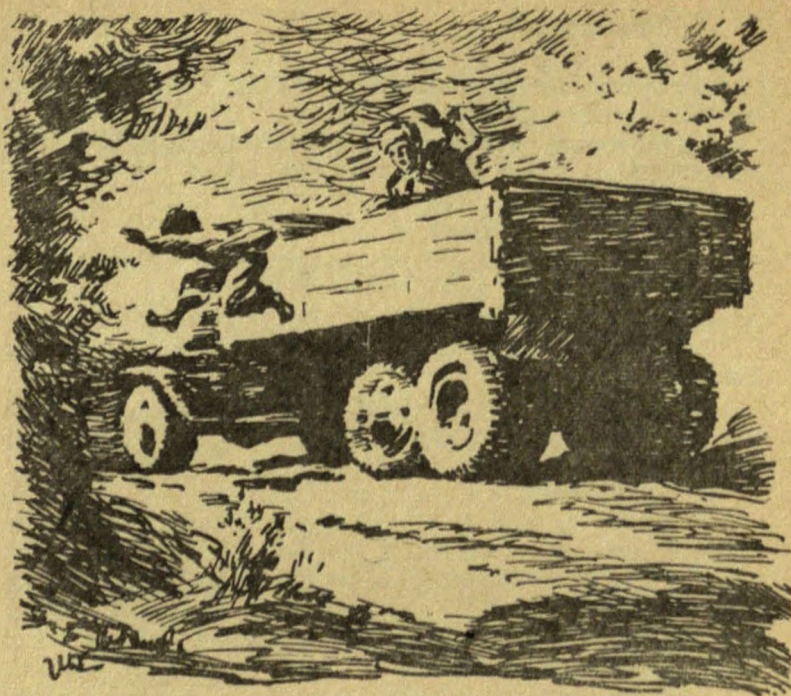
6

Хуруғ патроннарнанъ сығдыразып, чилегелерче сегіріп ала, грузовик ағас аразынча пис километрче парарынанъ, Ваня, кинетін пөзік бортха чапсыныбызып, сырайын хатығ тудыныбызып, машинаданъ мох аразына учуға халған.

Ол кирек угаа табырах пол парған, пір дее ниме сатынмин одырған Биденко пастап чідірінібіскен. Пазағы секундада, машина тынъ сегірчеткенде, оолах айланыста сығара чачырап парған чілі пілдірген.

— Эй, көөлче арах! — шофернынъ кабиназын тохладып, хысхырған Биденко. — Тохта! Оолахты чідір салдыбыс.

Водитель табырах парған машинаны тохтатханча, оолах, азахтарына тура хонып, сүүмегін хаап алып, нинче күс алғанны ағас аразына кире чүгүрібіскенін не Биденко көр халған.

— Эй! Эй! — тынъ хысхыр сыххан ефрейтор.

Че Ваня хылчанънабаан даа.

Азах-холынанъ, тербеп ханаттары чили, айлахтанып, харах-хулах чох, агастарны ағас тібин, тылоларны тыло тібин, ағасха кӧленгенче шыылат парған.

— Ваня-а-а! — улуг холларын ахсына салып, хысхырған Биденко. — Пастуға-а-с! Тохта-а-а!

Че Ваня пандырбаан, ағас аразында чайыл парған янъы ағастанъ ағасха нандыра читкен: «А-о-и! А-о-и!

— Тохтадыр, парнак, — тарынцах теен Биденко, водительні түрче сағирға сурынып, чатхан салааларны хыцырада пазып, улуг хаалап Ванянынъ соонча ағассар пас сыххан.

Оолах ниме сағынып алғанын, ол табырах піліп аларына ікінчілебинчеткен. Сынап таа, хачанғы-хачанғы көп имені көрген, капитан Енакиевтің инъ саблығ «профессорына» ағас аразына тизібіскен оолахты тудып алары ниме полцанъ, кӱлкістіг дее!

Ваня ойнабазын тіп, ибіре айланып, хыйғылаан, ананъ военнай науканынъ прай правилолары хоостыра кілеп сыххан.

Пастагызынох, грузовик турган чирні соонанъ табырах таап аларға тіп, ол, компас сығарып, көріп алған. Ананъ компастынъ линейказын оолах ойлабысхан саринзар айландырған. Оолах компас чох ағас аразынча чөріп хайди даа онъ холға айланар тіп сағынып, Биденко азимутча парыбысхан.

Компас чох чөрген кізі харасхыда алай ба ағас аразында час стрелкалары чөрчеткен саринзар ла айландырғанын ол поэынынъ опыдынанъ чахсы пілген.

Аннанъар, түрче сағынып алып, часызар көріп алып, сол холзар алдыра, сыбдырабин, оолахты пазорлирға тіп пар сыххан.

«Ана анда мин сині, аарлинцаам, хаап алам» — ізіг сағынчатхан Биденко.

Хайди ол ағас озаринанъ сыбдырабин, көблче оолахтынъ сығара саларын, холынанъ тудып алып, «Чидер, нащыцах, чөріп алдынъ — амды чидер. Паранъдах машиназар. Көр паза алыг полба. Олох ние сыхпас. Төрібеен ам даа Биденконынъ холынанъ поэып алар кізі. Анзын хаан даа ундуба» тіп чоохтап пиреріненъер сағынчатхан Биденко.

Биденко, андаг сағыстар сағынып, күлінібісчеткен. Сынында за, оолахты тылзар апарары анынъ килбинчеткен. Көк харахтығ, сасха пастыр салған, чут, паарсах, че олох туста турыстыг хылынчатхан, пірееде чабалланыбысчатхан «пастугас» анынъ көнъніне тынъ кірген.

Биденко Ваняға чалахай, палазына чіли, хылынчатхан. Че анынъ мыннанъар чуртап парарынанъар сағын килзе, Биденко аны аябысчатхан паза Биденконынъ чўреенде хайдағ-да ние пар полған, анзын поэы даа онъарыл полбинчатхан.

Биденко поэынынъ кічігдегізін, аны хайди інек хадарарға ысчатханнарын сағызына кир сыхханын поэы даа пілінмин халған.

Иртенгі сўт ле чіли, көк пўкче чайыл парған тубаны, отта аймах-пасха онъынъ чылтырасчатхан салымны, бузинаданъ иткен сопилка уғаа арығ, көгліг, пірсі пірсіне төйй ўннер сығырчатханын Биденко сағызына кирген.

Машина табырах париганда, түзіре сегірібіскен соонда, Ваняға ол уламох тынъ хын сыххан.

«Уғаа тідім айначах! Пір дее нимеденъ хорыхпинча. Сын чаачы поларчых, — сағынчатхан Биденко. — Аястыг, уғаа аястыг. Че итчеенъ чоғыл. Приказ».

Иди сағыстанъ сананып, разведчик, ырааннанъ ырап сыххан. Анынъ санында ол оолахха хацанох учурирға кирек полған. Че оолах көрінминчеткен.

Күскү ағастынъ амырын тынънап аларға тіп, Биденко удаа тохтапчатхан. Ағас санъай амыр полбаан. Биденко пасха-пасха, сала-сула ла истілчеткен табыстар истілчеткен. Че оларнынъ аразында кізі пастырчатханы пір дее хати истілбеен

Оолах чіт парған.

Анынъ кічицек тее істерінінъ орны пір дее чирде чох полған, тикке ле Биденко полған на ағзахты, полған на ағас төзін көр парчатхан, чирге чадып, түс парған пүрлерні, оттарны, мохты тикке ле көрглепчеткен. Пір дее чирде пір дее ниме. Оолах кичее парыбысханға төйі полған.

Биденко хайхапчатхан, инъ манъат разведчик тее піди пілдіртпин ирт полбасчых, неке.

Оолахты таппинчатханына сала уядып, париган чирін удаа алыстырып, ағас аразынча пас парчатхан. Ноға оолахтынъ істері пір дее чирде чох полчатханына пазын ол унатчатхан.

Полчаа чохта, ол, пір хати табызын алыстырыбызып, хаттар чіли хысхырғанох:

— Ванюша-а-а-а! Ау-у-у! Ойнирға-а-а а! Парарға кирек!

Мындох позы поэзына хырт көрін парған.

Ол часызар көрібіскен, оолахты ікі час азырох кілеп париганын часы киречілеен. Андада ла ол пілін салған: оолах парыбысхан, амды айландыр полбассынъ.

Пу синге теере кирі разведчик мындаг уятха кірбеен полған.

Сержант Егоровха амды хайди докладывать полар? Хайди анынъ харахтарын көрер? Аргыстарынанъар чоохтачаа даа чоғыл: хатхы-күлкее кодірерлер. Хынзаны, чир дее тобыра түзібіс.

Че паза итченъ ниме чох полған. Харааға кире, алыг ла кізі чіли, чөрчедірзінъ ме?

Биденко, компазын көріп алып, өстен ала, машина-

зар нандыра пар сыххан. Че машина чох полған. Ол позы даа мынча ўр машина сағыбас тіп сағынчатхан. Ол парыбыстыр. Угаа кирек, табырах идер боевой чахығны толдырбин, водитель мында турчадар ба за. Онінде, машина амды кирек тее чох полған. Агаа нандыра айланарға кирек.

Нандыра чол сығар алнында, Биденко тамкы тартып аларға паза сулғактарың хатап сарығлап аларға чаратхан.

Ағас аразында одыарға истіг арах төкпес таап алып, одырып алған. Чачыннанъ «киик азаа» орап алып, тамкызын пір чирге түссін тіп нанчығын хахтап одырғанда, кинетін чоғартын салаалар аразынча нима-де сыбдырап килбиненъ, пазына түс чөрібіскен.

Пірее хус полар сағын салған ол. Көрібізіп, тізенъ, Биденко сала анъдарыл парбаан. Ол пастугас поэнының сүүмегінде ал чөрченъ тасты чох иргі букварь полған.

Андада Биденко чоғар көрібіскен, ағастың пазында көк пүрлер аразынанъ яблахтар ла осхас, кірліг азахтар таныс күренъ станының түрейлеріненъ сыххлап одырғанын көр салған.

Сах олох туста Биденко сахтырған на чілі тура салған, тамкылыг нанчығын, «киик азаан» паза зажігалказын чирзер тастағлабысхан. Пір минута пазынанъ ағаста полған.

Ваня хыймырабинчатхан. Биденко, холларынанъ чоғар тартыныбызып, көрзе, оолах узупчадыр. Ол чоон чухтыг салааға мўне одыр салтыр, аны хучахтап, пазын агааох сал салып, пик узупчатхан. Кірбіктерінінъ көлеткізі анынъ көк арах наахтарында чатхан, туданнанъ на ағырған кізіні осхас іріннеріненъ, тізенъ, прозы чох, сала пілдірчеткен кўлінісненъ кўлінчеткен. Оолах хорлап киліп узупчатхан.

Биденко сах андох прай нимені піл салған. Пастугас аны, разведчикті, оланъай ла сўмее түзіріп алған. Разведчиктенъ ағас аразынча чўгўр чөрер орнына, Ваня, харахтанъ чіт парғандох, пөзік ағас ўстўне сығып алып, хорыг ырткенче, одырып аларға тіп ағас ўстўне сых партыр. Ананъ манъзырабин түзіп алып, поэнының чолынча парыбызарцых. Сөгіл парған сүүмегіненъ түс парған буквары полбаан полза, Ваня сағын салған сағызын толдырарцых.

«Ай, хайдаг кѡйтѣк! Кѡні чоохтаза, тѹлгѹ! Ниме тир-
зѣнъ? Хандыра!» — Ваняны хынып кѡрѣп, хахап ала, са-
гынчатхан Биденко

Биденко, оолахты илѣніненъ сиберлеп пик тутхан,
ананъ узупчатхан сырайына чагын полып, паарсасты
пахлаан:

— Пастугас, паранъдах тѡбѣн.

Ваня сах андох харахтарын азыбысхан, чаацыны
кѡр салып, суура толганыбызарга иткен. Че Биденко
аны пик тутчатхан.

Оолах поэп полбазын пѣлѣнген.

— Че, чарир, — тарынчах уйгулыг табыснанъ теен
ол.

7

Пис минута пазынанъ букварьны, тамкыны, зажи-
галканы алып алып, фронттынъ ікінчі эшелонына чол
ами парѣган машинаа одырып аларга тіп, олар агас ара-
зынча пар сыхханнар.

Ваня алнында, Биденко, тізенъ, пѣр алтам соонда пар-
чатхан. Ол харагын оолахтанъ пѣр секунда даа албин-
чатхан.

— Чидер, нанчыцах, — тімел парчатхан Биденко, —
агас аразында кѹлеттеп алгазынъ — чарир. — Паза ни-
ме сыхпас. Тѡрѣбеем ам даа минѣнъ холымнанъ поэп
алар кѣзі. Аны ундуба.

— Сын нимес, — Биденкозар айланмин даа, тарын-
чах нандырчатхан Ваня. — Букварьым полбаан полза,
сѣрер мині аринча таппасчысар.

— Табарчыхпын.

— Таппасчысар.

— Минненъ ам даа пѣр дее кѣзі чѹгѹрбеем.

— Мин парыбысхам.

— Парбасчыхсынъ.

— «Парбасчыхсынъ — парбасчыхсынъ!» — Ваня, ѡче-
зіп, нинче-нинче хати хатап чоохтанчатхан.

— Агасты тооза кѡрглирчѣкпѣн, табарчыхпын олох.

— Нога чѡрбеезер зе?

— Чѡрбеем. Кѡп ниме сураглазанъ, — тілѣнъ сыда-
бас. Мин сині істерѣнненъ, таныхтарнанъ табарчых-
пын.

— Нога істерѣмненъ таппаазар за?

— Мин сині таап алгам.

— Олох мин сірерденъ кѡйтікпін. Сірер мині компас-
тыг даа кілезер, таппазар.

— Нимее тілге пысказынъ! Хачан мин сині компас-
тыг кілеем?

— Кілеезер! Сірер мині кѡрбеезер, мин сірерні ағас
ѡстѡненъ кѡргем.

— Ниме кѡргезінъ зе?

— Минінъ істерімнінъ сарина компасти турғысчатха-
зар.

«Айпацах, прай нимені онънапча», — хайхап ала, са-
ғын салған Биденко. Че хатыг чоохтаап:

— Анзында синінъ киресінъ чоғыл. Мин машинаны
чідірбеске компаснанъ устангам. Нимені пілбин, тілбі-
ребе.

Мында за Биденко сынны чоохтабаан. Че олох ол
туза полбаан.

— Сірер сынны чоохтабинчазар, — тохтабинчатхан
Ваня. — Сірер мині компастыг тударға хыңазар. Мин
пілчем. Че сірернінъ ниме сыхпин парган, мин кѡйтікпін.
Мағаа сірерні кілірге киліскен полза, хайдаг даа ағас-
та, компас чох чарым час пазынанъ хараа даа, кѡнѡрте
дее таап аларчыхпын.

— Че анзын за, харындазах, пртіре чѡргізібістінъ.

— Че сахлат иденъер.

— Синіненъ сарыс чѡрербін ме? Чинтеінъ.

— Андағда сахлат чох сынап кѡренъер. Сірер ми-
нінъ харахтарымны пірее нимененъ палгап салынъар,
позынъар ағас аразына ырада парыбызынъар. Мин
лис минут пазынанъ сірерні кілеп сығам.

— Таппассынъ.

— Табам.

— Хачан даа таап полбассынъ.

— Че сынабызанъар.

— Че! — хыныбызып, хысхыра тѡскен Биденко. —
Пір дее таппассынъ. — Тохта-а... — ниме-де снзібізін, ки-
нетін чігленістіг тесн ол. — Ананъ чи ниме сыгар ан-
нанъ? Мин ағас аразына парыбызам, син, тізенъ, ол тус-
та пазох тизібізерзінъ, я? Э, чох, оолағас, син уғаа кѡй-
тік полтырзынъ, мин кѡргенде.

Ванянынъ кѡлкізі кил парган.

— Парыбызарымнанъ хорыхчазар ба?

— Пір дее нимеденъ хорыхпинчам, — кѡѡ чох нан-

дырған Биденко, — син уғаа тынъ тілге пызарға хын-
чаттырзынъ. Синіненъ тынъ чоохтазып, минінъ пазым
ағырыбысты.

— Сіерер хорыхпанъар, — оолах көгліг пучурап пар-
чатхан. — Мин сіерерденъ олох парыбызарбын.

Ол көгліг сөстерде парыбызарына ізенчеткенін, пір
дее тәдір паспасха хатыг чарадыг сығар салғаны истіл-
четкен. Биденко поэнынынъ алнынча хачан даа тимде
поларға чарат салған.

Оолахтынъ, тізенъ, алтына поза паг кір парған чілі,
поэнынынъ пик чалаас азахтарынанъ пір дее тохтаг чох,
көгліг пас парып одырған. Разведчиктер поэын халғы-
зарға хыпмааннарына нандырған чілі, ол пасхан сай
чоохтан парчатхан:

— Парыбызам! Палғап таа салзар, парыбызам. Хай-
ди даа итсер, парыбызам.

— Палгабас тіп сағынчазынъ ма? Мағаа үр нимес.
Палғап салам. Көрербіс андада хайди парыбызарзынъ.
Биденко сағысха түзібіскен.

— Машинаа одырзох, — кинетін чаратхан ол, — пал-
ғап алам сині!

Поэыг Биденко сынабох пис метрче пик піскечек паг
поэынанъ хада ал чөрченъ. Машинаа одырза, Ваняны
поэына палғап саларчых тіп сағын салған. Парар чыр-
лері ырах полған, аннанъар узуп аларға чарир. Оолах
полған на минутада машинаданъ түзіре сегірібізер,
узуп таа полбассынъ.

«Палғап таа салзам, оолах хайди полбас, — сағын-
чатхан Биденко. — Ананъ читсебізөк, систібізем».

Сынабох хачан чолға сығып, машинаа одырыбысхан-
да, Биденко ізебіненъ ипти тұр салған паап сығар кил-
ген.

— Че, пастугас, тудын, — оолахты тарындырбас
үчүн, ол, ойнаан-тутхан полып, көгліг чоохтанған, —
олох мин сині палғап салам.

Ваня тарынарға сағынминдаачатхан. Ол, ойнаапох
полып, нандыр пирген:

— Палғанъар, абаа, палғанъар. Мин систіп полбас
иде, чахсы иде палғанъар.

— Минінъ палғаанымны, харындас, систіп полбас-
сынъ. Мин ікі хадыл морской түүнчек идедірбін.

Иди чоохтанып, пағнынъ пір пазынанъ Ванянынъ
холын чығанағынанъ сала чоғар арах ікі хадыл морской

түүнчекненъ пик, че ағырта нимес, палгабысхан, пір пазын поэнынынъ мунзурина ораап салган.

— Амды сининъ киреенъ, пастугас, хомай. Тис полбассынъ.

Оолах тапсабаан. Көк хыбынахтар сегірісклепчеткен осхас харахтарын төбін түзірібіскен.

Машина угаа чахсы урун парган, улуг брезентненъ чапхан, нап-наа американской «студебекер». Ол кирек орынга читкенче хуруг парчатхан. Пастап машинада Биденконанъ Ваня ікөленъ не полғаннар. Хуруг хаптар үстүнде, кабина хыринда, тынъ сілікпес орынга истіг одырып алғаннар.

Биденко оолахнанъ чоохтазарга нинче-де хати сынанган, че Ваня, ахсына толдыра суг оортап алган чіли, тапсабинчатхан.

«Көріңердек аны, хайдагдыр! — оолахха тынънанъ тынъ хынып, сағынчатхан Биденко. — Кічичек тее полза, сыдамахтыг. Позын улуг ла кизі чіли сананча. Позынынъ хысхацах чуртында көп ние көрген одыр».

Биденкоға поэнынынъ олган туста полган нимелер пазох сағызына кірглеп сыххан. Ол арада полган на сыныхтаг пунктта машинаа пассажирлер одырглапчатханнар. Нааданъ наа кизілер хозылглапчатханнар. Иледе полганда, машинаа кизі сынъчаа чох тол парган.

Мында харбазыгданъ наа ла сыххлаан чаачылар полглааннар. Оларны шлемнеріненъ паза мойныларында палгаглап салган хысхацах кірліг плащ-палаткаларынанъ таппрға чарир полган.

Машинада күмүс погоныцахтыг таргынах шинельліг, наа хатыг фуражкалыг ікі интендант полган.

Макинтош, хысхацах кирзовой сапогтар кис-салган, хызыл платнанъ палган салган Военторгтағы хыс одырчатхан.

Нинче-де өрчіліг летчик-истребительлер парчатханнар. Олар чоон, өтіре көрінчеткен авиационнай заводта бронестеклонынъ халган нимелеріненъ иткен портсигарларынанъ папирос сыгарып тартчатханнар.

Оларнынъ аразында ортылап парган частыг, чоон военной хирург ипчі одырған. Ол терпек очкиліг, хырал парган, хысхацахти хырых салган састыг, пазына көк биретті ипти кис салган полган.

Пір сөсненъ чоохтаза, олар прайзы даа чаа парчатхан чолларча төөле чөредірген кизілер полган.

Харасхы полыбысхан.

Брезентче нанъмыр тодырас сыххан. Ам даа ўр парға кирек полған. Көөлче-көөлче кизилер, хайди килискенни нынънахтанглап, сабыхсыглап пастабысханнар.

Биденко даа, пағ сараан холын пазынынъ алтына салып алып, сабыхсып сыххан. Че ол уғаа сиргек узупчатхан. Тўрче-тўрче полып, усхуна чачырап парып, паан тартхлап салчатхан.

— Ниме кирек? — уйғулыг табызын пирчеткен Вая. — Мин ам даа мындабын.

— Узупчазынъ ма, пастуғас?

— Узупчам.

— Чарир... Узу. Мин иди ле, линияны сыныхтапчам.

Биденко пазох узубысчатхан.

Пир хати ағаа ноға-да Вая анынъ хыринда чоғыл чили пилдир парған. Одыр салған, манъзытта паан тартхлаан, че пир дее нандырыг чох полған. Соох тир сыгара сапхан. Ол, тизектерине тура салып, электрической фонаригин чарыдыбысхан, анзын ол холында тимде тутчатхан.

Чох. Мында полтыр. Вая, паяғох чили, хости, тизектерин харнына чыыра тартып алып, узупчатхан. Биденко анынъ сырайын чарытхан. Ол амыр, ник узупчатхан. Электрической фонариктинъ чарыгы көни сырайына даа тўссе, ол усхунмаан.

Биденко, фонаригин узуробызып, ноға-да Ваяны тапхан харааны сағызына кирген. Андада пидок сырайына чарыдыбысханнар. Че андада анынъ сырайы иреелен парған, ағырыг, хуруғ сөөк, хоргыстыг полған.

Хайди ол анда чочып парған, хайди-хайди тартылыс сыххан, харахтарып, анънар ла чили, көрчеткен.

Ол ниме нинче ле кўн мынынъ алында полған. Амды оолах амыр узупча, чахсы тўстер көрче. Ана хайдагдыр пос кизилеринде полғанда. Пос ибинде стеналар даа чазидыр тїп чоохтазадырлар чонда, анзы сын полтыр.

Биденко чадыбысхан, грузовиктинъ чайхап, тїтїресчеткенине пазох узуп нарыбысхан.

Амды ол илееде паза ўр, сағысырабин узубысхан. Че усхун парып, паан тартхлирга ундубаан.

Вая сағба пирбинчеткен.

«Узупча полар, — сағын салған Биденко. — Майых парған».

Биденко, паза пір сарина айланыбызып, ұр нимес пазох узубысхан, ананъ сыныхтас паан пазох тартхлап салған.

— Хайдағ ние полча, піл полбинчам? Хачан тоозылчанъ ниедір,— харасхыда ипчі кізінінъ тарынча табызы истіле тўскен.— Азаама хайдағ-да пағ палғап салғаннар? Нимее мині тартхлапчадыр? Кем мағаа пір дее узирға пирбинче?

Биденконынъ идіне соох чайыл парған.

Ол фонаригін тамызыбысхан, харахтарына харасхы тўс парған. Оолах ориында чох полған. Пағ хирург ипчінінъ азаана палғал партыр. Анзы полда фонарик чарығында очкилеріненъ хорғыстығ чылтырап одырған.

— Эй, тохта! — нинче пар кўзіненъ кабинаны тогдырадып, харлап салыбысхан Биденко.

Машинанынъ тохтирып даа сағыбин, ол кемнінъ-де холларынча, азахтарынча, вещевоу хаптарча, чемоданарча сығара атыххан. Борт азыра пір тыннанъ азыра сегірібізіп, ол шоссе чолда тура тўскен.

Хараағызы хап-харасхы, харах саспа полған. Соох нанъмыр сўўлепчеткен. Кидер, тигір төзінзер, ыраххы артиллерийскай харбазығ парчатхан. Шоссече пірде пір сарина чўзерче грузовой, нинк машиналар, транспортерлар, аар тартынчахтар, пушкалар, бензин тартчатхан машиналар иртчеткеннер. Олар, чолда тўўл парған нанъмыр салбыхтарын чарыдып, ікі чар парчатханнар.

Биденко, азахтарын таза пазып, илееде турған. Ананъ ачырганғанына тўкўр салыбысхан.

— А, айнаа даа парчатсыннар!

Харбазығ хайнапчатхан саринзар парчатхан машинаа одырып аларға тіп, ол, манъзырабин, чағынғы регулировщиксер нандыра пастыр сыххан.

8

— Эй оол, ізіктенъ хыя пардах. Мында пасха кізілерге турарға чарабас.

— Мин пасха кізі нимеспін.

— Кемзінъ син?

— Мин пістінъ кізібін.

— Хайдағ?

— Советскай.

— Советскай даа ползанъ чи. Чоохталған сагаа мында турарға чарабас. Пар, хайдар паригадынъ.

— Абаачах, штаб мында ба?

— Ниме дее ползын.

— Магаа пастыхха тоғазарға кирек.

— Хайдаг пастыхха?

— Инъ улуғларына.

— Пір дее ниме пілбинчем. Пар мыннанъ.

— Кирібізінъер мині, абаачах. Хайди пол парар?

— Пар, пар. Магаа сининенъ чоохтазарға чарабас. Көрбинчезінъ ме? Мин хадағда турчам.

— А сірер, абаа, мининенъ чоохтаспанъар, кирип ле ызынъар, паза ниме кирек чох.

— Ана, син хайдаг өткінзінъ! — күлініп ала, теен часовою, ананъ кинетін тарыныбызып, хысхыр сыххан:

— Мында пір дее пастых чоғыл!

— Сын нимес. Пар.

— Син хайданъ пілчезінъ?

— Көрінче, нооза. Тура чахсы. Сиден істінде изерліг аттар турчалар. Чаачы сенексер самовар сыгар килді. Часовой ізік хыринда турча.

— Прай ла нимені көрген! Уғаа өткінзінъ, мин көргенде.

— Позыдынъар, абаачах!

— Амох мин сығыртыбызам, караульнай пастых килип, сині апарыбызар.

— Хайдар апарыбызар?

— Кирек чирге. Че! Кемге мин чоохтапчам? Хыя пар ізіктенъ. Чарабас мында турарға.

Ваня ортах парыбысхан. Иргі тербен тазына, ээгин мунзурухтарынанъ тіреп салып, одыр салған, харахтарын ізіктенъ албин, аннанъ кізі сыгарын сағып сыххан.

Автомадынынъ мойнындагы хаазын онъдайлабызып, хызыл тууптанъ ултур салған ах киис өдіктеріненъ нымзах пазып, часовой аар-төдір пастыр сыххан.

Ваня, Биденкоданъ ікінчизін тизібізіп, разведчиктер палатказы турған ағастыг чирні кілеп сыххан. Че хайзы саринзар парза, орта поларын Ваня чахсы пілбинчеткен. Агаа уғаа чалахай полған, паарсап хылынған разведчиктерзер ол прай позынанъ тартылчатхан.

Аны тылзар ызыбызып, разведчиктер уғаа улуг алчаас ит салғаннар тіп сағынчатхан Ваня. Ол алчаасты

түзедібізгерге тынъ сидік нимес. Парып, пазох чахсы иде сурын көрзе, кирек киліс парарчых, сағынчатхан ол.

Че орыннарны, чолларны оолах хайди даа чахсы таныстыр пілзе, ол палатканы таап полбинчатхан. Прай фронт ырах западсар чыл партыр, прай нимелер танычаа чох алысхлап партырлар.

Разведчиктерденъ ырах нимес, хайда-да хости ла чөрчеткенін Ваня сизінчеткен. Че ол ағастыг чир дее, палатка даа пір дее учурабинчатханнар. Пірееде разведчиктернінъ палатказы турған чирге төп-төй чирге орта пол парчатхан, че анда палатка чох пол парчатхан.

Іди хайдаг-да ағаа пір дее пілдізі чох наа чолларча, частьтарча, күйгеп парған аалларча разведчиктернінъ палатказын урунған на кізіденъ сурағлап, оолах ікіче сутка сүстір чөрген. Че ол хайдаг разведчиктердір, хайдаг частьтаньнар, ол пілбинчеткен, аннанъар пір дее кізі ағаа нандыр пирбинчеткен.

Ағаа хоза, Ваняга кізее дее ізенмес, тапсабас чаачылар ла учурап парчатханнар.

Ванянынъ сурығларына олар удаа піди нандырчатханнар:

- Пілбинчем.
- Ниме идерге?
- Комендантсар пар.
- Чарабас.

Ваня, разведчиктерні паза таппаспын тіп, санъай хомзыныбысхан, пірее тылдағы городха парып, детдомга сурын көрерге сағыныбысхан.

Чөріп-чөріп, тіспен дее полза, Ваня ирігібізерчік, сағынған чіли идерге килізерчік, олох кўннерде пір оолахнанъ учурас парбаан полза.

Ол оолах Ваняданъ көмеске ле улуг полған. Ағаа он төрт часча полған полар. Сынынанъ көрзенъ, аннанъох кічишек. Че, худаёағымай, хайдаг ол оолах полған!

Андаг пай тонан салған оолахты Ваня хачан даа көрбеен полған. Ол гвардейской кавалеризінінъ толдыра формадын кис салған полған: шинельі, юбка ла осхас узун, эчекке читкенче, хурусхананъ тіккен хызыл тигейліг терпек кубанской пөрігі; ікі клинок крести паза ізенъелер хоостап салған кічишек погоннар; шпоралары паза чарых хызыл истенъ тіккен башлығы кистіне тас-тал парған полған.

Оолах, хылызын тудазына теере нымзах чирге кире

сазыбызып, арыглапчатхан. Ол аразында назын чиркен ойда тастабыс турған.

Андаг оолахха, чоохтазарданъ полар, чагын даа чө-
рерге хоргыстыг. Че Ваня чалтанчых полбаан. Улугзы-
рос арах тудыныбызып, ол пай тонан салған оолахха
чагын пас парған, холларын кистіне тутхлабызып, ча-
лаас азахтарын таза пасхлап салып, аны көрглеп сыххан.

Че чаачы оолах хылчанънап таа салбаан. Ванязар
пір дее хайбин, ол поэнынь киреен не итчеткен. Пірее-
пірее, ниме-де киліспинчеткеніне сагысырап, тістерінінъ
аразынанъ түкүрібісчеткен.

Ваня тапсабинохчатхан. Оолагас таа тапсабинчат-
хан. Иледе полганда, чаачы оолах сыдап полбаан.

— Нимее турчазынъ? — тарынчах сурған ол.

— Хынчам турарға — турчам, — пір дее туртухпин
нандырған Ваня.

— Пар, хайданъ килгезінъ.

— Поэынъ пар. Пу ағастар сини нимес.

— Мини!

— Хайди?

— Ідөк. Мында пістінъ подразделениебіс турча.

— Хайдаг подразделение?

— Синінъ хайдаг киреенъ? Көр, пістінъ аттар.

Оолах пазын соонзар алдыра икібіскен, сынап таа
Ваня ағастар озаринда палғаглап салған аттарны, хара
буркалыг, хызыл башлыктыг ат көрченъ кізілерні көр
салған.

— Син чи кемзінъ? — сурған Ваня.

Оолагас, нимее салбаачых полип, хылызын хынына
торслада кире сазыбызып, ананъ түкүрібізіп, сапогы-
нанъ типсебіскен.

— Погоннардагы танығларны піледірзінъ ме? — Ва-
нияга хатхырып ала, теен оолах.

— Піледірбін! — Ниме дее онъарылбаза, хылыхтап
парып, нандырған Ваня.

— Андагда, — ах лычка тоғыр тігілген погонызар
көзідіп, хатыг чоохтанған оолах, — Гвардейскай кавале-
риянынъ ефрейторыбын. Пілдінъ ме?

— Пок! Ефрейтор! — оолахха күліп, теен Ваня. —
Көргебіс піс синдег ефрейторларны!

Поэын нимее салбинчатханын оолах сала пілі-
біскен.

Оолах шинелын аза тастабысхан. Ваня анынъ гим-

настёрказына хазап салган улуг кўмўс медальын көр салган.

— Көрдінъ ме?

Ваняны ол медаль мөгісірет салган, че ол анзын көзітпесен.

— Пок, хайдаг улуг кирек! — істі көйгеніне сала ылгабин, чоохтанган ол.

— Улуг даа полбаза, медаль, — нандырған оолах, — чахсы чааласхан үчүн. Хазых-тірігде парып одыр, хайданъ килгезінъ.

— Иртіре махтаныбыстынъ! Анарда амох сағаа миненъ тееп парар.

— Кемненъ? — оолах харахтарын хази көрібіскен.

— Минненъ.

— Синненъ? Чинтсінъ, харындас.

— Синненъ чинт нимеспін.

— Сағаа нинче частыр?

— Синінъ ноо кирсенъ? Сағаа чи?

— Он төрт, — көмес хозыбызып, нандыр пирген оолах.

— Ге! — сыгырыбысхан Ваня.

— Ниме — ге!

— Андаг чаачы поладыр ба?

— Прай чаачыларох осхас. Гвардейской кавалериянынъ чаачызыбын.

— Тілбіре! Андаг чаачылар чох поладыр.

— Хайди? Нога?

— Угаа чинтсінъ.

— Синненъ-де улугбын.

— Улуг даа ползанъ, чарабас. Синдеглерні албинчалар.

— А мині алғаннар.

— Хайди алғаннар за сині?

— Ідөк ле, алғаннар.

— Чойланчазынъ. Харған.

— Сын гвардейской сөзім пирчем.

— Чаачыларох чіли прай нимеденъ тузаланчазынъ ма?

— Прай.

— Тіріг пиргеннерөк пе?

— Хайди за паза! Прай кирек нимелер. Минінъ хылызаамны көргезінъ ме? Саблыг хылыс. Златоустовтанъ килген. Хынзанъ, аны терлек чіли, ээбізерге чарир.

сынмас. Ол нима полчанъ! Мининъ буркам пар. Кӧрзенъ, чалғаныбызарзынъ. Сіліг! Че мин аны харбазығларда ла кисчем. Амды ол ханъаада чатча.

Ваня, сілегейін азырыбызып, ханъаада чатхан бурканынъ ээзінзер алданыстығ кӧрібіскен.

— Мині албааннар, — мӧгіс чоохтанған Ваня. — Пастап алып алғаннар, ананъ, тізенъ, чарабас тібіскеннер. Мин пір хараа оларнынъ палатказында узаам. Артиллерийскай разведчиктерденъ хада.

— Андағда син оларнынъ кӧнъіне кірбеен поларзынъ, — паза тиір нима таппин, чоохтанған оолах, — сині оол идінерге хынмаан поларлар.

— Оол идінерге? Хайди? Хайдағ оол?

— Пілдістіг хайдағ. Полктынъ оолғы. Анзы чохта чарабас.

— Син чи — полктынъ оолғызынъ ма?

— Мин, я. Мин ікінці чылы пістинъ казактарнынъ оолғына саналчам. Мині олар Смоленск хыриндох алғаннар. Мині, харындас, іцем-пабам чохтанъар, позы Вознесенский майор позынынъ фамилиязына пастырып алған. Амды мин гвардиянынъ ефрейторы Вознесенский адалчам, Вознесенскийнъ связнойы полып служить полчам. Ол, мині пір хати, харындас, позынанъ хада рейдха апарған. Андада пістинъ казактар хараа немецтернъ тылында улуғ хорылыс ит килгеннер. Фашистернъ штабы турған аалға кире ойлат парғаннар, олар, тізенъ, істіне кисченъ станнығ ла тизіп ойласханнар. Піс андада чӱс азыра фашист чатыр салған поларбыс.

Оолагас, хылызын сығара тартып алып, фашистернъ хайди кисклееннерін кӧзіт пирген.

— Син кисклеенӧксің ме? — тынъ хайхан, сурған Ваня.

Оолах «кисклеем» тирге хынған, че гвардеец полчатханынанъар чойланарға чаратпаан полар чізе.

— Ча-а-х, — уядып ала теен ол. — Сынын чоохтаза, мин кисклебеем. Мининъ анда хылызым чох полған. Мин тачанкада станковой пулеметнанъ хада одыргам... Че, андағда пар, хайданъ килгезінъ, — пу хайданъ-да килген чиксіпстіг гражданинненъ уғаа чӧптіг чоохтазыбысханын хабына тартып, кинетін чоохтабысхан ефрейтор Вознесенский. — Анымчох, харындас.

— Анымчох, — хомзыныстығ нандырған Ваня, ананъ кӧӧлце ортах пастырыбысхан.

«Андагда мин оларнынъ конъніне кірбеем одырбын», — ачырганып ала, сагын салган ол. Че чўрее сын нимес тіпчеткен. Чох, чох. Чўрее анынъ хачан даа сын нимес нимені чоохтабаан. Разведчиктер Ваняға тынъ хынғаннар тіп чўрее чоохтапчатхан. Прай нимеде пролыг Ваняны харахха даа көрбеем батареянынъ командирі капитан Енакиев. Андада Ваняға сагыс кір парган: парып, хайди даа инъ улуг пастыхты таап алып, капитан Енакиевті хоптирга.

Иди ол, чөріп-чөріп, пір турачахха учурап парган. Анынъ сагызында, мында хайдаг-да пастых тохтаан поларға кирек полган.

Ол тербен тазында, турачахтанъ харахтарын албин, хачан пастых көрінерін сагып аларға сыдап одырган.

Иледеде полганда, кірлеске, замшевай порчаткаларын кизіп ала, офицер сых киліп, хысхырыбысхан:

— Соболев, ат агыл!

9

Изерліг ікі атты тініненъ чидіне, пулунънанъ солдат сыға салғанынанъ, пу пастых, инъ улуғлары полбаза даа, капитан Енакиевке сыдазар пастых полар тіп сизін салган оолах.

Анынъ сагызын пастыхтынъ инъніндегі чылтызахтар киречілепчеткеннер. Чылтызахтар көп полган: полган на погонда, пушкаларны санабаза, төртер полган.

«Кирі дее полбаза, генерал полар, неке» — ніскечек, чылтырада арыглап салган шпоралыг сапогтарын, иргі, че уғаа иптіг офицерлер киченъ шинелын, ікінчі мархада салбанънапчатхан электрической фонаринін, мойнындағы бинокльын паза компастыг полевой сумказын көрглеп, чарат салган Ваня.

Солдат, аттарын ограда ізинне улидазар сығара чидін парып, кічичек ізіктінъ хыринда тургыс салган. Офицер, адынзар пастыр киліп, одырар алнында, аттынъ чылбыранъ мойнын көгліг сапхлап, ағаа пір кизегес сахар пирібіскен.

Прай саринанъ көргенде, пастыхтынъ конъні сағам уғаа чахсы полган.

Пўүн полктынъ командирі аны позынзар хыгырыбысханда, ол сала чиксіне тўскен. Батареянынъ хайдаг пол-

за читпестері чох таа полза, пірее нименінъ үчүн ол көк-седем тіп сағынчатхан.

Че полктынъ хазыр командирі пір дее замечание итпесн, ол капитанны өнетін, батареязы чахсы чааласчатханын таныхтирға паза артиллеристтерденъ түгенчі хар-базыгда манъат чааласхан онча кізіні награждать пол-ларға үзүр салзын тіп чыхығ пирерге хығырттыр.

Полковник капитан Енакиевті чайнанъ сыйлаан. Ананъ Енакиевті сенекке читіре ўдескен, анымчохтасча-дып, пазох чоохтаан:

— Махачы чааласчазар, капитан.

Капитан Енакиев, хызар парып, нандырған:

— Советскай Союзха служить полчам, полковник аргыс!

Капитан Енакиевтің чўреене уғаа истіг полған. Полктынъ командирі оларнынъ батареязынанъар нине сағынчатханын, амох парып, офицерлеріне чоохтап пирерге капитан чидікпинчеткен.

— Абаацах! — кеминъ-де табызын кинетін ис салған ол.

Ол, айлан киліп, көп-көні, солдаттар ла чили, турған паза көк харахтарын пір дее тыплатпин көрчеткен Ваня-ны көр салған.

— Чарадынъар сірерзер айланарға, — хайди даа сол-датха тōйй поларға кўстеніп, теен Ваня.

— Че, хайди идер зе, чоохта, — көгліг чаратхан ка-питан.

— Абаацах, сірер пастыхсар ба?

— Я, командирбін. Нимедір?

— Кемненъ командовать полчазар?

— Батареянынъ, солдаттарнынъ, пушкаларнынъ командирібін.

— Офицерлерни полыбохчазар ба?

— Офицерні көре. Позымнынъ офицерлерімнінъ ко-мандирібін.

— А капитанни чи?

— Капитаннарнанъ командовать пол полбинчам.

Оолагас сырайын уғаа хомай тудыбысхан.

— Мин сағынгам капитаннарнынъ командирі по-лыбохчазар!

— Ниме идерге іди сурағлапчазынъ?

— Кирек.

— Кирек тее полза чи?

— Капитаннарнанъ командовать полбинчатханда, сірерненъ чоохтасчанъ кирек чоғыл. Магаа капитаннарнанъ командовать полчатхан командир кирек.

— Капитаннарға ниме приказывать поларға кирек? Анзы угаа хыныг.

— Прай капитаннарға кирек чох, пір ле капитанға приказ кирек.

— Кемге?

— Енакиев капитанға.

— Ниме, ниме тідінъ? — хысхыра түскен капитан.

— Енакиевке.

— Гм... Хайдаг андаг капитан полчанъ?

— Ол, абаа, разведчиктернінъ командирі. Ол анда нинъ улуглары. Ол ниме чоохтаза, олар аны итчелер.

— Хайдаг разведчиктерде?

— Артиллерийскай разведчиктернінъ чи. Немецтернінъ пушкаларын, минометтарын хайда турглапчатханын пілерге чөредірген разведчиктер чи. Оларыннъ капитаны хайдар-хайдар тарынчах!

— Син ол тарынчах капитанын пірсе хати көргезінъ ме?

— Прай ниме көрбеенненъ полча.

— Ол чи сині көрген ме?

— Ол даа мині көрбеен. Ол, мині тылзар апарып, комендантха пірібізерге чахыбысхан.

Офицер, ниме-де сағызына кирип, оолахсар тынъ көрген.

— Тохта. Тохта... Адынъ кемдір?

— Минінъ ме? Ваня.

— Ваня ла ба? — кўлінібіскен офицер.

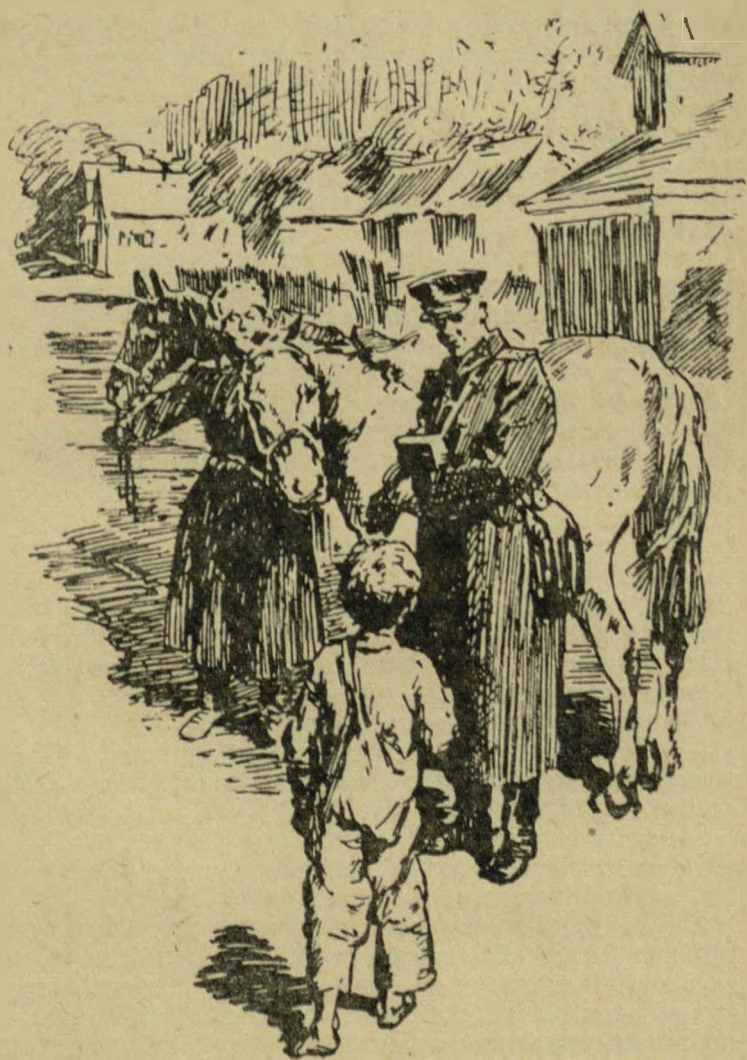
— Солицев Ваня, — хатап чоохтаан оолах.

— Пастугас па?

— Сын! — хахап парып, хысхыра түскен Ваня. — Мині разведчиктер пастугас тіп адап салганнар. Сірер чи хайданъ пілчезер?

— Енакиев капитаннынъ батареязында ниме полчатханын мин, харындас, прай пілчем. Син, нанчычах, хайди мында чөрчезінъ зе, капитан Енакиев сині тылзар апар саларға чахаанда? Чоохтадах?

Ванянынъ харахтары көгліг, пастахтанарға хынып одырғандағы чіли чарыбысханнар, че ол сах андох төбін көрібіскен.

— Мин тизібіскем, — чазырбин, махтанмин, уятчат-хан полып, нандырған ол.

— Ана хайди! Хайди тизібіскезінъ зе?

— Чүгүрібіскем.

— Иди ле, чүгүрерге хынганда ла, чүгүрібіскезінъ, я?

— Чох, — азахтарын удур-төдір чызыстырып, нандырған Ваня, — мин ікі хати аннанъ чүгүргем. Пастап тизібіскенім, ол мині таап алған. Ікінцізін, мин таппас иде тизібіскем.

— Кемдір «ол»?

— Биденко абаа, ефрейтор. Оларнынъ разведчигі. Арса, пілчезер?

— Искем, искем, — істі чохтапып, чоохтапған Енакиев. — Че хайди-да Биденкоданъ тизібіскенінъе минінъ ізенерім килбинче. Ол андаг кізі нимес. Мин сагынганда, син, хусхацах, суг поранчазынъ. Андаг ба?

— Чох. Пір дее, — сөөлінібізіп, теен Ваня. — Пір дее хоспинчам. Харган пирем.

— Истинъ ме, Соболев? — командиринің оолагас-нанъ чоохтасчатханын хынып исчеткен Соболевсер айланған капитан.

— Сах іди, истім.

— Ниме чоохтирзынъ? Биденкоданъ оолагас тис полар ба?

— Өлгенче дее пар полбас! — чалбах кўлініп, хыс-хырған Соболев. — Пу пистолеттенъ полар, Биденкоданъ улуг даа кізі тис полбас. Анзын, капитан аргыс, оолагас чойланча полар.

Ванянынъ сырайы хуурта тарт парған.

— Чойлапарга мині пір дее кізі үгреттисен! Чаацы поларга хынчатхан кізее чойлапарга чарабас! — Соболевсер харахтарын соох көрібізіп, Ваня хатыг теен.

Ананъ, көйібіскен не чіли, хызарыбызын, ол табырах-табырах, тігденъ-мыннанъ кирі разведчикті көйтікке киріп, халгыс салганынанъар чоохтап сыххан.

Хацан Ваня паға читкенде, капитан хатхызын тудын полбинибысхан. Сыххлап килген частарын перчаткананъ тўзіре сабызып, ол тынъ хатхыр сыххан, аттар, анынъ хатхызына хулахтарын тургысхлабызып, ниме-де сизіп, пір чирде тур полбинибысханыар. Соболев, тізенъ, командирі көзіне тынъ хатхырагга полбин — анзы чарадылбинчатхан — пазын пулган, мунзуругына кізенъ-непчеткен паза хатап-хатап чоохтапчатхан:

— Ай, Биденко! Хайдаг саблыг разведчик! Профессор!

Хачан Ваня чаачы оолахха учураанынанъар чоохтап сыхханда, капитан Енакиевтинъ, кинетин сырайы алыс паррып, сагысха тўзібіскен, хомзыныбысхан осхас пол парган.

— Чоохтапча, олар мині постарынынъ оолгы идіп алганнар, — чўрее тынъ кўребіскен Ваня чаачы оолахтанъар чоохтапчатхан, — мин амды полктынъ оолгыбын, тидір. Мин, тидір, оларданъ пір хати рейдха парғабын, тачанкада станковой пулемет хыринда одыргам. Мин позымнынъ чаачыларымнынъ кўнъіне кірчем. Син, арса, чоохтапча ол, кўнъілеріне кірбеезінъ, аннанъар сині постарынанъ ортах ызыбысханнар.

Мында Ваня, кині кўрледе азырыбызып, капитаннынъ харахтарына удур позынынъ олган, сіліг харагастарынанъ ачыыстыг кўрібіскен:

— Мин разведчиктеріні кўнъіне кіргем. Анзын ол чойланча. Сыны чоохтапчам. Олар мині тынъ аяпчатханнар. Капитан Енакиевтенъ тогыр пір дее ниме ит полбун тастабысханнар.

— Андагда, син прай кўзілеріні кўнъіне кірчезінъ, капитан Енакиевтине ле кірбеезінъ.

— Я, андаг, абаа, — кїрбіктеріненъ пролыг тыпладып, нандырган Ваня. — Прайзына кўрінгем, капитанга да кўрінмеем. Ол мині пір дее хати кўрбеем. Кїзіні кўрбеенде, хайди аннанъар чоохтачанъ? Мині пірее дее хати кўрген полза, арса, мин анынъ кўнъіне кїрерокчїкїн. Син ма, абаа?

— Син іди сагычазынъ ма? — кўлкїзі дее кил паррып, сурған капитан. — Че, чарир. Соонанъ кўрінер.

Ол азаан табырах ізенъее салыбызып, атха алтаныбысхан.

— Хараа олғаннарнанъ ат хадарарга чўрченъзінъ ме? — харахтарынанъ кўлінін, тінін холына ипти тутхлап, хатыг сурған ол.

— Хайди чўрбеченъ! Чўрченъмін, абаа!

— Атта тудын поларзынъ ма?.. Соболев, алып ал аны позынъзар.

Ваня хараан даа тыпладарга манънанмаан полар, аны кўстіг холлар, хаан алып, усхастыра одыртып алганнар.

— Разведчиктерзер! — команда пирген капитан.

— Биденкоданъ тизібіскезінъ, че минненъ, харындас,

позын полбассынъ. — Оолахты позынзар хапсыра пик, че олох туста сиберли тудып, чоохтаан ординарец.

— Мин позым даа хынминчам, — көгліг нандырған Ваня.

Чуртында хайдаг-да улуғ часкалыг алызыг поларға чӱргенін Ваня пілібіскен.

10

Прай разведчиктер чыылыс парған полғаннар, домино ойнаглапчатхан полтырлар. Доминоларнанъ стол үстүнче угаа тынъ саапчатханнар, тасхартын иссенъ, блиндажта пистолет атыпчатхан осхас полған.

— Турарға, смирно! — батареянынъ командирі кіріп одырғанын көр салып, хысхырыбысхан дневальной.

Сах андох, пір тыннанъ, разведчиктер доминоларын стол үстүне тастаглабызып, тура хонысхлааннар.

Биденко ефрейтор, тізенъ, ол кўн отделениеде дежурить полчатхан, пӱріктіг, тирігліг, — капитанзар, чапчанъ сегірібізіп, рапорт бирген:

— Капитан аргыс! Сіерге пирілген батареянынъ взводынынъ разведчиктерінінъ командазы резервте турча. Кізілер тынанчалар. Дежурить полчатхан туста хайдаг-мындаг ние чох полған. Дежурить полча ефрейтор Биденко.

— Изеннер, артиллеристтер!

— Хазых полынъар, капитан аргыс! — пір табысха хысхырыбысханнар разведчиктер.

Анынъ соонда капитан Енакиев «пос полынъар» команда бирценъ паза полғанына ла поэнынынъ итчеткен ниезін идерге чаратчанъ. Че ам килгенде, ол табыс чох сал бирген одырчыхха одыр салған, немецтерденъ халған «Германиядагы часхы» тіп картинаны илееде үр көрглеен.

Батареецтер постарынынъ командирін чахсы піліп алғаннар.

Тарындыра тут салған көміскелерін, хыза көр салған, тарынчах харахтарын, хысхацах сагалларынынъ алтында піріге тут салған хатыг иріннерін, соох кўлінізін көргенде, командирнінъ тарынчах килгені пілдірчеткен.

— Хайдаг-мындаг ние полбаан тіпчезер, я, — стол үстүнче суурған перчатказыпанъ пулғаглап, тесн капитан.

Командирінінъ нѣме чоохтирга хынчатханын сизіп, Биденко тапсабинчатхан.

— Нога тапсабин турчазар за?

— Чарадынъар чоохтап пирерге...

— Чоохтабазар даа пілчем. Оолағасха алахтырт салган манъат разведчик полтыр! Отделениенинъ командиріне докладывать полғазар ба?

— Полғам.

— Нѣме тееи ол?

— Отделениенинъ командирі очередь чох төрт наряд пирген.

— Нинче наряд?

— Төрт.

— Асхынах. Чоохтанъар ағаа, мин пазох ікі наряд хо- за пирерге чахыпчам. Прайзы — алты.

— Истіпчем.

Анынъ алнында көп-көні хыймырабин турглапчатхан солдаттарны капитан харах тыплатпин көрглеен.

— Одырынъар, махачы ооллар, — шинельін систібі- зіп, амды одырып, оланъай, ибдегі чіли, чоохтазарга ча- рапчатханын көзідіп, чоохтанған ол. — Тынаынъар. Сі- рер угаа пызыг полчанъ полғазар, пос одыртхан пензен- ской тамкынъар пар тіп искем. Мині дее сыйлирчухсар!

Іди чоохтирга даа манънанғалахта, пис нанчыхты, пис ипти сал салган газет чачынны, анынъ пастағох сағбазынанъ тамыларға тимде пис зажигалкалары прай саринанъ сунчатханнар.

— Ибіре саринанъ табыстар истілчеткен:

— Минни тарт көрінъер, капитан арғыс. Минни сала нымзах арах осхас.

— Минни сынап көрінъер, минине мох пораан.

— Чарадынъар, капитан арғыс, мин сірерге сарып пиirim. Мин чіли ніскечек сарыпчатхан кізі таппассар.

— Арса, минк, күзі чох тамкаа хынчазар? Минни Су- хумиденъ килген, финик ле осхас тадылыг.

— Пай, пай чуртапчаттырзар, — кемненъ дее алчаан пілбин, көрглеп, чоохтанған капитан. — Син, Биденко, тикке ле нанчығынны сунчазынъ. Албаспын. Тамкынъ- ны тартып алып, узуп салыбызарзынъ. Пір дее нѣме чох халарзынъ.

— Сын, — хараан нымғызыбысхан Горбунов. — Сын. Ол, pozyнынъ тамкызын тартып алып, пастуғасты чідір- генце узуп салган.

— Мин дее аннанъарох чоохтапчам.

— Капитан аргыс, — алданған Биденко, — ол оланъ ай ла оолагас полған полза... Пастугас оолах нимес, айначах, ноза. Сынап.

— Сын ма, чахсы оолагас па? — тамкынынъ тўдўнин кире тартынып, сурған капитан. — Ол сирерге хайди пїлдірче?

— Прай саринанъ чахсы оолагас, — ибдегі ле чїли, чалбах кўлініп теен Горбунов. — Солдат поларға төрөөн пала. Улуғ ла кїзілер осхас. Аннанъ пїс саблығ разведчик ит саларчыхпыс. Мында тударға чарабинчатханда, хайди идерзе...

— Аястығ ба? — пазох сурған Енакиев.

— Аязанъ даа... Ол анда даа нимее чарабин халбас. Сынын чоохтаза за, аястығ. Ол уғаа арығ сағыстығ, сын чаачыны осхас чўректіг. Анынъ орны армияда полған.

— Хоспинчазынъ ма?

— Нимее хозар! Пастап көрзентўк, пїлдістіг. Сирер зе, батареянынъ командирі кїзі, пїстенъ чахсы пїлерзер.

— Сирер чи, ооллар, нога тапсабинчазар? — солдатгарыннъ сырайларынзар өтіре көріп, теен Енакиев. — Сирер сағынганда, оолах хайдағдыр?

Разведчиктериннъ сырайларынча чөптіг, төөй, улуғ кўлініс чайылған. Олар ал-алынча кўлінмин, прайзы тинъе кўлінчеткеннер.

— Көрінъер. Сағынынъар. Сирер анынанъ чуртирзар.

— Киліскек оолах. Пастугас, кўнічек, нооза. — Чоохты капитан хайдар айландырчатханын ам даа онъарыл полбин, чоохтас сыхханнар разведчиктер.

Капитан, тізенъ, оларзар хазыр көрібіскен, ананъ иледе сағынып алып, хатығ чоохтанған:

— Че чарир. Ундубанъар, ол сирерге ойначанъ ниме нимес — тіріг кїзі... Эй, Соболев! — ізіксер пас парып, хысхырыбысхан ол. — Ағыл пеер пастугасты.

Хақан Ваня иркінге сых килгенде, прайзы тынъ хасхасханнар, капитан, тізенъ, оолахты инънілериненъ пик тудып, чоохтаан:

— Алынъар пастугазынъарны. Сирерде чуртап турзын. Соонанъ көрінер.

Капитан Енакиев блиндажтанъ сығарынанъ, разведчиктер Ваняны ибіріп алғаннар. Киректинъ хайди пол парғанын прайзы пїлерге хынчатханнар.

— Пастугас! Нанчыцах! — хысхыра тўскен Горбунов.

— Че, оол, чоохтап кўр амды! — хатыг чоохтанған Биденко. — Хайданъ килдинъ? Айналар сини хайда ал чўргеннер? Капитан Енакиев сини хайданъ таап алғандыр?

— Капитан Енакиев!.. Хайдадыр? — пир дее ниме сагызына ал полбин, хахап таа парған Вая.

— Сини писсер ағылған чізе.

— Нўўс, ол капитан Енакиев полған ма?

— Ол.

— Худай абачах!

— Син пилбеезинъ ме?

— Хайданъ! — хысхачах кїрбїктерїненъ тыпладып, хайхапчатхан Вая. — Пїлген ползам... Чох, сала даа сининген ползам... Сынабох ол капитан Енакиев пе?

— Сын.

— Батарейанынъ командирї бе?

— Ол. Сын поэынанъ.

— Ой, абаалар, чойландырчазар минї!

— Пастугас, син тўрче хайхирынъны тохтат сал, — кўлїнїп ала, теен Горбунов. — Тооза, ниме полғанын хыринанъ хырица сығара чоохтап пир.

Вая, тїзенъ, чўрее тынъ кўўрепчеткенїне кї сўс тее палғалыстыр полбинчатхан. Разведчиктерїнїнъ наа, ағаа таныс паза тўрееп туразы чїли пїлдїрчеткен блиндажын хайхап ала кўрглепчеткен.

Ипти часхлап салған шинельлер паза плащ-палаткалар, частыхта олох вещевої хаптар, олох хатыг чызынчехтар.

Хола чайниктерї дее, Горбунов столға манъзырап сығарчатхан кизек сахарлары даа таныс полғаннар.

Карбиднай лампа ла пасха полған. Анынъ химической чарыгы кїзїнїнъ хараан чалтандырчатхан. Лампа немецтерденъ халған, чарыгы даа пасха чарыпчатхан. Оолах, харахтарын чарыхсар кўр полбин, пурнун чыыра тутхлапчатхан, аннанъар пир дее чоохтап полбаачых полглапчатхан.

Орай чарыпчатхан танънынъ чарин састар ўстўне пўрўнъкї чаапчатхан. Харал парған, чызыг оттыг пўктер ўстўнде кис салған, че чыгбаан киндїр арғалары, хоргамчыл ла чїли, ағарысчатханнар.

Агастарда хонған тоопчатхан харғалар, усхунглап парып, астап, хысхырызып, пір чирденъ пасха орынзар учуххлапчатханнар. Хараа сых тартып парған аар ханаттарын чадап ла хыймыратчатханнар.

Чабыс чирлерде хойығ тубан пір дее хыймырабин турчатхан осхас полған. Пір тудымча оттығ тылолар тубан ўстўнче, өліг чілі, чўс чөргенге тўй полғаннар.

Ибіре, нинче харах читкенче, тіріг ниме чох осхас, ап-амыр турчатхан. Ырах, іскер ле, улуг ізікті тынъ чаапчатхан чілі, тубаннығ кии пірее-пірее тітірепчеткен.

Че пірее кізі тубаннанъ сыхчатхан тылоларны чахсы иде, ситкеп көрген полза, ікі тылонынъ аразы уғаа чағын полчатханын, арса, онънап таа саларчых. Ол ікі оттығ тыло Биденконанъ Горбуновтынъ шлемнері полған. Харал парған отты кизекти-кизекти чапсыра тік салған плащ-палаткаларын чабын салып, олар пір дее хыймырабин, ўс часча чат салғаннар.

Іди чадып алып, разведчиктернінъ полғаны ла сооларында ниме полчатханын көр полчатхан. Нымзах чирге чығанахтан салып, пастарын сала көдір салып, олар полғаны ла поэнынъ сарин ситкеп көрчеткеннер.

Пірее-пірее ле олар пір-ікі сўсненъ чоохтас салчатханнар.

— Пірее ниме көрінче бе?

— Чох.

— Минінъ чоғылох. Тіріг ниме чоғыл.

— Кирек хомай.

— Я. Майынъ.

Олар немецтернінъ тылында, фронт линиязынанъ он ўс километрче парыбысхан полғаннар.

Оларнынъ сағысырапчатханнары минута сай өсчеткен.

— Көрінминче бе?

— Чох.

— Килер пас хацанох пол парған.

— Часыны көрдек. Мини турыбыстыр! Пірее нимее сазыбысхан поларбын. Ўр сағып парирбыс па?

Горбунов частығ холын хараанзар пілдіртпин чылдырған. Анынъ пазындағы пір одыцах таа хыймырабаан.

— Читі отыс ікі. Андагда ўс час артығох сағып салтырбыс.

— Ығы!

Он пис минутаца олар тапсаспин чатхан поларлар.

— Вася, истек.

— Ниме

— Немецтер хаан алғаннар полза чи?

Биденконы хацанох ирееленчеткен сағысты Горбунов чоохтабысты. Биденко тістерін тынь ызырыныбысхан, аннанъар сырайындағы сөөктер уламох тынь арланглабысханнар. Харахтарын хыза, чабал көрглебіскен.

— Ыраланма! Тілге пысханча, чахсы иде көр.

— Мин чахсы көрчем. Ниме чохта нинче дее көр-зень...

— Хатабох ўр тапсасини, тынь көргеннер. Кинетін Горбунов хыймырана тўскен, сала пазын көдірібіскен.

Анынъ ол хыймыранызы сала ла илдір парған. Че андағ даа полза, ол уғаа тынь чўрексібіскенін көзіткен.

Горбуновтынъ харахтарынынъ нынъмахтары кічи-чек, типсөс пазыла осхас, пол парғаннар.

Горбунов уғаа кирек ниме көр салды тіп сағына тартхан Биденко.

— Нимедір, Кузьма? — көөлче, иріннеріненъ не сурған Биденко.

— Ат, — ідөк көөлче нандырган Горбунов.

— Пісти бе?

— Пісти осхас. Тохта. Ағас аразына кір парды, көріпминібісті. Амох сығар. Хузуринанъ пулғапча. Килір. Сых килді. Ол: пістинъ Серко!

— Нёёс! — тынь чоохтаныбысхан Биденко.

— Серко! Амды чахсы көрінче.

— Андағда, амох пастугас көрінібөгізер. Мин сағаа чоохтаам хайза. Син, тізень, ниме-ниме чоохтаглапчазынь!

Өрінгеніне сыдап полбин, Биденко пір дее разведкада чарабас ниме идібіскен: ол, чапчанъ айлана тартып, Горбунов көрчеткен саринзар көр сыххан.

Олар ікідеезі чирге чапсыра чатханнанъар, тынь көп ниме көр полбинчатханнар. Тигір чағазы уғаа чағын чыл килген осхас полған. Тубан тартыл парған ағастар аразынча көөлче сөбігі арбайысхан ах ат ахсап килчеткен.

Ол сынабох Серко полған, че хыринда пастугас чох полған.

— Соона чат халған полар. Кічіг ам даа, майых парған полар. Амох сыға салар.

— Андаг даа полар.

Ат азахтарынынъ алтында суг пулчурапчатхан аразында кизи хаалааны истилер бе тп разведчиктер тынънан сыхханнар. Че кизи сыбдырааны истилбинчеткен.

Андада Горбунов, нинче-де хати сас ортек полып, тапсаан. Анынъ табызына пир дее кизи нандырбаан.

— Испеди полар. Тынъ арах тапса.

Горбунов тыыда тапсап корген, че анда даа пир дее кизи нандырбаан. Биденко коолче, сиберлеп, тизектерине кодирил килген.

Сах андох тигир този ырада чыл парган, састыг кони чазыда аттанъ пасха пир дее тириг ниме чох полган.

— Ойнапча полар парнак. Пилдиртпин чагыннап аларга хынча полар. — Горбуновсар уругустиг корибизип, позы даа изенминчеткен сагызын чоохтабысхан Биденко.

Горбунов пир дее ниме нандырбаан.

— Че, Кузьма, пазох тапсадах. Арса, ам нандырап.

Горбунов пазох тапсаан. Пазох пир дее нандырыг чох полган.

— Ваня-а! Пастукас! — разведкада даа полчатханын ундубызып, хыгыр сыххан Биденко.

— Хысхыр, хысхырба, кирек пилдистиг, — сорон тапсаан Горбунов.

Ол аразында чабал адыцах чагдааннанъ чагдапчатхан. Полган на iki хаалаг пазынанъ ол тохтапчатхан, сарыг тистериненъ коместеп чызыг одычахтар чымчып аларга тп, узун, иди-ханы чох мойнын ээлдирчеткен. Ибире, аралы хыр састар оклеп парган ахсынанъ узун силегей, резинка ла чили, соолин килчеткен. Кузи чох азахтары титирепчеткеннер. Пир харагына туу ах сал тартыл парган полган. Харахтарынынъ устунде тирепъ оймагастар ооралысчатханнар.

— Серко! Серко! — коолче хыгырып, сыгырглаан Горбунов.

Ат тура парган полган. Хулаан кодирибизип, ахсап ала, разведчиктерзер пастыр сыххан. Чидп, оларнынъ устунде пазын тобин тузирибизип, тур салган. Ат позынынъ ээин не чидир салза, андаг монек поладыр.

— Пастукас хайдадыр за, Серко? — сурган Биденко. — Хайди чидир салгазынъ?

Серко, агырыг азаан ээлдир салып, хыймырабин турчатхан. Азаанынъ кинеглеп парган хазыхтары прай ха-

ра палгасха пиделглеп партырлар. Парасхан аттынъ хабыргаларына чапсын парған терізі пірее-пірее тартылысчатхан паза хузуриннанъ пір син көблце пулгап турған. Сал тартыл парған ах харағы чирзер мөнтіс көр турған.

Серко кирі, хыйга, аар нимелер тарт чөрченъ ат полған. Чоохтап полчанъ полза, ол разведчиктерге көп ние чоохтап пирерцік. Че Ванянанъ хайдаг-да хыял пол парғанын олар постары даа сизін салғаннар.

Алындағы кўн, орай хабыстыра, Ваняны хада алып алып, Биденконанъ Горбунов разведкаа сыхханнар. Оолахты хада апарчабыс тіп пір дее кізее чоохтабааннар.

Оларга, ыырчынынъ расположеннезіне кіріп, алынзар парарға киліссе, батареяны сас тобыра апарар көні чоллар көр килерге заданне пирілген полған. Агаа хоза, огневой взводтарға, наблюдательнай пункттарға киліскек чахсы орыннар тапхлирға, немецтернінъ хайди оборонятыся полчатханнарын, өбнінде, хайда паза көп не резервте турчатхан тиріглерін піл килерге кирек полған. Айланып одырза, штабта полчатхан алай ба артиллериядағы офицерні тудып алып ағыл килзе, артых полбасчых тесеннер. Че анзы киліскенненъ полар. Пу састы, кізі пртіп алчаа чох орыннарны оолах чахсы пілчеткен, аннанъар разведчиктер аны чол пастадарға тіп хада алып алғаннар.

Че оолахты ол тусха тонандырып, чуундырып, пазын хырых салған полза, анынъ разведкаа парары ікінчіліг болған. Пастуғасха онънал парған. Кинетін, пір дее кізі сағыбаанда даа, фронтта андаг нимелер удаа поладыр, оларнынъ батареязын резервтенъ көні харбазыг хайнап-чатхан чирзер тастабысханнар. Пазох ла прай ние аралас чөрібіскен. Тылдағылар чат халғаннар. Хайдаг-полза мылчаданъар сағам сағынчаа даа чох полған. Ваня, тізенъ, хайди тонанған pozy ідөк халған — үгбереп парған састыг, чалаас, киден сўўмектіг — аалдағы пастуғастарға төп-төбй оолағас управлениенінъ взводыннанъ хада алынзар парчатхан. Чаа парчатхан чирденъ ортах полған полза, мындаг тонанчыхтыг оолахха немецтер учуразалар даа, ыырчынынъ разведчигі чөр тіп сағын-масчыхтар. Ваня мындаг көрімніг хайдар даа пртіп парыбызарчых. Аннанъ чахсы чол пастир кізі сағын таа таппассынъ

Ағаа хоза, Ваня поэы тынъ сурынған. Ол уғаа тынъ алданчатхан: «Абаачахтар, алып алынъар мині хада! Хайди пол парар? Мин мында полған на агазахты піл-чем. Мин сірерні иртір парыбызарбын, пір немец тее көрбес. Сірер мині соонда алгыстирзар, Абаалар!»

Ол, сурынып, разведчиктер хайдар парза, андар хооп чөрчеткен. Ол, ізенчеткен не чіли, поэынынъ ап-арыг, улуғ харахтарынанъ уғаа аястыг көрчеткен. Пір сөс-ненъ, олар оолағасты аябысханнар. Че андағ даа полза, олар аны апарчанъ на тіп апарбааннар.

Пастағызынох, сын, манъат разведчиктер идедірген чіли, чахсы иде, прай сариннанъ ол киректі сағынып, чөп-тезіп алғаннар. Ваняны чол пастирға алып аларға чаратханнар паза чолда ағаа ниме идерге чарир, ниме идерге чарабас — онъарылдыра чоохтап, хулах кеспин чахып салғаннар.

Пастугас, разведчиктеринінь алнынча парып, чол кө-зідіп, паза чігленістіг сизік хапсох, сағба пирчеткен.

Ваняны уламох пастугасха төйі идерге тіп, развед-чиктер Ваняа ат чидіндір саларға сағынып алғаннар. Сынап немецтер сырбал сыхса, ибденъ тизібіскен адын ам на таап алып апарчатхан оолах улыбызарға кирек полған.

Киліскек атты ниме-ноолар тарт чөрценъ полктынъ ікінці эшелонунанъ таап алғаннар. Ол, нимее чарабас, саинанъ хачанох сығарыбызар, азаана палығлаттыр салған кирі хыр ат полған. Ады анынъ Серко пол-ған.

Ваня поэына пағданъ пастугастарни осхас хамчы үрін алған, Серкоға пағданъох тіп идіп алған, ананъ чарым хараа иртіп тее парғанда, танъа чағып, үс раз-ведчик — оларнынъ санында Ваня поэынынъ адынанъ — фронттынъ линиязын оой иртіп алғаннар.

Ваня, адынанъ чазымин, алында парчатхан, чүс метрче соонда, пірсі пірсинінь соонанъ, улуғ сиргекте Горбуновнанъ Биденко чызып килчеткеннер.

Иди, төрт километрче парыбызып, кинетін Ваня не-мецтеринінь хадағда чөрген солдаттарына учурап пар-ған.

Хазаннарға ла төйі, тиренъ тимір пөріктер кис сал-ған, плащтар чабын салған үс немец, чир алтыннанъ на сыххан чіли, кинетін анынъ алында өс килгеннерінде, оолах тынъ хорых парған. Немецтеринінь холында по-

лып, иреелен чӧргені, ниме кӧргені сах андох анынъ сагызына кір килген.

Азахтары ээлгилеп, ханы прай сырайыпзар урулган, харахтарына харасхы тӱс парған. Ол прай поэты тітірезібіскен, тістері тазыласпазын тіп, прай кӱзіненъ ызырыпчатхан.

Электрической фонариктінъ чарыгы, оолахтынъ чыртых тонал салған фигуразынча, хуруг сӧӧк, харасхыда сӱне ле чілі, турчатхан адычакча ойлаан.

— Ноо ниме кілеп хараазынанъ сӱстір чӧрзінъ, эргені! — немецтернінъ соох алызып, порал парған табызы истілген.

Пу ярхлапчатхан, уяды чох, пір дее кізее ачынмас табыста оолағасха чӱзерлеп ағаа таныс хырт табыстар истіл парғаннар: немецкай коменданттарни, хадагда турган немецтерни, жандармнарни, надзирательлерни, патрульларни, хайзыларына ол уғаа көп сохтырған паза сӧккеттірген.

Ваня, табырах пазын инънілеріне кире тартыныбызып, сағамох сабызарларын сағаан, пазын холларынанъ чаба тудыбысхан. Сынабох, немец оолахты сап пар килген. Ол улуг сапогтыг азаананъ Ваняны соонзар агырта теебіскен, ананъ, адай ла чілі, ӱрчеткен табызынанъ хысхырған:

— Нога тапсабинчазынъ, нимее чарабас? Нандыр. Андада пазох сабызарбын!

Ваня немец тілін пілбинчеткен. Че ниме тілбірепчеткеннерін сала-сула сизінчеткен. Немецтернінъ тілін оңтарыларга оолағас сохтырып анча-мынча ӱргеніп алған.

Оолахтынъ хорыхханы кинетін чіт чӧрібіскен. Ол тыг тарыныбысхан. Мині бе? Хызыл армиянынъ солдадып, саблыг батареянынъ разведчигін хайдагда чабал фашист сапогнанъ тепклирге сағынып алған ма?!

Ванянынъ чабалы істіне сыыспинчатхан, харахтарына хар тол килген. Сағамох немецке чапсыныбызып, мунзурухнанъ нинче кӱс алғанни начарға, тамаан ӱзе киміерге ол тимде полған. Ваня пілген — ол чалғысхаан нимес. Хости-анынъ аарлыг, сын арғыстары. Хысхырыбыссох, олар полызыға атығарлар, пір минутадох фашисттернінъ пірдеезі чох полар. Че олох туста оолах, ыырчынынъ ырах тылында полчатханнарын, разведкада полчатханнарын паза кічичек тее ниме прай группаны

іле сығарыбызарын, боевой задание толбин парарын пір дее ундубинчатхан.

Ваня чабалын, солдат таа полчатхан сагызын, тастына сыгарбин, пас салған. Ол поэын пазох ат чідірген, хараа тооза астых чөрфең, алығ арах пастуғасха айлан-дырган.

— Ой, абаа, сохпа мині! — харахтарының частарын чысчатхан полып, ачыныстығ хынъзаан ол. — Мин адымны кілеем. Чадап ла таап алдым. Күн тооза, хараа тооза кілеп чөрдім. Азыбысхам... У, айнаның ады! — хамчызынанъ Серкозар пулған, хыхырган ол. — Хаар-ған өлер дее чоғыл.

Ол пазох ылғағлап сыххан:

— Поэдыбызынъар мині, абаа! Мин паза хачап даа чөрбесің. Мині ибде ісем сағыпча, — уғаа чиркестіг дее полза, немецтің холын охсанарға тударға пол-ғлаан.

— Оортах чөр мыннанъ, алығ! — нымзап парып, теен немец. — Апар өлерге чит парған адыңыңы! Сүс мыннанъ! Паза хараағызын сіленънет чөрбе, анарда мондыр саларбыс.

Немец тізегіненъ, болағасты соонзар ідібізіп, адын автоматнанъ улдурыбызып, харасхыда чит парған. Анда-да Ваня, хорығыс иртіп парды тіп, тынъ сизініп ала, өр-тектер чілі тапсаан. Разведчиктер аннанъ андар пар сыхханнар.

13

Аннанъ андар кирек уламох чахсы пар сыххан.

Танъ чарып килген. Күн андағ-мындағ ние полбин иртіп парған. Ваня сынабох пу чирлерні чахсы пілчет-тір. Ол чол пастап парчатхан. Поэының тоғызын Ваня уғаа чахсы толдырчатхан.

Биденко Горбунов үү тастал парған сызырда алай ба зох ағастар аразында чазынған харығда, Ваня, поэының хуруг сөөк, чабалах адычаананъ алнынзар па-рып, ибіре көрглеп алып, нандыра айланып, өртеқ чілі таппачатхан. Анзы — чолда тудығ чоғыл теенін таных-таппачатхан.

Іди тоғынарға табырах таа, истіг дее полған.

Ваняны сағаан аразында разведчиктер чолда учу-раан кирек нимелерні картада прай таныхтап одырчат-ханнар. Пу чөрісте олар ниее тынъ чарааннар. Қапи-

тан Енакиевтің батареязына пӧл пирген чирдегі немецтернің обороказын тӱбіне читіре ситкеп, амаллап, манъат піліп алғаннар. Амды чарлары састығ улуғ немес суучахты ла піліп алары паза туюхаан тігі чарзар орудиелерні кизіреге онъдай чирлерні таныхтаглап алары халған. Немецтернің обороказын ӱзе саап парза, пу пілістер уғаа кирек полғаннар. Суғның кичіглерін чахсы пілзе, капитан Енакиев пушкаларны алнында парчатханнарданъ хада ырах алнылар тастабызып, немецтернің тӧдір парчатхан колонналарын унада сабарчых. Киліскек кичіглерні табары, суғның тиреен, тӱбін піліп аларға харааны сағып аларға кирек полған. Кӱнӧрте ол немелерні піліп алчанъ онъдай чох полған. Танъ чариннанъ хада, иртенгі тубан тараалахта суғзар чагын парып, чарларны чахсы иде кӧрглеп аларға, кичіглерні таап аларға, синеглеп, картада таныхтаглап аларға тіп разведчиктернің улии опып парған Горбунов, пӱкте, сас ортызында хонарға чахығ пирген.

Чахығ хоостырох иткенер. Пӱкте харааны иртіріп алып, танъ чарирына ікі часча хал париғанда, Ваня Серкозын тініненъ чидініп алып, кӱндегіӧк чили алнылар пар сыххан.

Биденконанъ Горбунов аны сағып сыхханнар. Суга тееге тынъ ырах полбаан, оларның санынанъ, Ваня, тынъ ӱр дее чӧрзе, пір час пазынанъ айлан килерге кирек полған.

Че пір час, ананъ ікі, ананъ ӱс иртіп парған, Ваня, тізенъ, айланминчатхан. Ваняның орнына Серко чалгысхан килібіскен. Андада разведчиктер Ваняның хыялга кір парганын сизін салғаннар. Аны арачылирға парарға кирек полған.

Биденконанъ Горбунов удур-тӧдір иледе кӧріскенер. Олар пір сӧс тее чоохтанмааннар. Че удур-тӧдір онъарылызарға оларға чоохтазарға кирек чох полған. Прай ние пілдістіг полған. Оларны сын ӧлім дее саныпчатса, пастугасты кілірге парарға кирек.

Горбунов Биденкоға поэнының соонча парарға холынанъ танығ пирібіскен. Олар уғаа сиргек, кӧӧлче пӱкче тылоданъ тылоға чызын сыхханнар. Пірееде, ибіре-сибіре кӧрглеп аларға тіп, тохтабысчатханнар.

Танъ чарир алнында кӧдірілген тубан, разведчиктернік ӱлӱзі тартып, тарабинчатхан. Соонзар ол уламох хойыбысхандаг полған. Предметтерні чазырып, ол сас

ўстўнче, тїріг ле чїли, кўчїп чўрчеткен. Че тубан даа чох полган полза, разведчиктернї онънап алары оой полбаан. Пу сас ээн осхас полган, чагында кїзї дее хайынганы кўрїнмїнчеткен.

Кїнїетїн разведчиктернїнъ сооларында хайдаг-да пулчурас, сыбдыхтас истїле тўскен. Олар айлана тўскеннер. Кўрзелер, паалыглыг азаана чада тўзїп ала, тубан аразынанъ сўнее ле тўй, Серко ахсанънадып одыр.

— Нандыра айлан, Серко! Пїстї сыгарба! — чалахай чоохтанган Биденко. — Кемге чоохтапчам, кїрї? Айлан! Гэть!

Че Серко, пазын мўгїс тўзїр салып, ах чалгыс хараан чылтырадып ала, кїлчеткен. Серко пїр ле сегїрїбїскен, аннанъар тынастап тохтабысхан, анынъ арбайысчатхан хабыргалары, пїрде кўдїрїлїп, пїрде чабырыл турганнар.

Разведчиктер Вания парыбысхан саринзар чыл сыхханнар. Пїрее чирлерде палгастыг ылайларда анынъ чалаас азахтарынынъ їстерї пос полган.

Биденко, ол їстернї кўрїп, сағынчатхан: «Эк-а-я, нїмес ле чарабас кїзїлербїс! Амға читкенче палаа маймах таа табарга сыданмаабыс. Таан ла алзабыс, частьха пїр хыринча айланчанъ ползабыс, хайди даа тонандыр саларбыс. Сынына ипти ле тїк пїрербїс, иптїг чўрер».

Аннанъ андар сас суғлыг улыбысханда, їстер кўрїмнїбїскеннер. Амды суғзар компастыг чылчатханнар. Ибїре їдўк тубан на турчатхан паза тынынъ нїме учурабїнчатхан. Ахчатхан суғ сынабох ырах таа полбаан.

Тўрче полгандох, разведчиктер хойыг хамыстар ўс парган чабызах, пўк ле осхас чарны кўр салганнар. Тоғырхы пўзїк чарда хойыг ағас кўгерчеткен.

Аннанъ андар чылар алнында Горбуновнанъ Биденко, орынны чаксы иде кўрглеп аларға тїп, нїеде чатханнар. Чар хазында андаг-мындаг нїме дее чох полза, хайдаг-да сўрдестїг полган. Кўп грузовиктернїнъ терпектерї пўктегї оттарны чабыра пасхлап парыбыстырлар. Чағын иде кўргенде, їстер нап-наа полтырлар. Грузовиктер наада ла ирткен осхастар. Олар аар таарлалган полтырлар, арса, пїрее пўдїрїге ағас апарган полчанънар, пўкте пїрее-пїрее чирлерде наа чазаан тахпайлар тоолаглап партырлар.

Пу арада хайда-да ўр нїместе ле тахта пўдїрїлгенге тўй. Тахта мында, чағында, аны хамыстар ла чазырчатханнар. Тахта пар полза, аны хадарчатхан кїзїлер па-

рох полар. Аннанъ сизінерге кирек полган. Тоғырхы чарда, тізенъ, ағас аразында, воинской часть алай ба штабтар турчалар полар. Ағас ұстүнче нинче-де чирде гүдүнектер көрінчеткеннер. Пір чирде, тізенъ, ағас аразында хайдаг-да инженернай пүдіріг пары пілдірчеткен. Аны көк пүрлерге төйіп иткен сөзірбененъ тартып салтырлар. Анзы орудийнай блиндаж, наблюдательнай пункт алай ба пехотнай окоптынъ бруствері полган полар.

Немецтер мында тынъ пиктеніп алтырлар паза ұр обороняются поларға тимненчеткен осхастар.

Пу наа піліп алған нимелер уғаа кирек паза тузалығ полғаннар; разведчиктер, орыны, полган на нимені сағысха сиіріп аларға хынып, тынъ ситкеп көргеннер. Соонанъ, онъдай киліс парза, оларны картаа кирглеп аларлар.

Че андаг даа полза, мында паза халарға чарабас полган. Мыннанъ табырах арах ырыға кирек полган, че олар парбинчатханнар. Аргыстарын, Ваняны, хыялда таста хайди частьсар айланарлар, хайди тастап парыбызарлар! Паза пір сариннанъ сағынзанъ, сағам олар ағаа пір дее нимененъ полыс полбасчыхтар.

Оолахтынъ істері сугзар апарчатханнар. Мына разведчиктер ол суға чит килділер. Че хайди полчанъ за?

Аннанъ андар оолахтынъ істері чітчеткеннер. Сынан аны немецтер тудып алған ползалар, мынчага пірее-хайдаг полевой комендатураа апар салған поларлар. Пір сариннанъ, тізенъ, сінеп парған, ағырыг ат чидіп салған кічицек, чыртых-чуртых тонап салған аалдагы оолағасты нимее олар тударчыхтар? Андаг өзөккен, чазағ-чалаас советской палалар немецтернінъ тылында толдыралар. Оларны прайзын тут полбассынъ. Тудып таа алза, хайдар идер оларны немецтер, кем оларнанъ тартызар? Амды оларны тударданъ полар, постарын даа хайралап манънанминчалар.

Чох, Ваняны немецтер апарыбысхан тирге пір дее киліспинче. Че тудып таа алған ползалар, оолахтынъ разведчиктерденъ полғанынанъар киречілепчеткен пір дее ние чоғыл. Чыртых сүўмегі, анынъ істінде иргі, чыртых букварь паза ние чоғыл.

Андаг полза хайдар кір парған полар за ол? Ноға ады Ваня чох айланған полар за? Арса, Ваняа оларнанъ разведчиктерненъ, ирігістіг опып, сыдабин тизібіскен

полчанъ? Че Ваня андағ оолах полбаан! Ваня іди по-лыбызар тирге, сағыс таа айланминчатхан.

Пір полза, ол суға чидіп, нандыра айланыбызып, азыбысхан... Ваня азыбысхан! Чох, аннанъар сағынарға кўлкістіг дее.

Ол аразында илееде тус иртіп парған. Хайдаг-да чарадығ аларға кирек полған.

Биденконанъ Горбунов хуруғлабысхан пўрлерін читіре түзіргелек дуб ағастынъ хорбыларынынъ аразында чатчатханнар. Оларнынъ сағыстары Ваняданъар ла полған.

Кинетін Биденко, төбін көрібізіп, харахтарынынъ алтында химическай карандаш чатханын көр салған. Аны көр салып, ол сала ла хысхырыбыспаан. Ол «Химуголь» маркалығ карандашты Биденко ўр ниместе позы Ваняа сыйлап пирген полған. Аны Ваня хачан даа позынынъ сўўмегінде ал чўрценъ.

— Кузьма! — харахтарынанъ карандашсар көзідіп, сыбыраан Биденко.

Горбунов көрібіскен, анынъ чўрес ситли түскен. Олох туста, пастап харахха көрінминчеткен кічицек көп нимелер разведчиктеринің хайинн айландырганнар.

Салаада пір тудым ат чилиніненъ чулул парған ах састар ілін парғанын, читіре тартылбаан немецтернінъ сигареді чирге кире типсел парғанын онънаанохтар. Сып тартыл парған ағас салаазынынъ пўрлері түзіре саабыл парғанын көргенөктер. Ванянынъ киндір пағданъ иткен хамчызы андох сала ортах чатчаттыр.

Чир, ибіре типселіп, солдаттарнынъ тимір хазаан сапогтарынанъ ора хазылғлап партыр.

Прай ол нимелерні көргенде, нинче-де час мынынъ алнында пол парған хорғыстығ картина разведчиктернінъ харахтарына пос көрінібіскен.

Разведчиктер Ваня полған чирге хап-орта килтірлер. Ваня, адын чидіне, сах пу орынча килтір, разведчиктер чазынчатхан ағастарға читтір. Пуох орында Ваняны немецтер хаап алтырлар. Прай саринанъ көр көргенде, Ваняны немецтер кўсненъ апартырлар. Типсел парған чир, сын парған ағас салаазы, сўўмектенъ түс халған карандаш, ортах тастал парған хамчы, читіре тартылбаан сигарета — прай ол нимелер Ванянынъ хал харбасханынанъар чоохтапчатханнар. Ананъ аны сөзір партырлар.

Істер хамыстарзар субалчатханнар. Анда, Горбунов-
нанъ Биденконынъ сағызында, тахта поларға кирек пол-
ган. Андағда оолахты немецтер тігі сарина, ағас аразы-
на тахтача апарганнар одыр. Анда, прай даа саринанъ
сағын көрзенъ, оларнынъ комендатуралары поларға ки-
рек.

Разведчиктер мыннанъ мындар хайди поларын үзүр
сыхханнар.

Олар табырах, че чахсы иде, прай саринанъ, үзүрі-
біскеннер. Чарадығ аларға ла хал париған.

Биденконанъ Горбунов званиелеріненъ, чидіглері-
ненъ, чаада ханча пол париғаннарыннанъ тинъ полған-
нар. Че пу разведкада Горбунов улии полған. Аннанъар
чахығны Горбунов нирер полған, Горбуновтынъ чахини
паза үзүрерге чарадылбинчатхан.

Позынынъ түгенчі сөзін чоохтирда, Горбунов аны
чахсы иде сағынып алған. Горбуновтынъ чарадин инъ
чахсы чарадығ поларына Биденко ізенчеткен. Че хачан
Горбунов поэнынъ чарадини чоохтабысханда, Биденко
хахап таа парған. Ол андағ чарадығны пір дее сағыбаан
полған.

— Василий, — хатығ чоохтанған Горбунов. — Кирек
піді пол парғанда, піске ал алынча поларға килісче.
Пілдинъ ме? Частьсар нандыра парарзынъ. Тирен, мин
мында халарбын.

— Хайди? Хайдағ чахығ пирчезінъ? — хатап сурған
Биденко.

— Сағаа частьсар айланарға чахыпчам. Мин халар-
бын.

— Кузьма! — хысхыра түскен Биденко.

— Чидер! — көміскелерін пірге чылдырыбызып, хыс-
хацах, үзе ле сабысхан чили, тесн Горбунов.

Горбуновнанъ паза чоохтасчанъ онъдай чох полған.
Биденко Горбуновты чахсы пілчеткен, ол чоохтаан чоо-
ғын нандыра аларға хынмачанъ. Андағ даа полза, аны
онъарылдырарға сынанған:

— Пастуғас чи?

— Мин мында халарбын. Арачылирбын.

— Мин чи?

— Сии частьсар парарзынъ.

— Кузьма, мин піді сағыпчам: піс мында ікөленъ
халарбыс.

— Чахыҥ полған ма?! — читіре чоохтатпин, удур тыгырыбысхан Горбунов.

— Пастуғас чох мин хайди айланам? — алданған Биденко. — Чох, харындас, іди кирек киліспес! Хайди хынанъ, іди, а мин оолағасты тастабаспын. Пазымны сал салам, че оолағасты арачылым. Хайдағ андағ ниме полчанъ? Ол мағаа пазымни ла осхас!

— Ол піске прайзыбысха даа андағ. Че служба пастағы орында. Частьха парарзынъ. Мин мында халарбын.

— Парбаспын,— харахтарын тарынганына хыза көрглебізіп, теен Биденко.

— Приказывать полчам, — нандырған Горбунов. Чахығны толдырбазанъ, мин пілчем сині хайди идерге. Онъарылыстыҥ ба сағаа?.. Истек, Вася,— кинетін нымзап парып, чоохтабысхан Горбунов. — Нёёс, мин пір дее ниме онънабинчам? Мин сині, панчы, пілчем, че итчеенъ чоғыл! Батарея пісті сағыпча. Нёёс, піс аны харах чох, маршрут чох халғыс саларбыс? Алыҥ сағыстарынъны хыя тастабыс, Вася. Мин мында халарбын — син пар. Пістінъ піліп алған нимелерні читтір пирерзінъ. Көр, пір хыринча, хазых-тіріг чит. Хайраллаң, толкалан полбин немецтерге учурап пардынъ. Сағаа, хаялыҥ таға ла ізенген чіли, ізенчем. Командирге ниме пол парғанын тооза чоохтап пирерзінъ. Онъарылыстыҥ ба?

— Онъарылыстыҥ, — тізін ызырыныбызып, нандырған Биденко.

Биденкоға ўр чоохтирға кирек чох полған. Ол поэ, Горбуновтынъ орнында полған полза, сах идёк идерцік. Оларнынъ пірсі разведканынъ материалларын хайди даа частьсар читтір пирерге кирек. Горбунов аны ысханы идёк ағаа пілдістіг полған. Горбунов группанынъ командирі полған. Ол полған на кізінінъ ўчуи нандырыҥ тутчатхан. Оолағасты арачылирға прай күзін салбаанда, хайди айланар ол?

— Толдыр,— Биденкоға танығлар кирген картаны шіріп, теен Горбунов.

— Часкалыҥ пол, Кузьма!

— Хазых-тіріг чидіп ал!

Паза пір дее чоох чох Биденко ортах чыл сыххан. Тўрче полғандох, ол харахха көрінминібіскен, чирденъ пірік парып, тубан аразында хайыл парған.

Горбунов чалғысхан чада халған.

«Хайди пол парды полар пастуғас? — аннанъар ла сагынып, пазын унатчатхан ол. — Неменцер тудып таа алған ползалар, аны хайди идіп аларлар. Комендатура-зар алай штабсар сөзірерлер. Сурағ идерлер. Ниме піліп аларлар Ваняданъ? Ваня разведчик пол чөргенин киреңілепчеткен пір дее ниме чоғыл. Оланъай оолагас. Тударлар, ананъ позыдыбызарлар, немецтерденъ сығып, парчатханын көрбин халбим. Чахсы иде көрерге кирек полар. Андада хада частьсар айланарбыс».

Позып іди часхарза даа, Горбунов чүреененъ киректинъ хай-хай хомай полчатханын сисчеткен.

Горбунов иледе нимелер пілбинчеткен.

Ванянынъ ниме иткенін тооза пілген полза, ол соо-ха тообызарчых. Ваня Солнцевтинъ хылығын, анынъ табырах сагызын, ол пілбинчеткен. Прай ол нимелер Ванянынъ пазын сала ла чіп салбаанар.

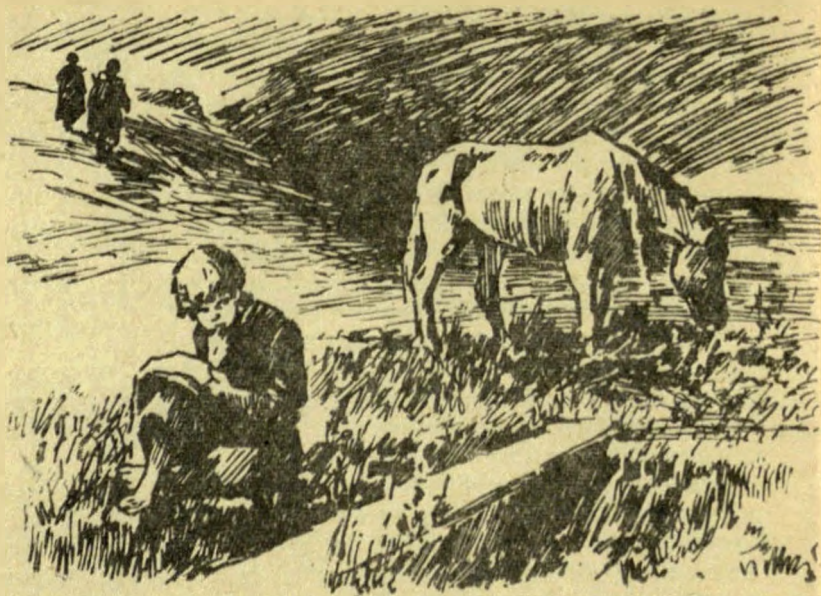
Разведкаа чол устагчызы полып парчатханы, Ваняға асхынах полған. Ол позы даа пілчеткен, чол пастап парарға аарластыг ниме, че олох туста уғаа сидік задание. Че ол ағаа чөпсіиминчеткен. Анынъ ізіг, тоспас чүрее аннанъ көпті кілепчеткен. Ол сабга сығарға, прайзын хайхадарға хыныбысхан.

Разведкаа парар алнында, Ваня поэна туюххан компас таап алған. Соонанъ на іле сығысхан: ол пір разведчиктинъ органда чатхан компазын соонанъ сал салам тіп пілдіртпін алып алтыр. Разведчик поэы Ваняа компазын пирчекъ полтыр, анынанъ хайди тузаланарын чоохтап пиртір. Карандаш анынъ пар полған. Пасчанъ чачыны чох полғанда, ол букварына пазып одыраға чаратхан.

Иди, тооза тирінін алып, пастуғас, сын разведчиктер ле чіли, хайын сыххан.

Разведкада, алнынзар парыбысхан Ваняны сағыпчадып, Горбуновнанъ Биденко оолагас олар чохта ниме итчеткенін пір дее пілбинчеткеннер. Адычаан чидін салган оолагас, алнынзар көблче пастырып, чолны чахсаан сизіне көр парып одырча тіп, разведчиктер сагынчатханнар.

Че Ваня, разведчиктерге көгіп, поэы прай кирек нимелерні көрглеп парчатхан. Компазын азимутха турғыс полбин, өстеп киліп, тессчеткен. Букварынынъ буква пазылбаан чирлерінде ол поэы ла пілчеткен танығлар хоостаглапчатхан. Соонзар, Ваня прай орыннынъ пла-

нын хоостан аларга сынапган. Хыйыс-майыс таа полза, ол таныгларынанъ чолларны, агастарны, сугларны, састарны орта хоостаглапчатхан.

Ваня, компазын, букварьын тудына, агастар аразында одырып алып, наа тахтаны, сугны хоостан одырган тусха, немецтерниъ комендантескай патрульы орта килген.

Аннаанъ андар нима пол парганын піліп аларга сидік полбаан

Ваня, пар-чох кўзіненъ, чабаллан киліп, удурласхан. Че ікі солдатнанъ нима идіп алар полган оолағас?

Оолахтынъ холларын тōдір толғаглабызын, мылтыктарынанъ сасхлап ала, олар аны наа тахтача тағзар, агас аразынзар, апар сыхханнар.

Мында олар, аны тирепъ харасхы блиндажха кире сазыбызын, чаап салганнар.

Тынъ даа ўр полбаанда, Ваняны апарарга пір солдат килген. Аны пасха блиндажсар сураға апарганнар.

Ол блиндажтынъ үстүнче, ікі харағайнынъ аразын-
да сѳзірбе тартып салған полған. Сѳзірбені блиндажты
чазырарға иткен осхастар. Блиндажтынъ істі аллығ, чы-
лығ, электричестводанъ чарыдылчатхан полған. Пулунъ-
да радио хынъылапчатхан.

Блиндаж ортызында азахтарын чирге кире хондыр-
ған харағайданъ иткен узун столнынъ кистінде ипчиненъ
хости пір немецкай офицер одырчатхан.

Ол хара кілінъненъ тіккен, ибіре хыриларын хоос
тесъмананъ тут салған аллығ мойдырыхтығ френч кис
салған полған, аннанъар офицер хомдыда ла чатхан кі-
зее тѳй полған. Ол узун, кірліг тырғахтығ нискечек са-
лаазына кѳлечке кис салтыр, пір холынанъ сырайын туу
гут салып одырчаттыр. Туу тут салғаннанъар, Ваня
анынъ сырайын кѳрбее. Анынъ чут, индейин ле осхас,
хызыл мойны, пазындағы арам састары паза улуг чап-
сын парған хулағы ла іле кѳрінчеткеннер.

Офицер узуп полбин тынъ иреелен парғанга паза ча-
рых чарыпчатхан чарыхтанъ чаарханчатханга тѳй пол-
ған. Тиренъ, сусхысха ла тѳй, хырилары ээлглен парған,
улуг чылтырах козыректыг, хара сикпен фуражказы по-
зыгда іл салған турған.

Позыгда турған хара фуражка паза түктіг, кѳп ле
парған осхас, симіс хулах оолахты чирге чапсыра пас-
чатхандаг полғаннар.

Ипчі кізінінъ мында кем полчатханын Ваня ніл пол-
баан, че поэнынынъ алынча нога-да «үгретчі» полар тіп
сағын салған.

Ол мойдыринна иистенъ иткен порчолар хазан салған
тѳдір азах терізіненъ тіккен иргі кофта, палгаан, тізек-
терінде тынъ сүул парған юбка паза пора резинка са-
погтар кис салған полған. Тынъ толғаглап салған ах сас-
гары чалбах хамаанда мѳүстер ле чіли азырайысчатхан-
нар. Чоон, симіс харығында очкилерінінъ орны хып-хы-
зыл полған. Очкилерін ол замша чуруғынанъ чысхлап
турған. Оѳ чох, кѳгілбей харахтары тастына сығара пол-
ғаннар паза хазалчых кѳр турғаннар.

Ваняны стол хыринда турғыс салғаннар, ол сах ан-
дох поэнынынъ компазын паза букварын кѳр салған.
Ағастарны, тахтаны, чулны хоостап салған чирде бук-
варын ас салтырлар. Ваня сағам поэ полчатхан чир-
нінъ планын хоостап аларға күстенген полған.

Немец ипчі алтын, чоон сүлейкеліг очкилерін табы-

рах кизібіскен, ибіре кружева тіккен хол пладына сінзірібізіп, үгредігліг парчыхти осхас үнненъ орыс тіліненъ орта чоохтанарға тынъ кўстеніп, теен:

— Оолах, пеер чағын кил, минінъ сурығларыма нандырарзынъ. Онъарылдынъ ма мині? Мин синненъ сурағлим, син нандыр тур. Андағ, я? Чарир ба?

Че ағаа чоохтапчатхан нимелерні Ваня пір дее онъарылбинчатхан. Солдаттарнанъ тудыс салған соонда акынъ пазы ам даа кўўлепчеткен. Харахтарына харасхы түсчеткен. Толғи тудып, сыртына тартхлап салған холлары көпклеп, хатхлап парып, чығанах тузында тынъ ағырчатханнар.

— Оолағас, син тынъ ирееленчезінъ ме?

Ваня тапсабинчатхан.

— Эргеннінъ холын систібізінъер, — немец тіліненъ тилбіребіскен илчі, ананъ, Ванязар айланып, алтын тізіп ырсайтып, кўлінечі полып, орыс тіліненъ чоохтанған: — Паланынъ холларын систібізінъер. Ол паза іди полбасын тіпче. Ол паза пістінъ солдаттарнанъ тудыспас, сларын ызырғлабас. Андағ я, оолах?

Ванянынъ холларын сисклебіскеннер. Ол, хамах алтынанъ ибіре көрглеп, пір дее тапсабин турчатхан.

— Че амды... — пазох чылбанънос үнненъ чоохтан сыххан немка, — амды оолах піссер чағын арах кил. Хорыхна пістенъ. Піс синненъ суарарбыс, син, тізенъ, нандыр ла тур. Андағ нимес не зе? Чоохта піске: кемзінъ син, адынъ кемдір, хайда чуртапчазынъ, іценъ-пабанъ кемнердір, ноға піс турчатхан райиода пол парғазынъ?

Табыс чох Ваня харахтарын төбін түзірібіскен.

— Мин пір дее ние пілбинчем. Ние сірер минненъ хынчазар? Мин сірерге тенъмеем, — сўркўнънеп ала, теен оолах. — Мин позымнынъ адымны кілеем. Чадап таап алғам. Кўн чора, хараа тооза кілеп чўрчем. Астых парғам. Тынанарға одырыбысхам. Сірернінъ солдаттар мині сох сыхханнар. Мині соғарға хайдағ праволары пардыр?

— Че, че, оолағас. Чарабас іди чоохтазарға, солдаттар постарынынъ долгын толдырғаннар. Сала тарыныбысханнар, мында паза пір дее андағ-мындағ ние чоғыл. Че піс пілерге хынчабыс, кемзінъ син, хайданъзынъ, іценъ-пабанъ хайдадыр?

— Мин өкіспін.

— О! Хайран пала. Сининъ іценъ-пабанъ ўреп парған-
пар, я?

— Олар ўребеееннер. Оларны өдир салғаннар. Сірер-
нинъок солдаттарыньар өдир салғаннар,— тирі оох там-
чыгастарнанъ чылтырасчатхан немканынь чоон хары-
гынзар көріп, чабал, хатыг көріп, теен Ваня.

Немка, чуюх-чайых полып, хол пладынанъ тирліг
пурнын чыс сыххан.

— Я, я, чаа андағ поладыр,— табырах тілбіреен нем-
ка. — Анзы хомзыныстыг, че ачырганарға чарабас. Мын-
да пыролыг кізі чоғыл. Хайда даа өкістер көп. Хайран
оолах! Че син чобалба. Піс сині ўгредігліг ит саларбыс,
чахсы өскірербіс. Піс сині өкіс палалар чуртачанъ тура-
зар пірібізербіс. Анда чохсы. Соонанъ син пірее улуг
ўгредігліг кізі пол парарзынь. Син хынчазынь ма андағ
поларға? Андағ нимес не зе?

— Франц Мюллер,— паза сыдап полбинчатханын кө-
зідіп, минъийг хамаан салааларынанъ тоххлатхлап, тыр-
гыстаныл ала, немец лозынынъ тіліненъ ярхлаап,— ни-
мее тілге пысчазар, тохтадынъар. Сіреринъ чоохтас-
чатханыньар пір дее кізее кирек чох. Пу чиркестіг сўс-
кінні кем ысхан полчанъ тыт салған районзар,
кем пирген агаа пу компасти—магаа аны пілерге
кирек.

— Амох, господин майор. Сірер орыс паланынь іс-
тіп пілбинчезер, мин аны чохсы пілчем. Ол минненъ хыя
парбас. Ізендірчем сірерні. Пастап мин анынъ істі-чў-
рееп піліп алим, агаа чағын кіріп алим, ананъ на ол
прай нимені чоохтап пирер. Ізенчезер бе магаа? Мин
орыстар аразында он чыл чуртаам.

— Чарир. Че сараа-мараа чыыстырбанъар. Мин ирік
паргам андағ нимелерні істіп. Табырах арах эргенні
чоохтаттыр, кем пирген агаа компасти, кем пістінъ во-
еннай объекттерні хоостаглицрға ўгреткен. Чоохтазынь-
ар!

— Че, оолагас,— пазох алтын тізін ырсайтып, немка
орыс тіліненъ чоохтап сыххан,— мининъ сагаа хынчат-
хамымны паза пір дее хомай ниме сагынминчатхамым-
ны син поэнь даа көрчезінъ. Мининъ іче-пабам Россия-
да ўр чуртааннар, мин поэым даа он чыл азырох чуртап
салгам. Орыс тіліненъ хайди чоохтанчатхамымны исче-
зінъ ме? Синненъ хай-хай артых. Мин прай поэым даа
орыс пичее тўйбін. Хада сыххап пиченье ізенген чіли

мағаа ізен. Чазырба минненъ пір дее нимені. Хорыхпа. Мині чаца тіп тур. Анзы мағаа уғаа чахсы полар. Че, оолагас, чоохта, пу компасты хайданъ алгазынъ?

— Таап алғам.

— Э-э-э! Сағаа уғаа тынъ хынчатхан чачаны іди алахтырарға чарир ба за. Чой кізіні кізілер нимее салбиныбысчалар, хынминчалар — анзын ундуба. Че, чахсы иде сағынып алып, чоохтап пир, хайданъ алгазынъ пу компасты?

— Таап алғам, — өчезіп ала, ікінчізін нандырған Ваня.

— Андағда, компастар, мискелер чілі, мында чирде өсчеттірлер ноо.

— Пірее кізі чідір салған полар, мин, тізенъ, таап алғам.

— Кем чідірген полар?

— Пірее хайдаг-да чаачы, неекс.

— Мында немецкай чаацылар ла турчалар. Немец чаацыларынынъ немецкай компастар пар. Мынзы, тізенъ, орыстар иткен компас. Амды чи ниме тирзінъ, оолагас?

Ваня, кишен идібіскенін ачырғанып ала сизінген, ананъ тапсабиныбысхан.

— Че, анзы хайди іди пол парған за?

— Пілбинчем.

— Син пілбинчезінъ ме? Чахсы. Мин андағда пілчем. Сағаа компас пирген кізілерні син сығарарға хынминчазынъ. Син тілінъні тут пілчеттірзінъ. Анзы махтағлыг. Че сағаа компас пирген кізілер уғаа хомай кізілер. Олар кізі өдірченъ кізілер. Син пілчезінъ ме кізі өдірченъ кізілерні хайди итчелер? Син кізі өдірченъ кізі поларға хынминча нимессінъ ме зе? Андағда чоохтап пир піске, кем сағаа компасты пирген?

— Пір дее кізі пирбеен.

— Хайди за?

— Таап алғам.

— Чахсы. Мин сағаа киртінчем. Сынынъ даа чоохтап-чатхан пол. Че андағда піди, уғаа чахсы хоостирға син кем үгреткен? Чоохта!

— Хайдаг хоостар? Ниме сурчатханынъарны мин онъарыпбинчам, — пурнун нииненъ чысхлап, Ваня, пілбе-чік полып, нандырған.

— Пеер чағын пастах. Чағын арах. Хорыхпа. Мин сині сохлинчам, ноза. Пу кемнінъ книгазыдыр?

— Ниме кемнидір? — удурох сурган Ваня, ананъ сүркуһнөп сыххан. — Ниме сурчатханынъарны мин пір дее піл полбинчам!

— Кемнінъ книгазыдыр?! — тыртыстанын хысхырған немка.

— Букварь ба?

— Я. Букварь. Кемнидір?

— Мини.

— Букварьынъда кем хоостаан за?

— Ниме-ниме... хоостаан ма?

— Э-э, оолагас, син чора полглаба! Пу схеманы кем иткен?

— Хайзы схеманы? — пазох ылғанъзырап, теен Ваня. — Хайдаг андаг схеманъар полчанъ, мин онъарылбинчам. Мин адым чідір салгам. Хараа-күнөрте силгіткем пу чирлерні. Позыдыбызынъар мині, чаца. Ниме мин сірерге ит салгам?

— Нинче хати чоохтим, кил пее! — хысхыр салыбысхан немка, ол харахтарын тасхани ла чіли, өтіг, хазыр көрібіскен.

Тимір хыстыргас ла осхас, хатыг салааларынанъ ол Ваняны инъилеріненъ хапхан, ананъ столзар тартыбызып, букварьзар пурнунанъ сазыбысхан:

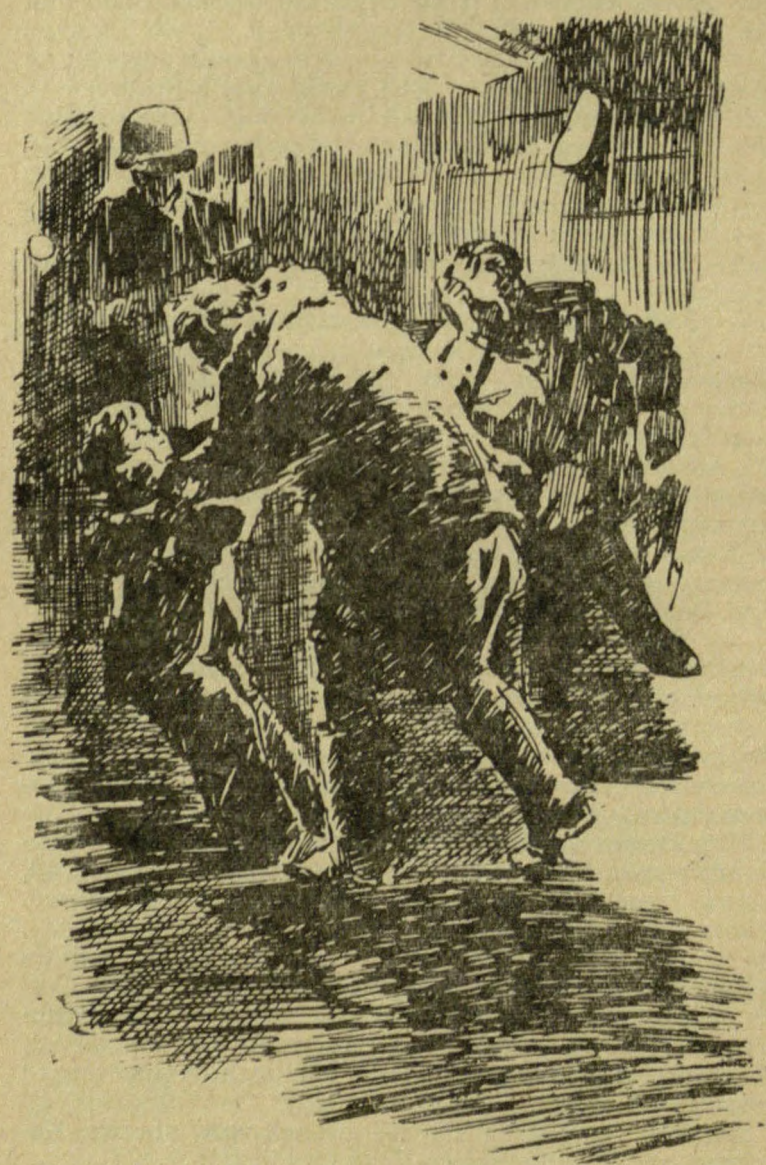
— Мына, көр. Кем хоостаан?

Ниме нандырап полған Ваня, прай сариннанъ туттыр салганда. Букварьнынъ уғзалып, чызыл парған страницазынзар Ваня, табыс-тубыс чох көріп, турчатхан. Ол страницада хоостарнынъ паза букваларнынъ ўстүнде химической карандашнанъ наа тахтаны, кичіглерні, нинче пілгенин, че прай орта хоостап салған полған.

Прайзынанъ тынъ Ваня кичіглерні хоостап салганына көрчеткен. Кичіглерні ол поэзы көрглеп алған полған, ананъ, разведчиктер ле чіли, орта хоостаглап алған. Полған на кичігденъ тоғыр чоон сиглер итклен салған, сиглеринің ўстүнде 1 санны тургыс салған, ол суғнынъ тиреен таныхтапчатхан. Сигнінъ алтында, тізенъ, Х буква турчатхан — анзы суғнынъ түбі хатыг тіп таныхтапчатхан. Прай ол танығларны онъарылыстыг ползын тибес, Ваня, тынъ харазып, прай пілізін салып, хоостаглап салған.

Итпеем тирге паза пір дее онъдай чох полған. Киректің хомайланчатханын Ваня сизібіскен.

— Кем хоостаан? — хатап сурған немка. Анынъ ўні,

хылны тынъ тартыбысса, тітіреен чілі, тітіреп сыхчатхан.

— Пілбинчем, — нандырған Ваня.

— Син пілбинчезінъ? — тынъ тарынып, немка. Анынъ сырайы кизекти хызарғлабысхан, ананъ прай хызыл-күренъ пол парған.

Кинетін ол поэзиянъ тими́р салааларынанъ хулахтарынанъ оолахты хапхан, ананъ сырайына көрерге улып, пазын танъхайта тартыбысхан.

— Ас ахсынъны! Приказывать полчам! Сағамох тілінъні көзіт!

Ахсы нимее кирек полчатханын, Ваня, піл салып, тістерін ызырынысхан. Андада немка, тынъ күстіг тізектерінінъ аразына Ваняны хыза тудып алып, салааларынанъ, хыхаснанъ на чілі, ахсын чара тарт сыххан.

Ваня ағырғанына сыдап полбин, хыхыра түскен, ол аразында немка анынъ тілін көр салған. Ананъ Ванязар көрібізіп, көгліг тілбіреен:

— Амды піс пілчебіс кем хоостаан!

Поэзиянъ чооп салааларын юбказына чиркеніп ала чыхслаглап, немка чоохтаан:

— Кирек андағ одыр, оолагас, піс синненъ сурарбыс, син пандыразынъ. Андағ ба, чох па? Топографической схемаларны идерге кем ўгреткен сині? Хайдадыр сағам ол кізілер, хайди оларны табарға кирек? Пілдінъ ме? Синіненъ хада кізілер парар, син оларға чол көзіт пирерзінъ.

— Ниме сурчатханынъарны мин піл полбинчам, — нандырған Ваня.

Оолах столға чапсыра турчатхан. Ол нинче пар күзіненъ тістерін ызырынчатхан. Ол, өчезіп, пазын пір дее көдірбинчеткен. «Хул піс нимеспіс. Піс хул нимеспіс» тіп сіліг пазыл парған чирненъ палты ағасха кире саап салған хоостынъ аразындағы ах чирде хоостап салған схемазына Ванянынъ харахтарынынъ чазы, горохтар чілі, нынъмалахтан түсчеткеннер.

— Чоохта, — көөлче чоохтанған немка, ананъ пурнунанъ тынастап сыххан.

— Чоохтабаспын, — көөлче сыбыранған Ваня.

Офицернінъ көлечкеліг ніскечек салаалығ холы сах олох секундада төбін чыл парғанын Ваня көр халған. Офицер холын хыя алыбысханда, оолах хазығы чох кізі-

нінъ минънігъ сырайын, устыгъ хызыл пурнучагын паза кічишек брекеннерин осхас ээгин көр салган.

Офицернінъ харахтарыч Ваня көрерге манънанмин халган, паагына сабыс тазыли халган, оолах стеназар чачырап пар түскен.

Ваня ниткезіненъ агасха сазылган, че анъдарыларга манънанмаан. Сах андох аны кем-де столзар нандыра тастаан, ананъ паагына пазох сабыс таазылап халган. Пазох агаа анъдарыларга пирбееенер. Иленънен ала, ол стол аллында турчатхан, амды анынъ пурнучанъ букварьнынъ страницазындагы «Хул піс нимеспіс. Піс хул нимеспіс» тіп пазылган чирге хан тооланчатхан.

Оолахтынъ харагынынъ аллында хайдаг-да аппагас паза хап-хара таныгастар учуххлап чөргеннер. Хулахтары күүлесчеткеннер. Хайда-да тынъ ырахта паза угаа көөлче чоохтанчатхан кізінінъ табызы истілчеткен.

— Амды чоохтирзынъ ма?

— Чаца, сохпанъар мині! — хорыхханына Ваня, пазын холларынанъ чаба тудыныбызып, хысхыр салыбысхан.

— Амды чоохтирзынъ ма? — ыраххы табыс чалахай чоохтанган.

— Чоохтабаспын, — ирнілерін чадап хыймырадып, сыбыран салган оолах.

Наа сабыс Ваняны пазох стеназар тастаан. Аннанъ андар Ваня сагызын чідірібіскен.

Ікі солдаттынъ аны блиндажтанъ сығара сөзірчеткеннерін дее, немканынъ хысхырчатханын даа ол сагызына кирбееен. Немка оолахтынъ соон алдыра хысхырған:

— Тохта, харачхайах. Ус кўн суг, чіченъ ние албанъ, ирік чох чоохтанып пастирзынъ.

15

Чирні тітретіп ниглетчеткен сабыстарга Ваня усхуна чачырап парған. Ибіре хап-харасхы полган. Аны тітрестер чоғар тастапчатханнар, пірде пір сарина силчеткеннер. Чоғартын хум сеелетчеткен, Ваня аар хумга пырсай пазынанъ пастыр париганын сизінген. Хумнанъ сығып аларга тіп, нинче пар кўзіненъ тырғахтары хазырылганча тырбаханган. Сагызын чідіріп, ўр бе, ас па чатханын ол пілбинчеткен. Иледе ўр чат салган полар, анынъ ние чирі тынъ килчеткен.

Пус ла осхас, соох аны тобыра өтіп парған полган.

Ванянынъ тістері тазыласчатхан, салаалары пір дее ээл-бинчеткеннер. Пазы ам даа ағырчатхан даа полза, ол онъарыл парған.

Сураг алнындох одырған блиндажха чаптыр салғанын паза ибіре бомбежка полчатханын Ваня чахсы пілчеткен.

Тітіресчеткен стеналарга чачылып ала, чадап ла Ваня ізік тілірге чыл сыххан. Ізікті ўр тілеен, соонанъ чадап ла таап алған.

Ізікті тастынанъ пиктеп салтырлар, Ванянынъ іткеніне ол хыймырабиндаачатхан.

Кинетін чағын-чағын, хайда-да пазынынъ ўстўнде, угаа хатығ ниглеп халған. Тўрчеге оолағас пір дее нине испинібіскен, хулахтары тунглап партыр. Чоғартын, Ванянынъ пазына сала тенъмин, нинче-де ағас тўс парған.

Чардынанъ иткен ізік, азырыл парып, унал парған. Блиндаж хыриндағы ағастар онъар-тискер тасталглап парғаннар. Оларнынъ аразынанъ кўн чарығы харах чалтаныстыг сапхан. Кўп пулеметтарнынъ пір тинъе, чарыхан на чіли, угаа чағын тыдырасчатханылары истілген.

Ваня одырған блиндажты чая тастаан бомба тўген-чизи полған полар чізе. Бомбалар тўспиніскенде, ибіре улуг харбазыг парчатханы хулахха тынъ іле полған. Ол ўўк-саахтынъ аразында оолағас хайдаг-да кізілернінъ пір унненъ «ура-а-а-а!» тіп ырласчатханныарын ис салған.

Пірсінде разведчиктерденъ искен «чаанынъ ханы-пигі атакаа чўрібісті» теен чоох амды Ванянынъ сағызына кірген.

Инъдерілчеткен, тобырахнанъ тастал парған чир пасхызахтарча чадап тырбахтанып, Ваня блиндажтанъ сыгара чызынып алған, ананъ чирге чапсыра чадыбысхан.

Ваня ағастарны кўр салған. Ол ағастарнынъ аразынанъ аны немецтер сўзір килгеннер.

Ол туста ағастар пір дее хайди полбаан полғаннар, оларнынъ аразында сымзырых, амыр полған. Парктағы ла чіли, прай чирде ипти чолычахтар типселглеп парған, кооптар кизіре хазынънынъ ах салааларынанъ иділ парған ўкерек тахтачахтар салылглап парған полған; штабтынъ, блиндажтынъ ўстўнде, чоғартын онъабазыннар тіп, кўк тўрткіл сўбўрегестер паза торымастар тігілглеп парған сўзірбе тартып салған полғаннар, чоллыг мискелер алтында чылыг тонан салған часовойлар турчатханныар; ибіре хызыл, хара телефоннай эмеκτηр тартылчат-

ханнар; аяғастар тудынглап салган хыстар пастырыс-хлап чӧргеннер; хайдаг-да хойыг ағастар аразында хада ал чӧрценъ электрической станциялары тырлапчатхан; тиренъ оймахтарда ағас салааларынанъ чаап салган штабтынъ автобустары паза ниик «оппель-адмираллары» турғлапчатханнар.

Амды, тізенъ, немецтерниңъ іди истіг иділ парған штабтарынанъ пір дее ниме халбиндыр. Ол хойыг ағасты танычаа даа чох полған. Түдепчеткен той палғас воронкаларны ибіре чилегелериненъ ходыра тартылглан парған харағайлар, автомобильлерниңъ аймах-пасха одыхтары, читіре кӧйбеен шинелліг өліг немецтер чатхлапчатханнар. Салаалар пазында, пӧзік, штабты кӧріндірбеске иткен сӧзірбеніңъ үзіктері салбахтасчатханнар. Кинде кізі пурлуғыстыг тар чызы турчатхан.

Ухтар, сығырызын киліп, ағастарныңъ хахпазын ходыра алай ба ағастарныңъ салааларын үзе хый парыбыс турғаннар.

Пу ағас аразын немецтерниңъ халғыс салғаннарын, че пістінънерниңъ ам даа кіргелектерін Ваня сах андох онъарыл салған. Мындаг туста батареялар улуг манъзытта орныларын алыстырчалар, минометчиктер ниңи-леріне аар минометтарын артынчалар, телефонисттер катушкаларын чӱгүрісте саяпчатханнар; палғалыс тутчатхан офицерлер броневиктерге мүнп алып, ирте салыбысчалар: минарлар, миналар кілеп, мылтыхтарын артына, табырах иртіпчелер.

Тынъ чӱрексіп, чирге чапсыра чат салып, тайыс кізілерниңъ кӧрінерлерін сағыпчатхан Ваня.

Мына олар сых килділер.

Кірліг, чырта тартыл парған, чилге чалбастанчатхан плащ-палаткалыг улуг чаачы прайзыныныңъ алынанъ чӱгүріп одырған. Ол ағастар аразынча чӱгүр парып, тізегіне тӱс парған, ананъ, автомадыныңъ дискін алыстырыбызып, чирге чапсыра чадыбызып, кӧстеп сыххан.

Ваня ол сиңиненъ иртіре үр кӧстепчеткен чілі пілдірчеткен. Сынында, тізенъ, ол табырах, ниңе-де ле секунда кӧстеен. Анынъ харахтары хайдар-да ырах, Ваняны иртіре, чітіг паза хазыр кӧрчеткеннер. Кинетін ол автомадыныңъ хыйлағын пазыбысхан. Хара дисктіг автомат тітірес сыххан.

Ваня сах андох чаачыны танып салған. Ол Горбунов полған. Худайымай, хайди ол алыс парған. Ол алнында-

гыох осхас алып, чоон, чалбах көгістіг, че сырайындагы төремил чалахай күліңизі хайдар кір парған полчань? Анынъ ах кірбіктіг пырынга харал парған сырайы сагысырастыг паза угаа сөрөн полған.

Ах, хызыл-пулгах сырайлыг, ап-арыг иде хырын салчанъ чалахай Горбуновха пу Горбунов пір дее тōй полбаан...

Пу, хазыр Горбунов, Ваняа угаа махачы паза сіліг көрінген.

— Горбунов абаа! — ніскечек табыснанъ үүк-саахты тобыра хысхырыбысхан Ваня.

Олох минутада оларнынъ харахтары учурае парған-пар.

Горбунов алнындагыох осхас чалбах, оланъай күлі-нісенъ, ах ник тістерін көріндіре, өріністіг күлінібіскен.

— Пастугас! Ванюшка! — ипчілеринне тōй, ніске табыснанъ агас аразына толдыра хысхырыбысхан ол. — Көрдек — тірігизің! Мин сині санъай парды тіп сагынгам. Хайран минің нанчыцаам, нима син чоохтирзыңъ, — үзігі чох чоохтанчатхан Горбунов. Ол пір тыннанъ Ванянынъ хырында тура түскен.

Ол, оолагасты тынъ хучахтабызып, поэмызар чапсыра тудыбысхан, ананъ ізіг холларынанъ наахтарын сыйбастырып, хатыг ирилеріненъ ікі хати охсаныбысхан.

Харбазып, тирлеп парған, улуг Горбуновтынъ хырында турчатханына Ваня ізенминдеечеткен.

Ваня прай нима тус чиріндегі ле чілі пілдірчеткен. Горбуновха чапсыныбызып, анынъ плащ-палатказынынъ алтына чазыныбызарға паза іди үр-үр, пис тее час, турарға тимде полған. Че Ваня поэмынынъ чаачы полчатханын сагызына кирген, андаг алыг нимелерні чаачы кизее ндерге чарабас.

— Горбунов абаа, — теен Ваня табырах, — мында агас аразында штаб полған пір блиндаж пар. Немецтер мині анда сураглааннар. Пістінъ тігде полған карбиднай лампалыгданъ хай-хай чахсы. Ікі хати аннанъ улуг.

— Сынап па?!

— Сын батарейскай сōзім пирчем.

— Чылыг ба? — сагысырастыг сурған Горбунов.

— Ого! Аннанъ чылыг кирек чох. Оларнынъ анда радио пар полған. Пір дее үзігі чох ойнапачатхан.

— Радио ба? Ол піске угаа кирек. Хая, хайдадыр ол, көзіт! — Горбунов табырах хайын сыххан.

— Мында ырах нимес.

— Че, андагда паранъ. Анарда паскалары кіріп аларлар. Командаа андағ блиндажты таап пирерге хачанох сағыс сал чӧргем. Радио анда ползын. Пістінь батареябыс хап-орта мынча килерге кирек.

Олар блиндажсар чӧгүріскеннер.

— Пу ба? — сурған Горбунов.

— Пу,— харахтарын хыза арах көріп, теен Ваня.

Горбунов ӧнетін андағ онъдайға кирек полар тіп ал чӧрген хара тас кизегін халбах станынанъ сыгар килген, ананъ табырах ізікте улуғ буквалананъ пас салған. «Артполктынъ Н-скай пастагы чиньдірбес батареязынынъ разведчиктер взводы мында чуртир. Ефрейтор Горбунов».

Ол туста ағас аразынча толғи-толғи читон алты миллиметровой нипк пушкаларны ілдірглеп салған грузо-виктер иртклеп турғаннар.

Ол капитан Енакиевтінь батареязы огневой позицияны алыстырчатхан.

16

— Че, пастуғас, ойнап алғазынъ — чидер. Піс сині амох сын чаачы ит саларбыс.

Іди чоохтанып, Биденко сарып салған обмундированиеліг түрігні сірееге тастабысхан. Түрігні нап-наа хаас хурнанъ палғап салтырлар. Биденко хаас хурны систібізеріненъ, андағы нимелер чайыла халғаннар. Анда наа стан, погоннығ наа гимнастерка, бязевай істіне кисчепънер, сулғахтар, вещевоу хап, противогаз, шинелычек, хамағында хызыл чылтызахтығ цигейковай пӧрік, че инъ чапсыстығ — сапогтар полғаннар. Уғаа иптіг, кічичек, ӧкер, нымзах туупнанъ тігілтірлер. Табанындағы рашпильненъ сибер игеглеп салған ағас позыглары ағарыс турғаннар.

Ваня пу минутаны тынъ ўр сағаан. Амгаа теере ол минутаны сағызында ла тутхан. Сынап, ол часкалығ гуснанъ учурас парғанда, оолағас тўс чиріндегі ле чіли турчатхан, чоохтанарға тыны даа читпинчеткен.

Пу пик тігілген, нап-наа, чахсы, ӧкерек нимелер ани, Ваняни, полчатханына ол ам даа киртінминчеткен.

Ваня кип-азағына теерге дее тідінмин көр турчатхан, Погоннарындағы кічичек пушкачахтарны тутхлап көре-

рі угаа тынъ килчеткен. Салаазын пушкачахтарзар сун парып, сах андох олар хызарта ізіп парған чіли, нандыра тартыбыс турған.

Ваня пірде кип-азаанзар, пірде Биденкозар сірлесчеткен кірбіктерін тобыра көр турған.

— Пу прай магаа ба? — иледе полганда, тідінібіскен ол сурарға.

— Прай сини.

— Чох, Биденко абаа, сынны чоохтанъар.

— Сынны чоохтапчам.

— Батарейскай сөзінъерні пирінъер.

— Батарейскай сөзімні пирчем.

— Сын разведчиктернінъ сөзін пирібөкчезер бе?

— Анзы чоох таа чох онъарылыстығ, — кўлінмеске сырайын тарынчах тудыныбызып, теен Биденко. — Мин ведомостьта синіні оршынъа хол сал килдім.

— Ник, хай син нимедір!

— Чаачаа ла кирек нимелер, — хатығ арах сизіндірген аны Биденко. — Хай син чарадылча, ол син пирілче. Қоп тее нимес, ас таа нимес.

Ол хайхастығ «ведомость», «кип-азах пирілче», өйнінде, тізенъ, «чарадылча» сөстерні истіп салып, Ваня түзінде полбинчатханына ізенген. Ол нимелер ани полчатханында ікінчілес чох полған.

Андада ол, мапъзырабин, онъдайли алглап, полған на нимені алынча чарыхха көрглеп, тутхлап, пасха орынзар ипти салглап сыххан.

Тосханча көрглеп алып, Ваня сурған:

— Обмундированиені кизерге чарир ба?

— Че Биденко, пазын чайхабызып, хатхырыбысхан:

— Ана, син хайдағ табырахсынъ! Тонанарға. Обмундирование көнънінъе кірібісті бе?! Чох, харындас, пастап піс мылчаа чөр килербіс, ананъ синіні пазынъдагы киисті ал саларбыс, ананъ на синненъ чаачы идіп пастирбыс.

Ваня аар, улуг тыныбысхан, че тапсабаан. Обмундированиені табырах кизері килчетсе дее, сын чаачы улыбызары килзе дее, ол улуғларға тоғыр чоохтанарға тідінмеен. Ниме полчанъ воинскай дисциплина ол ам даа пілбинчеткен, че сизініп пастапчатхан. Ол амды улуғларға пір дее харыспасха ўgren парған. Улуғларның чарадин чох, пос пілгенни ле полза, хайдағ ниме пол парчатханын Ваня поэсы сынаан, көрген паза Биденко-

нанъ Горбуновтынъ алнында, оларны сагысыратхан үчүн, сураг чох нимелер хоостаглаан үчүн, Ваняа ам даа уядыстыг. Ваняны килеп, Горбунов, ікі суткача, полган на минутада өлім сагып, немецтернінъ патрульларынанъ чазынып, ыырчыларынынъ «штабтары турган агас» аразында чазын чөрген.

Анзын оолағас чахсы пілген. Че көп нима ам даа ол пілбинчеткен. Горбуновтынъ Ваня чохта частьсар айланмасха хатыг чарадыг сығар салғанын Ваня пілбеен. Горбунов, Ваняны пір дее кізіденъ сурбин, разведкаа хада апарыбысхан, аннанъар командирнінъ алнында Ванянынъ үчүн пазынанъ нандырыг тутчатханын ідөк Ваня пілбинчеткен. Биденко, хайди-пиди полбин, частьсар айлан киліп, командирге нима пол парғанын докладывать полибысханда, анзы уғаа тынъ чабаллан сыххан. Ол лейтенант Седыхты, управление взводинынынъ командирін, чарғаа пирер полган паза пис кізіні — разведчиктерні оолағасты килирге ызыбысханын Ваня пілбинчөкчеткен. Лейтенант Седыхтынъ часказына, олох кўн наа наступление насталыбысхан паза прай нима чахсы тоозылган.

Пу наа наступление немецтернінъ фронты чалбағына чўс километрге азырох ўзе саптырган. Пастағы кўндөк пістінь войсколар улуғ харбазығларда отыс километр азырох алнынзар чылыбысханнар. Пістіньнер ыырчыларға тохтирға паза тын хабындырарға пирбин сўрчеткеннер.

Аннанъар ол саблыг кўн тоозыл таа париганда, немецтернінъ штабы турган чир пістіньнернінъ ырах соонда чат халған, андағ даа полза, пістінь войсколар сабыстарын тыытханнанъ тыыдып, тохтаг чох алнынзар парчатханнар. Горбунов поэнынынъ командазына заннать полган блиндаж амды кирек тее чох полган.

Андағ даа полза, Ваня ол блиндажта полган. Немецтернінъ улуғ манъзытта тискеннері прай нимеде көрінчеткен. Блиндажтагы нимелер хайди турғанниох чатхалганнар. Хара сикпен фуражка даа стенедө поэға хысханниох чат халтыр.

Ваня стенедө іл салған сўүмөгін алып алган. «Хул піс нимеспіс. Піс хул нимеспіс» тіп пазыл парған паза хан хатып парған страницазында азылғанынанъох чатчаттыр. Кип-азах алғанча илееде ирт парған. Алган кип-азахты, тізенъ, Ванянынъ сынына ипти хызырарға кирек полган.

Күннине сай пір дее тохтабин, алнынзар ла парчат-ханда, аны идін тее алар онъдай чох полган осхас. Че разведчиктер, наступление дее парчатса, чахсы кип-азах тікченъ усты, сапожникті, өөнінде, тізенъ, машинка-зы көзіненъ сас хырыхчанъ кізіні таап аларға прай күс-терін салғаннар.

Чыынчах Горбунов ол кізілерні сыйлирға харамнан-маан. Сосха идіненъ иткен тушонканы, чўсче немецкай сигареталарны, сахарны даа, фляжкаа толдыра арыг авиационнай спиртті дее аябасха кпілскен.

Сапожниктенъ, кип тікченъ усты паза сас хырыхчанъ кізіні минометчиктернінъ ікінчі эшелоннанъ таап кил-геннер. Разведчиктер оларданъ пір дее ние аябинчат-ханнар паза, инъ чағын туғаннарға хайчатхан чіли, хы-лыпғаннар.

Анынъ сылтаанда Ванянынъ обмундированнезі угаа табырах хызырыл парған. Ванянынъ тонаа кічпчек, агаа ла ипти тігілген, нап наа, інге-чиптенъ наа ла сыхханына прайзы тынъ хайхасчатханнар.

Ванянынъ сапогастарын, тізенъ, хонcych блиндажта-ғы даа чаачылар көрерге килгеннер.

Амды кирек мылчаданъ паза сас хырыхчанънанъ тудылчатхан.

Мылча чир ибіекте одынылчатхан, сас хырыхчанъ, машинказын ала, килер полган — сағыпчатханнар. Тўр-че полгандох, Горбунов, сас хырыхчанъны хогдыра, чи-де салған.

— Че зе, нанчыларым, сурынчам, орын позыдынъар, чыы арах одырынъар. Анарда сас хырыхчанъ арғысха тоғынарға тарғынах полар. Тоғын полар онъдай пирер-ге кирек, — сас хырыхчанъа орын таап хайынып паза тарғынах, кічпчек чир ибіекті чайладып чоохтанчатхан Горбунов. — Кил пеер, Ваня. Одыр. Хорыхпа. Амох сині сас хырыхчанъ арғыс онъдайлап салар...

Наа, хайдар-хайдар манъат, чарых чуртасха кірчет-кенін сизініп, тынъ чўрексіпчеткенненъер, Ваня харацах-ха одыр салған паза холларып, пірее артых ние иді-біспезіннер тіп, салар-тудар чир таппинчатхан.

Пу минутада прайларынынъ харахтары Ваняда, ча-лаас азах, кічпчек пастуғаста ла полғаннар. Ол пастуғастынъ чаачы поларға тимненчеткенін көрчет-кеннер.

Сас хырыхчанъ кізі чинт полбаан, анынъ харахтары

чылығ, узубаанына хызарғлап партырлар. Ол сержант полған, че погоннары, халын шинельі тастына уғаа ніскечек паза уғаа хысхачах, олғанни ла осхас, халат кис салғаннанъар, көрінминчеткеннер. Халадынынъ пір карманынанъ ах тимір тарғах көрін чөрген.

Ол военторгтынъ сас хырыхчаа полған. Фамилиязы анынъ Глазс полған, че фамилиязынанъ аны кізілер пірее-пірее ле адачанънар. Көбізін «Сигіс-хырых» тіп сололачанънар.

Сержант Глазсты Орел хыринда, хачан ол пірсінде килген писательні хырыхчатханда, іди солалап салғаннар.

Ол писательнінъ пазын хырығарға тіп, аны көк одычахха хыранънынъ паарына одыртып алған полтыр. Ол хыранъас тимір чол линиязынанъ тынъ ырах полбинтыр паза немецтерінінъ окоптарынанъ пис чұс ле метр полтыр.

Немецтер, тізенъ, ай-тыс пирбин, ол хыранъча миномёттарнанъ атчатханнар.

Че сержант Глазс арығ киінде паза аллығ чирде тоғынарға хынчанъ. Табырахха иткен блиндажтарда айланчанъ даа чир чох полған, анда хыстынып, ирееленгенче ол писательні, аллығ-тиллиғ чирде хырығарға тіп, хығыр килтір. Немецтер удаа даа атчатсалар, орыстар нимес салбачанънар.

Военторгта сас хырыхчанъ кирек уғаа чохсы турғызылғанын көзідерге хынып, сержант Глазс писательні прай узын салып хырыхчатхан.

Писательнінъ сағалын ол ап-арығ иде ікі хати хырыбысхан: пастап сас индіре, ананъ сас тоғыр. Ананъ іди дее хырыхханына морсынмин, ўзінцізін хырығарға итчеткенде, писатель тохтаттыр.

— Кирек чох.

Ананъ Глазс писательнінъ ниткезіндегі састарын онъдайлағлабызып, чыхчоларында көні бе алай хыйғастыра хырыхчанъ ма тіп, сурған.

— Мағаа пасхазы чоғыл, — нандырған писатель, хыранънынъ ўстўнде миналарнынъ чара чачырасхлапчатханына чочып ала.

— Андағда, мин сірерге хыйғасты хырығыбызим. Пістінъ прай даа минометчиктер іди хынадырлар.

— Че, чарир, хыйғасты даа ползын, — теен писатель.

— Сіерер манъзырабыстар ба, танъ? — писательнінъ чочыпчатханын сизініп, сурған Глазс.

— Мин манъзырапчам, — нандырған писатель.

— Пис минутаа ла, — теен Глазс. — Чыхчонъардагы састы манъат иде ит пирерге кирек. Военторгтынъ сас хырыхчанънары иткен тіп чоохтап чөрерзер. Хынза, анпанъар статья даа пазыбызарзар.

Глазс писательнінъ ікінчі чыхчозын онъдайлапчатхан туста, оларданъ ырах нимес мина чарыл парған.

— Хорыхпанъар, — теен Глазс, — ол пір дее ниме көрбин атча. — Аннанъ пір дее кізі хорыхпинча. Чарадынъар, пудрить полибызим?

— Пудранъар парох па? — хахап парған писатель.

— Хайхастыг ниме чоғыл. Культурнай парикмахерге кирек нимелер прай пар.

— Одеколоннынъар парох па? — пастағызынанъох тынъ хайхаан писатель.

— Я, пар, — теен Глазс. — Чарадынъар, одеколоннабызим?

— Че, одеколоннанъар, — нандырған писатель.

Глазс, ізебиненъ одеколонныг путулах сығар киліп, ысыхчанъ тимірегін суғыбызып, писательнінъ сырайына пүргүр сыххан. Клиенттің сырайын чызынчахнанъ чызарға иткенде, кинетін, тынънана түзіп, чоохтаан:

— Че, амды үр нимеске төбін түссе, хомай полбасчых.

Траншеяа кире сегіреге ле манънанғаннар, хыриларында мина чарыл парған. Олох туста отта халған Глазстынъ кирек-чарах нимелері: помазогы, чірчезі, сабыны, көріндезі — чатхан орыннарында чох пол парғаннар.

Хақан чил күренъ арах түдүнні апарыбысханда, писатель, хормачыланып, Глазстанъ сурған:

— Нинцені төлирге кирек?

Андада сас хырыхчанъ, хызарғлап парған харахтарыи тигірзер көзерте көрібізіп, нинче-де минута прилерін не хыймырадып, ананъ на сала истілдіре чоохтанған:

— Сигіс-хырых.

Писатель андаг имені сағыбаан. Хырыххан үчүн ахчаны чаада даа алчатханнарын ол пілбеен.

— Аарлыг полтыр, — хомзыныстыг чоохтанған писатель.

— Паазы андаг, — ийънілерін көдірібізіп, улуг ты-

ныбызып, нандырган сас хырыхчанъ. — Хынзар пічікті көзідем, Военторг чаратхан. Че сірернінъ ахчанъар поэынъарданъ хада чох полза, хомзынманъар, мин сагирбын. Соонанъ даа пир саларзар. Мағаа пасхазы чо-гыл!

Ана хайдаг кізі полған пастугасты хырыгарга килген кізі.

Сас хырыхчанъ тиріглерін саараан холысты чаза салыбызып, хуруг органда ипти салғлабысхан, чызынчахты, тізенъ, Ванянынъ мойнын ибіре палғабысхан.

— Мылчада хацаннанъ пеер полбаазынъ? — улуг киректіг кізі чіли, сурған Глазе оолағастанъ.

— Хырых пір чылданъ пеер полбаам, — нандырган Ваня.

— Тынъ даа ўр полбиндыр, — чөпсеерген Сигіс-хырых. Сас хырыхчанъны улуглап, анынъ хормачыланганына прайзы хатхырысханнар. Сигіс-хырых саблығ паза поэынынъ киреенде профессорга саналчатханы сах андох көрінген. Ол килбестеєчік, че тынъ сурынганнарында ла тұрчеге килген.

— Чўс граммы сагамох алай тогыс соонда ізерзер бе? — органзар спирттіг фляжказын, кружканы, ікі улуг тілім іпек паза консервнай банканы салчадып, сурған аннанъ Горбунов.

— Чаа алнында пістінъ Бобруйскта хыйға кізілер пастап тоғынчанънар, ананъ на ізерге одырчанънар, — көө чох теен сас хырыхчанъ. — Хайди идим пу чинт кізіні? — ікі салаазынанъ оолағастынъ нїткєзїндегі састарны көдірібізіп, сурған ол.

— Паланы хырыгыбызарга кирек, — ачыныстыг, хаттарни осхас ўнненъ чоохтаан Биденко. Поэы, тізенъ, пастугассар иркелеп көрчеткен.

— Анзы пілдістіг, — теен Сигіс-хырых. — Че хайди хырыхчаан сурчам? Састы даа аймах-пасха хырыгадырлар. Тазарта паза тарғахха бокс иде, алнында сас халдыра хырыгадырохтар.

— Алнында сас халдыра, — теен Ваня.

— Нога іди хырыхтырарга?

— Мин пір оолахтин, гвардейскай кавалеристтин, көргем. Тігілернінъ полктарынынъ оолғынынъ, ефрейтор Вознесенскийнин. Пазы сіліг хырығылтыр.

— Пілчем. Минінъ тоғызым, — теен сас хырыхчанъ.

— Чох, артиллерист кізее сазын іди ал чөрерге чара-

бас,— хатыг тапсаан Биденко. — Аттыг чӧрчеткеннерге килісче. Батареецке, тізенъ, чох. Батареецті тазарта хырығарға кирек. Мерчік ле осхас ползын.

— Чох, харындас, мин пасха сағынчам, — теен Горбунов. — Тас пастыг пехотинецтерге поларға килісче. Тас пастыг хайдаг андаг артиллерист полчанъ?! Артиллеристті бокс иде хырыхса чарир, неке. Анзы прайзынанъ киліскек полар.

— Бокс летчиктерге киліскек, — кем-де пулунънанъ тапсаан.

— Лётчиктерге бе? Анзы даа сынох. Андагда тарғах-ха хырығарға.

— Андада танкисттерни осхас пол парар.

— Сын, аргыстар! Оолғыбыс бронетанковой көрімніг пол парар. Иди киліспезӧк. Кӧрген кізі оолахтынъ артиллерист полчатханын сах андох танызын — ана иди хырығарға кирек.

Разведчиктернінъ прай командазы Ваняны хайди хырыхчаан илееде ұр ұзұрген. Сас хырыхчанъ, сыдап, сагаан. Че, хачан ұзұре-ұзұре парганда, пір дее артиллерист иде хырыхчаан пілбинчеткенде, Сигіс-хырых, мині ас полбинчаттырзар теен чіли, кўлініп, чоохтаан:

— Мин сірерні истіп алдым. Чахсы. Амды мин аны поэым пілгенни хырығам. Оолағас, пазынъны чахсы иде туттах.

Иди чоохтабызып, ізевіненъ тимір тарғах сығар килген.

— Алнында сас халғызынъар, — ачыныстыг алданған Ваня.

— Чыхчоларын хыйғасты хырығыбызарға ундубанъар, — хосхан Горбунов.

— Сағысырабанъар, — теен парикмахер, ананъ анынъ пӧзік кӧдірген холындағы хыпты ӧтіг пучурап сыххан.

Ванянынъ кизек-кизек хойыг састары чызынчахха тўсклеп сыхханнар.

Сигіс-хырых поэынынъ кирегінде улуғ ус полчатханын прайлары пілченънер. Че мында ол поэынынъ узынанъ асхан. Ол оолағасты хынған на онъдайнанъ паза прай фасоннарға килістіре хырыххан.

Холындағы инструменттерні фокусник ле чіли чапчанъ алыстыр турған. Анынъ холында пірде хыпты чылтыри тўсметкен, пірде машинка сығыр хал турған, пірде

кинетін, тигір сағыны чіли, бритва оолағастынъ чыхчо-
зына тееп, пызынъни тўсчткен.

Оолағастынъ пазы хайхастыг алысчатхан.

Чалаас пазына соох инструменттер тееп парчатханы-
на Ваня, чыыра тартынып, хатхыранънапчатхан. Харах
кўзіне пастугастынъ кичичек чаачаа айланчатханын кў-
ріп, разведчиктер дее хатхырысчатханнар.

Сазын тооза хырыгыбысханда, устыг хулахтары улуг
ілдіргеннер, мойны нискечек арах, че хамагы терпек,
ачыч, пазы улуг нимес, иптїг челочкалыг пол парган.

Челочказын кўріп, разведчиктер хайхасханнар. Оола-
гас сагыстагы ла осхас пол парган. Анынъ пазы кавале-
ристтерни осхас чилтек полбаан, че сибер, пазымныг,
сын артиллеристтерни осхас пол парган.

— Че, харындас, мыннанъар кирек пасха полар! —
ўрінгениненъ хысхыра тўскен Горбунов. — Пастугастынъ
пазындагы хахпасты алыбыстылар.

Ванянынъ, тізенъ, табырах арах кўріндеске кўрінібі-
зері угаа килчеткен, че сас хырыхчанъ, артист ле чіли
алай ба хоос хоостачанъ чіли, Ванянынъ пазын прай
саринанъ кўрглеп, хатап-хатап онъдайлаглапчатхан.

Иледе полғанда, Ванянынъ пазын сыбырғычаханъ
сабабызып, одеколон пўргўрібіскен. Ваня харахтарын
пуубызарға манънанмин халған. Харахтары тынъ ачы-
зып, частары ин сыхханнар.

— Че, тоостыбыс, — Ванянынъ инънілеріненъ чызын-
чахты алчадып, теен сас хырыхчанъ. — Кўр!

Ваня, харахтарын азыбызып, кистінде хоос чачын
чапсырган кичичек кўріндеске кўрінген. Кўріндесте, ті-
зенъ, — пасха кизінінъ сырайын, че олох туста ах чалаас
пастыг, улуг хулахтыг, кичичек челочкалыг паза ўрініс-
тіг кўрчеткен кўк харахтыг тынъ таныс оолахты кўр сал-
ган.

Ваня ізіг пазын соох холынанъ сыйбабысханда, аязы
даа, пазы даа хылчыхтан парғаннар.

— Чубчигім! — ўріністіг сыбыранған оолах, ананъ
салааларынанъ торгы осхас алнындагы сазычахтарын
тутхлаглаан.

— Чубчик нимес, челочка, — ўгреде чоохтанған Би-
денко.

— Челочка даа ползын, — кўлініп ала, чоохтанған Ва-
ня. — Чубчикке ле тўйй ползын.

— Че, амды, харындас, мылчаа.

Саблыг ус сас хырыхчанъ тиріглерін паза чызынчах-ты сараанча, честно тогын салган чўс граммын ізіп, ниме чеенче, Биденконанъ Горбунов оолахты мылчаа апарганнар.

Улуг нимес мылчачах немецтернінъ блиндажында иділ парған полған, тимір бочкаданъ иділген пес паза андагох хазан ізіг суғлығ турчатхан. Суғда сала бензин чыстанчатхан. Андағ даа полза ўс чыл чуунмаан Ваня-га пу мылча рай ла осхас полған.

Ікі нанцы — Горбуновнанъ Биденко — мылча киреен чахсы пілчеткеннер. Олар постары хазынъ сыбырғынанъ сабынарға тынъ хынчанънар.

Олар оолахты матап чууп салганнар.

Мындағ кирекке Горбунов вещевоі хабында ікі чыл чат салган чахсы чыстығ пір кизек сабынын даа аябаан. Биденко, тізенъ, Ахунбаев капитаннынъ батальонындағы тылданъ килгеннерденъ рогожа кілеп алып, манъат чысхыс идібискен.

Сабынар хазынъ сыбырғылар, тізенъ, чыынчах Горбуновтынъ табылыбох парған. Ваня хайхап ла манънан-минчатхан.

Мылчада фонарь «летучая мышь» кўйчеткен.

Ізіг оор турчатхан мылча істінде хазынъ сыбырғынынъ чызы тол парған. Ікі разведчик, чабыс ағас потолокка урунмасха тіп, пастарын мўкей салган оолагасты ибіре чўріп чуупчатханнар.

Оларнынъ, алыптарни осхас, улуг кўлеткілері оор тобыра илеріс ле халчатхан.

Чарым частынъ аразында олар Ваняны чууп тастабысханнар, амды ол ап-арығ, хызыл пол парған.

Че Ваняны ап-арығ идіп алары тынъ на оой полбаан. Биденконанъ Горбуновха постарынынъ алып кўстерін оолахтынъ ўс чыл ўскен кірін чуурға тооза хорадарға киліскен. Олар анынъ сыртын рогожаданъ иткен чысхыснанъ теестезіп чысханнар. Ваняны пазынанъ азаана тўзіре тадылығ чыстанчатхан сабыннынъ кўбігіненъ чабысханнар, ізіг суғданъ чайғаннар; чылбыранъ, тайлых сірееге салып алып, хазынъ сыбырғынанъ сапханнар.

Ваняны чуған суғны пис хати алыстырарға киліскен, полған на сай аны хатап-хатап сабыннапчатханнар.

Пастап чуған суғ хап-хара паза, чернила ла осхас, көгемзик арах полған. Ікінці суу оланъай ла хара полған. Узінңізі — поп-пора. Төртінңізі — тигір өөнень. Пизінңізі ле арыг, чалаас идінце тобыра көрініп, ахчатхан.

— Че, харындас, чуул пардынъ, чоо преелендібіс синіненъ, паза сыдачаабыс чоғыл, — сырайындағы тирін іл тастап, теен Горбунов. — Сині, харындас, чысхыснанъ чыспин, пычах чітїтченъ чачыннанъ хырағға кирек полған.

— Алай ба рашпильненъ, — чут, че олох туста пас-тугастынъ көні, күстіг азахтарын, пик сынын, хынып көріп, хоза чоохтаан Биденко.

Ізїг мылчаданъ сығып, Ваня поэынынъ чызынчағынанъ хуруда чызынған, поэынынъоах ах мархалыг їстіне кїсченъ кїп-азаан кизїбіскен.

Анчада тынъ хайхастыг тус читкен: Ваня чаачы кїбїн кизїбіскен. Ой мойдырығынынъ їстіне ах иис тїккен хыл гимнастёркаа тонанған. Гимнастёрка кизе ле, инъїндегї хатыг погоннарны сизїнген.

Амды, азаананъ пазына тўзіре тонан салғанда, Ваня Хызыл Армиянынъ чаачызы полчатханын пїлїнген.

Мылча сенегїне сых кїлїп, ол поэынынъ воспита-тельлерїнзер: орта кистїм ме чоа па тїп, сурчатхан чїли, көр турған.

Че олар тапсабинчатханныар, анынъ хайди тонанчатханын ситкеп көр турғаннар.

Харах алтыннанъ алыштарзар көріп, Ваня ап-арыг, суға чыра тартылғлап парған, ах салааларынанъ хатыг мойдыринидағы паза тарғынчаа инъїнерїндегї мархаларын їлбїктегелеп сыххан

Көнікпеенде, анзы сала сидїк арах полған. Чылтыс-тар хоостал парған хола мархацахтар пик хазал пар-тырлар, аннанъар тарғынчаа ўттерїне чадап ла өтіре тартыл турғаннар. Че оолағас, күстенїп, ирїїлерїн чы-ра тутхлабызып, хайди полза мархалаглап алған.

Гимнастерка кизїбіскенде, ағаа сала изї чоа пїлдір-четкен. Инъїнерї хыза тутчатхандаг полған, холгыа ал-тыларында чысчатхан. Мархалап салған мойдырини мой-нына чапсыра чатхан, мойны, тїзенъ, хатыг, көп-көні пол парған.

Инъ соона хур хурчанарға паза сапогтар кизерї хал парїған, хайзын пурун кїсченъ, пїлбинчеткен. Ол сур-ған чїли Биденконанъ Горбуновха көрген. Олары тапса-

бинчатханнар. Түрче сагынып алып, Ваня сапогтарына чапсынган.

— Сын,— теен Биденко.

Ваня, ах носкилерін кизібізіп, сизіне-сизіне сулҕахтарың холҕа алган. Ол хачан даа сулҕах оранмаан полган, аннанҕар хайди даа итчеен пілбин турган.

Горбунов көөлчө чығанаананҕ Биденконы сазыбысхан. Ваня тарынғанына хызар парган. Ол сулҕағың азаана табырах сарып-сарыбысхан. Биденконанҕ Горбунов тапсабинчатханнар. Ваня, сапогын хаап алып, сулҕах сараан азаана кизібіскен, че анзы түрейіндөк аар даа парбин, пеер дее килбин, турыбысхан. Ваня азаан төдір тарт сыххан, иледе теескен соонда ла, чадап суура тартып алган.

— Сынҕминча, — майых парып, теен Ваня. Разведчиктер тапсабинчатханнар. Ваня паяғызынанҕоҕо тынҕ хызар парган.

— А, айна! — теен ол, ананҕ ачырганып ала, азаан сапогына хатабох тыхтап сыххан.

— Сынҕминча ба? — Ваняны аяан чіли сурган Биденко.

— Сынҕминча, — тынҕ тынастап, пандырган оолах.

— Андаҕда тар тік салғаннар одыр, — симер салған Горбунов.

— Андаҕ-андаҕ одыр, харындас, — теен Биденко, ананҕ улуг тыныбысхан. — Пір дее нимее чарабас сапогтар. Хаарганнынҕ сапожнигі ардат салтыр, ноза. Сығара тастабызарҕа килізер. Сын ма, Чалдон?

— Паза хайди идер зе. Хая, ал пеер сапогтарынынҕы. Мин оларны амох сығар тастаҕлабызим.

Ваня үрүгістіг Горбуновсар көрген.

— Чарабас, абаа. Мин оларны сулҕах чох кис көрим. Арса, сыыр даа.

— Сулҕах чох чарабас. Чаачылар іди чөрер чоғыллар.

Чарабас теенде, оолагас, хайди даа полчаан пілбин, сапогты хаап алып, хатабох кис сыххан. Че пазох сыыр полбин, тастабысхан. Сынҕминчатханда, Ваня сапогын суура тартхан. Анзы, пазох іскер дее-төдір дее парбин, турыбысхан.

— Кирек хомай, — көөлчө чоохтанған Биденко.

— Тохтадах, — теен Горбунов. — Арса, кирек сапогта нимес, сулҕанчығынҕ чоон, улуг полар?

— Я, угаа чоон! — ікінчїлєп ала, чоохтан салған Ваня. Ол сисчеткен, мында кирек сапогта паза сулгахта нимес, хайдаг-да пасха нимедє. Горбуновнанъ Биденко аны манъат пїлчєлєр, чє агаа чоохтиргга хынминчалар аны сынапчалар.

Оолагас pozyнның ўгретчїлєрїнєз ачыныстыг кўрчєткєн, олары даа Ваняны ўр ирєєлєпчєткєннєр.

— Андагда, пастуғас, — ўгрєдє чоохтанған Биденко, — синнєнъ сын чаачы, уламох артиллерист, сыхпин парды одыр. Синнєнъ хайдаг батареєц полар, хачан син сулгах таа сарып полбинчатханда? Син пїр дєє батареєцкє тўйї нимєссїнъ. Амды пїр лє нимє идєргє килїсчє: гражданской кип кизїртібізїп, синї тылзар ызыбызарға. Сын ма?

Чаа кибїн алып алып, аны гражданской кип кизїртібізїп, тылзар ызыбызарларына сағысха тўзїбізїп, Ваня тапсабиныбысхан.

— Ана андаг кирєктєр, Ванюшка, — пазох чоохтан сыххан Биденко.

— Сагаа ўгрєн парғабыс, приказтанъ даа иртіп паргазынъ, аястыг синї тылзар ызыбызарға. Сулгахтарны сарып ўгрєнїп аларға кирєк. Полған на чаачы культурнай поларға кирєк. Мына, кўр, хайди сарирға кирєк. Мынзы синїнъ пастагы урогынъ полар.

Биденко, сулғанчығын полға чаза тўзєбізїп, чалаас азаан табырах сулғанчых ўстўнє пасхан. Ананъ хысха-чах сарин салааларынынъ алтына пўгє суғыбысхан. Узун сарин, тізєнъ, тынъ тартыбызып, табырах пїр дєє чирдє кїчицєк тєє чыырындызы чох сарып сыххан. Анынъ азаа пик, тынъ, пала ла пўлєлгєн чїлї, орал парган.

— Кўклўчєк лє осхас! — сараан азаан ибїрє саринанъ кўзїдїп, тєєн Биденко, ананъ сапогын кис салған. Сапогын кис салып, тахазынанъ чиркєп, плєсєт лє салған чїлї, топладыбысхан.

— Ана хайди идєргє кирєк! — ўгрєдїп, чоохтанған Горбунов. — Иди ит поларзынъ ма?

Биденконынъ сулғапчатханын Ваня тынъ хайхап кўрчєткєн. Анынъ сарыпчатханын пїр дєє нимє иртірбин кўргєн. Ваня сах їди сарып поларчых, чє разведчиктернєнъ чуртап, ол тынъ манъзырабасха, нимєнї ибїрє саринанъ сағынып албаанда, итпєскє ўгрєнїп алған. Ам даа ол уятха халарға хынминчатхан.

— Биденко абаа, ам даа пірее хати көзіт пірінъер.

— Көр, харындас, үгрөн.

Ананъ Биденко, сулгахнанъ ікінчі азаан сарыбызып, сапогын алындағызынанъох табырах чичен кизібіскен, тахазынанъ пазох чиркен топладыбысхан.

— Олънадынъ ма?

— Көрдім, — тынъ сөрөн тудыныбызып, нандырған Ваня.

Ол сіреде поэнынъ сулғагын, Биденкох иткен чіли, чазыбысхан. Азаан сулгахха тургызар алында, пледе көрлеглеен. Ол туста Ваня уятчатхан алай ба хорыхчатханга ла төйі полған. Че Ваня сүмеленчеткен. Анынъ төбін көрчеткен харахтары кірбіктері тобыра көйтк, соох чылтыраза түсчеткеннер. Күлкізі килчеткенін көзіт-песке полип, Ваня чуунған соондагы көгер парған ірін-нерін ызырын турған.

Ананъ кинетін ол азаан сулгахнанъ хайди кирек орабысхан, пик, тынъ, пір дее чыырылғаны чох иде.

— Көклөчөк! — хысхырыбысхан ол, сапогын кизібізіп, Биденко чіли, тахазынанъ ник, чиркен топладыбызып.

— Махалығ! — удур-төдір көрізіп, махтааннар разведчиктер.

Күнненъ күнге олағас оларнынъ көнъніне тынънанъ тынъ кірчеткен. Олар алчаастабиндырлар: Ваня сынабох толкалығ, сымдах, сизіктіг оолағас полтыр. Амды аннанъ махалығ чаачы поларында ікінчілес чох полған.

Ваня, сапогтарын кизібізіп, нап-наа ығрос хур хурчаныбысханда, разведчиктерининъ күлкілері дее кил парған. Оолағас, оларнынъ алында холларын төбін, чіп-чіке түзірглебізіп, сып-сылағай иде тур салған.

— Манъат, — махтаан Биденко. — Ай пастуғас! Амды син чаачаа төйізінъ.

Че Горбуновтынъ көнъніне ам даа ниме-де кірбинчеткен.

— Пеер, чагын пастах. Ікі хаалағ алынызар! — команда пирген ол.

Ваня чагын пас килгенде, Горбунов хурунынъ алтына муззурух суғыбысхан.

— Эк, харындас, піди чарабас. Изер інек үстүнде аар-пеер чылгандагы чіли, хурынъ чыл чөрче. Пір муззурух тооза кір парча. Ікі ле салаа кірер иде тартарға кирек. Хатап хурчан.

Ваня, хурын табырах систе тартыбызып, пыча тартыныбысхан, че прескелеп полбин, тохтаан. Хас хурда паза ўт чох полган. Андада Биденко, поэнынынъ чалбах шароварынынъ зебиненъ тонъарах сыгар киліп, Ванянынъ хурында паза лір тизігес ўтеп пирген. Амды Ванянынъ хуры лик тартыл парган.

Паза чоохтирларын сағыбин оолах гимнастёрказын табырах онъдайлабысхан.

— Сын, — теен Горбунов. — Амды орта иттінь.

Разведчиктер Ваняны чаачы кибіне тонандырыбысханына прайзы хайхасханнар паза өрингеннер. Разведчиктер оолахтарын чахсы иде дее көргелекте, чир тура-чахха сержант Егоров кір килген.

Ол оолахты табырах, ситкеп пазынанъ азаана түзіре көрібіскен. Оолагастынъ топан салғаны анынъ көнъіне кірген полар, аннанъар ол пір дее ние чоохтанмаан.

— Пастуғас, — теен ол, — табырах тирен. Батарейнынъ командирінзер.

Чаада прай ние табырах алысча. Чаачынынъ чурты ідөк табырах алыс парча. Харах таа нымғызарға манъ-чанмин халарзынь.

Паза ікі минут пазынанъ Ваня наа шинель, наа чылығ пөрік кие салған, пушкалар аразынча командириниң блиндажын тілеп парчатхан.

18

Капитан Енакиев тынанчатхан. Агаа тынанарға удаа киліспеченъ. Че ол даа часкалығ тынағ кўннерін алай ба частарны капитан Енакиев тик иртірбеченъ. Поэнынынъ службазын пір минутаа даа ундубачанъ.

Харбазығ парчатхан кўннерде пірее киректерге хайығ айландыарға манъ чох полчанъ. Че капитан Енакиев оларданъар ундубачанъ, сала пос тустарда идерге тіп салып одырчанъ.

Анынъ семьязы пу чаада чох пол парған, аннанъар капитанға письмо килбеченъ, поэы даа паспачанъ, чагышсары, туғаннар чох полган. Ол чалғысхан на полган. Агаа хоза, капитан поэнынынъ чобаан пір дее кізее чоохтабаан. Анынъ семьязынанъ хайдағ хыял пол парғанын паза анынъ чир-чалғысхан чат халғанынанъар полкта пілген дее кізі чох полган, кіреелері ле сизінченънер.

Капитан Енакиевке батарея семьязы ла осхас пол

парған. Полған на семьянынъ істінде поэнынъ киректері поладыр. Ана ол семьядағы киректерге капитан тынанған кўннерде хайчанъ. Сағам ағаа Ваняны мыннанъ мындар хайди итчеен пөгере кирек полған.

Капитан Енакиев оолахты көрченъ, че чоохтазарға пір ле хати киліскен. Ваня, тізенъ, пастап көргендөк, анынъ көнъніне кірген. Оланъай даа Ваня прай даа кізілернінъ пастап көрзелерөк, көнънілеріне кірченъ. Пу, аалданъ килген, чыртых, кірліг тонан салған, кистінде киден артынчахтыг пастуғаста, анынъ тура-хырына ла төйй ағбах пазында, анынъ ачых-чарых көк харахтарында кізінінъ көнъніне кірер ниме-де пар полған.

Че разведчиктер Ваняа хайди-да тыгъ көгліг, сала ниик арах хығаннар. Олар аны ойнап оолгыбыс тіп адачанънар. Че Ваня оларға оол даа полбаан, ол разведчиктернінъ очы тунъмалары, харындастары полған. Ваня разведчиктернінъ хазыр, чаацы чурттарына көп хыныг нимелер ағылған.

Капитан Енакиевтінъ, тізенъ, чўреенде Ваня санъай пасха хылларға тееп парған, анынъ читіре дее чазылғалах палығларыи хатап тибіредібіскен.

Капитан Ваняны разведчиктерде халгыс саларға чаратхан, че поэ аннанъар ундубаан. Полған на сай лейтенант Седых взводтанъар докладывать полчатса, ол хайди даа оолағастанъар сурчанъ.

Ол Ваняданъар төөле сағын чөрченъ. Көөлце-көөлце анынъ сағыстары поэнынъ кічицек оолгычаанзар парыбысчанънар. Анынъ оолгычаа матростарни осхас пөрігестіг чөрченъ, амды ағаа читі час толған поларчых, че ол паза хачан даа пу чирге айланмас.

Арса, Ваня капитаннынъ оолгына төйй полған? Чох. Ол частанъ даа, сырайынанъ даа, хылыгынанъ даа пір дее төйй полбаан. Хылыгын пілерге анынъ оолгы андада уғаа кічіг полған. Ванянынъ, тізенъ, сағызы толдыра полған, че кирек анда полбаан. Чох. Кирек капитаннынъ поэнынъ ўрсен оолгына уғаа тынъ, амгаа теере пір дее успинчатхан хынысанъ хынчатханында полған.

Оолағас хачанох чох полған — хыныс, тізенъ, чўректе чуртапчатхан.

«Штабной ағас аразындагы» разведкаданъар, хайзында Ваня араласхан, капитан Енакиевке искиргеннерінде, ол тынъ тарыныбысхан. Минъ сырайлыг, пасха оолағас ағаа хайдаг аарлыг полчатханын ол анда ла пі-

лінген. Капитан оолахты разведчиктерде халғызарға чарадыг ирген, че аны хада разведкаа апарарданъар пір дее чоох чох полган. Ол кирек пір хыринча тоозылбаан полза, лейтенант Седыхха хомай поларчых.

Андох капитан пірее хайдаг онъдай ползох. оолахты позынынъ хольна алып аларға сагын чӧрген.

Командир полчатхан тураны пасха тураларданъ хачан даа таныстырып аларға чарир. Разведчиктер онъдайынанъ Ваня Солнцев пір дее кизіденъ сураглабин капитаннынъ блиндажын көп оох-теек таныглар хоостыра табырах таап алған.

Наа сапогтарынынъ тайлых табаннарынанъ сала тагылыс арах пазып, күзүрөп ала, Ваня командирнинъ блиндажынзар тӱс парған.

Командирнинъ хыгыртинна килген чаачылар кірер алында, хачан даа постарын чахсы иде көрглеп алчалар, сала хал арах тудынын, че олох густа көмес хорыгадырлар.

Капитан Енакнев, ибдегі ле чили, сапог чох, кительининъ илбиктерин сисклеп салған, аттарға чапчанъ попона чапхан, органда одыр салған полган. Андаг орған разведчикти ле пар полча. Капитаннынъ органы разведчиктерниненъ подушкаа сагам на уютуктаан хып кизір салганынанъ пасха полган.

Шинель, фуражка чохта, кительине иргілен парған нинче-де орден лентачахтар хазалглап парғанын паза хара чыхчолары агарарға пастабысханын көргенде, батареянынъ командирі Ваняа пастап көргендегиденъ кирі чили илдір парған.

Ваня, кіре салып, ікі дее хольнанъ пӧрігін суура тартыбызып, истілдіре тапсаан:

— Изеннер, абаа!

Капитан Ванязар соох көрібіскен. Анынъ харахтары ибіре тиренъ нимес хуруг искечек тырысхахтар көп полган. Капитан харахтарын хыза арах көрібіскен. Пастагы минутада Ваняны-пастуғасты ол таныбаан. Анынъ алында сылагай сынныг, терпек пастыг, артиллерийскай погонныг паза иетлицалыг наа шинель кие салған, пӧзік арах пол парған солдадыцах турчатхан.

— Изеннер, абаа! — хатап изеннескен Ваня. Батарея командирининъ хайини позынынъ тонаана айландыраарға хыгырғандагы чили, Ванянынъ харахтары чылтырасчатхаанар.

Че Енакиев ам даа пір дее тапсабинчатхан, аннанъар Ваня ізік хыринда турчатхан харачахха көблче одыр салған, сапогтарынынъ түрейлерін тартхлабысхан, ананъ холларын тізектеріне сал салған.

— Син кемзінъ? — анчада соох тапсаан капитан.

Ваня ол сурьға нандырданъ чахсы ниме чох полган осхас.

— Мин чізе, Ваня пастуғас, — прай сырайыннанъ кўлініп, теен оолах. — Таныбиныстынъар ба мині?

Ваня капитанны ағаа удур кўлінібізер тіп сағынған, че андағ полбин парған. Капитаннынъ сырайы уламох соох полыбысхан.

— Ваня ба? — харахтарын хыза көріп, сурған ол. -- Пастуғас па?

— Я.

— Син ниме кизіп чазан салғазынъ? Инънілерінъде хайдағ нимелер полчанъ?

Ваня сала чідірінібіскен.

— Пу погоннар, — ікінчілеп ала, нандырған ол.

— Нимее кирек олар?

— Іди кирек.

— Э, іди кирек, ноо! Ниме идерге кирек се?

— Прай чаақыларға кирек, — капитаннынъ андағ оланъай нимелерні пілбинчеткеніне хайхап, нандырған Ваня.

— Чаақыларға кирек тіпчезінъ я, анзы сын. Син чи, чаақызынъ ма?

— Хайди за, кеммін чаақы полбині! — сала көдірініп арах теен Ваня. — Приказ парох. Қип-азах пўн пирілген мағаа. Нап-наа. Сіп-сіліг!

— Көрбинчем.

— Ниме сірер көрбинчезер, абаа? Мына-нөзе, обмундирование, сапогастар, шинельічек, погоннар. Көрінъердек, погоннарда хайдағ пушкахтардыр. Көрдінъер бе?

— Погоннарда пушкаларны көрчем, че чаақыны позын көрбинчем.

— Минмін, нөзе, чаақы мына, — алығ ла кізі чілі, сыбыраан Ваня. Ноға капитан іди уғаа тынъ соох хылынып чоохтасча полчанъ, ол пір дее ниме сизін полбинчатхан.

— Чох, нанчычаам, син чаақы нимессінъ.

Капитан Енакиев улуғ тыныбысхан, ананъ кинетін

анынъ сырайы хазыр пол килген. Ол, карандашты хыгырчатхан историческай журналнынъ істіне сал салып, стол үстүнзер тастабысхан, хазыр хысхырып ала, теен:

— Сии чіли чаачы поэининъ командирінзер килер чоғыл! Тур!

Ваня, чаачылар чіли турыбызып, паза хыймыранминыбысхан.

— Халғыс сал! Хатап кір.

Оолах амды ла хабын салган — поэининъ тонаананъ на кўн тооза тартызып, пазинанъ кирек нимелер сых партырлар. — Кем полчатханын, хайда полчатханын паза кемзер хыгыртыгданъ килгенін — прай ундуп салтыр.

Ол, табырах пөрини кизе тартып, ізіктенъ сыгара салган, ананъ хурун кистінде онъдайлабызып, чахсы иде тартхланыбызып, хатабох блиндажсар кір килген. Амды за ол санъай пасха сындырлыг кірген.

Ол строевой хаалағнанъ кірген, эчектеріненъ тохладыбызып, үзе ле сапхан чіли, холын козырғынзар тастаан, ідөк табырах төбін түзіре тартхан.

— Чарадынъар кірерге? — сынъылдос олган табызынанъ хысхырыбысхан ол. Табызы амды поэина даа махачы, чаачыларни чіли, істіл парган.

— Кірінъер.

— Капитан аргыс, сірерининъ чахинъар хоостыра красноармеец Солнцев килді.

— Амды чаачаа төбйізінъ! — харахтарынанъ на кўліп, чөпсеерген капитан. — Изеннер, чаачы Солнцев.

— Изеннер, капитан аргыс! — чапчанъ нандырган Ваня.

Амды капитан Енакиев поэининъ көгліг, чалахай кўлінізін чазырбинчатхан.

— Хандыра! — фронтта тынъ тарап парган сөсненъ махтаан капитан. — Сын чаачы полчатханынъны амды көрдім, Ванячах. Че, одыр. Чоохтас көренъ... Соболев, чай хайнап парды ба? — хысхырыбысхан капитан.

— Хайнап парган, — ооры пурлапчатхан улуг чайниктіг кір киліп, нандырган Соболев.

— Ур. Ікі стакан. Магаа паза красноармеец Солнцевке. А то пісті разведчиктерденъ хомай чуртапчалар тіп сағынар. Сын ма, Солнцев?

— Анзы за хачан даа андаг, — разведчиктер хыйга даа кізілер полза, постарынынъ сыйлапчатханнарыннанъ

махтанарга хынадырғаннарын көзідерге хынып, нандырган Соболев.

Соболев стол үстүне кұмұс подстаканниктіг ікі стакан турғызыбысхан, ананъ хазыр, хызыл иде чай урған. Сах андох ізіг чайнынъ хайхастыг тадылыг чызы тарап сыххан.

Сын ис-пайны Ваня мында көрген.

Сахарлары разведчиктерни осхас килкім полбаан, че унах таа полза, Соболев аны сұлейке вазаа салып ағылган. Сосха идіненъ хаарған яблах таа чох полған. Че капитан Енакиев «Красный Октябрь» коробкалыг печенье паза пір плитка «Спорт» шоколад стол үстүне салыбысхан. Ол нимелерні көріп, пастуғас хайхаанына пір дее ние чоохтан полбиныбысхан.

Капитан Енакиев, ол туста көгліг хайынып, Ванязар көрібіс турған.

— Че, чоохта, пастуғас, разведчиктерде бе алай пісте бе чахсыдыр?

Пуларнынъ сыйыгы асчатханын Ваня пілінчеткен, че разведчиктерні харах талдыра хомайлирға ол хынминчатхан.

Түрче сағынып алып, көні чоохтирға полбин, нандырган:

— Сіерер пай полтырзар, капитан арғыс.

— Көйтіксінь син, Ванюшка. Позынынынъ кізілерінні хомайлирға хынминчазынъ... Сын ма, Соболев?

— Сын. Чаачы позынынъ кізілерін хачан даа хыйых көрбечень.

— Че, чарир, Соболев, амды поссынъ. Піс мында хызыл чаачы Солнцевненъ чоохтас көрербіс...

— Ана андаг киректер, Ванюша, пістінъ... — Соболев пөлік озаринзар парыбысханда, чоохтанған капитан Енакиев. — Хайди итченъ зе сині мыннанъ мындар?

Хатабох аны тылзар ызыбызарға хынчалар тіп, Ваня тынъ хорых парған. Ол, одырған чиріненъ тура хонып, позынынъ командирінінъ алнында сөде тартынып, сурыныбысхан.

— Пыролығбын, капитан арғыс. Сын батарейскай сөзім пирчем, паза андаг ние чох полар.

— Ние чох полар?

— Хайди килгенім чізе.

— А-а... килгенінъ синінъ, харындас, көні чоохтирға кирек, тынъ на чахсы полбаан. Че анзы түзелер ние

Угренип аларзынъ. Син сизіктіг оолзынъ... Син нога турчазынъ за? Одыр сал. Мин синіненъ сағам служба онъдайынанъ чоохтаспинчам, ибдегі чіли чоохтазарға хынчам.

Ваня одыр салған.

— Хайди итченъ зе сині, аннанъар чоохтасчатхабыс. Син улуғ даа полбазанъ, кізі пол парғазынъ, ноза. Тірігі кізі. Синініъ чуртынъ ам на пасталча. Алчаас идібіс-пенъ.

Капитан Енакиев болағассар өтіг. Ванянынъ істін тобыра көріп аларға хынчатхан чіли, че олох туста чалахай көрчеткен.

Пу кічицекек иптіг тонан салған, хызычахтарни ла осхас нискечек мойынахтыг солдадычах ол узун састыг, пірсінде анынанъ полктынъ штабынынъ хыринда чоохтасхан чалаас азах пастуғасха пір дее тōй полбаан! Амды анынъ мойны шинельнінъ хатыг мойдыринна чызыларға манънанган. Оолағас уғаа табырах таныбас иде алыс парған! Анынъ чўрее, сағызы идок табырах алыс парғаннар полчанъ ма алай чох па? Хайдаг ниме сағыпча, тимде бе ниге удурлирға? Пиктер бе, ос парғаннар ба?

Сах пу минутада анынъ прай чурты сынап алыс парарын Ваня сизінібіскен.

Разведчиктер постарынынъ оолғын сах пу минутада көрген ползалар, көгліг пастуғастарын таныбасчыхтар. Ванянынъ андаан олар хачан даа көрбееннер.

Олар, ўр тапсабини, пір ниме сағынып одырганнар.

— Че, Ваня, хайди за? А? — пурун чоохтанған капитан.

— Хайди приказывать поларзар, капитан, — көл-че нандырган Ваня, ананъ харахтарын тōбін көрібіскен.

— Приказ пирибізерге ўр нимес. Син чізе, позынъ, ниме сағынчатханынъ пілерге хынчам.

— Мин чарадыг сығар салғам.

— Ниме чараттынъ?

— Сісернінъ хыринда артиллерист полам.

— Ойын нимес, іченъ-пабанънанъ сурған полза, чаксы поларчых. Синініъ чағыннарынъ чоғыл, я?

— Я. Окіспін. Прай туган-чағыннарымны фашисттер өдірглеп салғаннар.

— Андагда сағаа хайчанъ кізі чоғыл одыр.

— Андаг, капитан аргыс, аар айлан, пеер айлан — чалгысханмын.

— Мин дее андагох чалгыс кизиби, -- хомзыныстыг кўлинип, кинетин чоохтаныбысхан капитан, апанъ чарабас ние чоохтаныбысханын хабын салып, хормачаа айлан-дырыбысхан: — Пир пас чахсы, iki полза — аннанъох чахсы полар. Сын ма, пастугас?

Капитан Енакиев, сагысха тўзип, илееде тапсабин сдырган. Ол хачан даа чарадыг алар алнында, устыг салаазынанъ хыхсчах сагалларын сыйбастырып, тўрче сагынып одырчанъ.

— Че, — тизегин азынанъ тошлада сабызып, чоох-таан капитан, — ирте сагаа ам даа разведкаа чўрерге. Минде связной поларзынъ... Соболев! — кўглиг хыйгылаан ол. — Разведчиктерденъ красноармеец Солнцев-тинъ ние-ноозын мининъ блиндажымзар ағыл кил.

Ванянынъ чурты пазох табырах алыс парган.

19

Ол тустанъ сығара Ваня Енакиев капитанда чуртап сыххан.

Че Енакиев оолахы палгалыс тутчанъ кизи идерге тiп албаан. Анынъ сагызында санъай пасха ниемелер полған. Ол аны позы воспитывать поларға хынған.

Прай саринанъ чахсы иде сағын килип, ол хайди воспитывать поларынанъар план идип алған. Батарея боевой задачаны толдырарда, ол хайдаг план итченъ, сагам идок, пир дее ние иртирбин, прай саринанъ сағын килип, план ит сыххан. Планны манъзырабин иткен, че толдырарын ол табырах, пир дее iкинчилес чох толдырган.

Пастағызынох, план хоостыра, Ваня кўолче-кўолче орудийнай расчеттынъ прай номерлернинъ итченъ ниемелерин толдырарға ўгренип алар полған.

Аны толдырар ўчўп, старшинаданъ чўптезип алып, капитан Ваняны пастағы взводтынъ пастағы орудиезин-зер запасной номер поларға ысхан. Пастағы кўннерде оолах позынынъ напчыларын, разведчиктерни, тынъ сагынған. Пастағы арада позынынъ тўреен-ўскен семьязын чидир салған осхас полған. Наа семьязы иргизиненъ пир дее ниемеденъ халбас полған. Наа семья аны хада сыхханны ла чили позына хосхан.

Чаагылар осхас, прай именi илчеткен кизилерни Ва-

ня пу синге теере көрбеең, олар хаҗан даа прай нимені піледірлер. Прай хабарларны сах андох истіп алчалар. аннанъар «солдаттар телеграфынанъ піліп алдар ба» тіп чоохтасчанънар.

Хаҗан Ваня пастағы орудиеге килгенде, анда аннанъар тооза пілчеткеннер. Ваня тынъ хайхапчатхан. Орудиеде кізілер анынъ чуртын чахсы пілчеткеннер. Аны агас аразында разведчиктер хайди таап алғаннарын, Биденкоданъ хайди тизібіскенін, харағы чох атнанъ хайди разведкаа чөргеніненъер, хайди немецтернінъ холына кір парганын паза хайди позаанын, пір сөсненъ чоохтаза, Ванянынъ прай чуртын пілчеткеннер. «Хул піс нимеспіс. Піс хул нимеспіс» тіп пазылған букварынанъ ала пілчеткеннер.

Орудиедегі кізілер Ванянынъ Биденкоданъ ойлабысханына тынъ хынчатханнар.

Олар Ваняны ол киректі пазынанъ пасти нинче-нинче хати чоохтаттырлачатханнар. Чоох пага читеөк, олар олғаннар ла чіли, ойда-түйндере полып, эресчеткеннер.

— Ол аны паананъ тартхланча, анзы, тізенъ, узаыч полча! — хатхы аразында кем-де чоохтапчатхан.

— Эх, айнанынъ даа палазы пол парды!

— Анзы тартхлапчатханда, мынзы харых тартыпча. Ананъ пазох тартхланча, мынзынынъ ізі дее халбаан.

— Ай, пастугас! Ай да нанчыцах. Андағ саблыг разведчикті сүмее түзіріп алған.

— Я, чоох чоғыл, күлүк оол!

Батарейда разведчиктер аристократтар полчанънар. Чоох чоғыл, олар, пай, иптiг, пызыг чуртапчалар. Чайниктері дее нимее турар. Че орудиедегілер дее хомай чуртабишчатханнар. Разведчиктерни осхас чайниктері чох полған, трофейлерденъ дее кирек тынъ на чахсы полбаан. Разведчиктер хаҗан даа алында полчанънар, поза. Че андағ даа полза, орудиедегілернінъ улуг манъат эмалированной кастрюлялары пар полған. Ол кастрюляда олар посторына уғаа тадылыг азырал тимпеченънер. Обедтенъ иттiг порцияларын халғыс халып, кастрюляа салып, гречневай каша поралап, инек хаягына пызырыбысчанънар.

Орудиецтер пір семьянанъ, чөптiг чуртачанънар. Разведчиктер дее ынағ чуртачанънар. Анзы за пілдістіг. Оларға чыылызып, удаа хада поларға киліспеченъ дее. Орудиецтер, тізенъ, төөле хада, постарынынъ ору-

диелері хыринда полчанънар. Мындох, пушка хыринда, чааласчанънар, мындох тынанчанънар, мындох азыранчанънар, мындох сарыннар ырласчанънар.

Ырлырын за олар тынъ манъат ырласчанънар, сіліг үнниг кизілер чыылыс парғаннар.

Прай ол нимелерденъ пасха, орудиецтерниінъ угаа чахсы баяннары пар полған. Баянны батареецтерге Уралданъ 1942 чылда килген шефтер сыйлап пиргеннер, паза прай дивизияа сабланчатхан баянист Сеня Матвеев пар полған. Сеня Матвеев, сержант, орудиениінъ командирі полған. Аннанъар, хачан наступлениее парчатса алай ба батарея орнын алыстырчатса, пастагы орудие алнынзар музыкалыг парчанъ. Орудиедегілер прайлары ырласчанънар, Сеня Матвеев, тізенъ, пөрини көміскелеріне читіре кире кис салып, хара, кизі чүрееп талбыратчатхан кірбе сагалларын сыйбастырыбызып, азахтарын пик пас салып, сыйых баянны матап ойнап парып одырчанъ. Аны истіп, пехота даа чол пиріп, көгліг грузовиктиінъ соон алдыра көріп, турглабысчанънар. Ананъ грузовиктиінъ соонда тозын аразында кічичек пушкачахтынъ сегірестепчеткенін көріп, улуғлап ала, хысхырысчанънар:

— Изен, чаа худаы! Матап пирінъер анда!

— Амох пирербіс, — баянын уламох сөѳ тартып, нандырчанъ Сеня Матвеев. — Сірерниінъ тамкынъар — пістінъ одыбыс! Анымчоhtar, харбазыгда паза тоғасханча!

Андаг даа полза, ол киректиінъ өѳні полбаан.

Өѳні капитан Енакиевтиінъ батареясында пастагы орудиениінъ расчеда прай дивизияда, разведчиктерөк чили, сабланчатханында полған.

Олар постарынынъ чичен, ныхахтагы ла чили, табырах атчатханнарынанъ сабланчанънар. Инъ чахсы орудиелер ікі снаряд сығарчатхан туста, пастагы орудие үс снаряд сығар салчанъ. Анзы орудиедегілерниінъ ынаг паза прайзы харазып тоғынчатханнарынанъар чоохтапчатхан.

Прайзынанъ тынъ фронттынъ наводчигі Советскай Союзытынъ Геройы Ковалев сабанчанъ.

Ваняны позынзар алган наа семья саблыг паза улуғ аарласнанъ тузаланчатхан семья полтыр. Орудиецтер угаа пазымныг полғаннар. Постарынынъ боевой киректеріненъер асхынах таа чоохтассалар, сабанчатханнарын Ваня килгендөк сизін салған.

Амды Ваня пастағы орудиеденъ махтанчатхан. Ванянынъ чўрее сын чаачыни полчатханын анзы киречі-чілепчеткен. Хайдаг чаачы поэзынынъ подразделениезіненъ махтанминча!

Орудие оолахтынъ сағызынанъ сыхпинчатхан. Ол разведчиктерденъ чарылысханын табырах ундубызарга полысхан.

Орудие тібісселерөк, оолахха хайдаг-да хазыр, че олох туста поэзынзар тартчатхан ние ле чіли истілченъ. Нинче пар Ваняны ибірчеткен военной сөстерденъ ол сөс ағаа инъ военной чіли пілдірченъ.

Военной сөстер көп полған: блиндаж, пулемет, атака, харбазыг, разведка, азимут, авиация, мылтых, винтовка, дзот... олар тынъ көптер! Че оларнынъ пірдеезінде орудиеин осхас кўс чох полған. Артиллерияны «чаа худабы» тіп адачанънарын Ваня пілченъ. Мынынъ алнында ол «худайны» Ваня хайдар-хайдар улуг тіп сағынчанъ.

Ол удаа «орудие» теен сөсті ишенъ, че чағыннанъ көрерге паза холданъ тутхларга киліспеен. Орудиеде хайдаг-да кізі пілбес ние пар чіли пілдірченъ, уламох харбазыг парчатхан туста. Ибіре чўзерлеп, мунъарлап орудиелер нызырасчатханнар. Пір минутаа даа успин тигір орудийнай залптарга кійчетче. Ибіре пір дее ние истілбинче, пірее ние искіерер полза, кізілер хулахтарына тынъ хысхырысчатханнар. Снарядтар, ўзігі чох кізі пастары ўстўнче сығырызып, кўўлезіп, ахлалатханнар. Чара чачырастар тонналап хара чирні чоғар сығара тастанчатханнар. Прай ол ниемелерні итчеткен орудиелер, тізенъ, пір дее чирде көрімминчелер. Олар прай чирде, че пір дее чирде чох полғаннар.

Амды, тізенъ, Ваня оларны холнанъ тутхлапчатхан. Холыннанъ тутхлааны ас полип, ағаа орудиеденъ атарга килісшеткен. Ол хайхастыг орудиеге пастап ла чағын пас парған кўнні Ваня хақан даа ундубас иде сағызына сиыр салған.

Капитан Енакиевтінъ батареясында прайзы төрт орудие полған. Олар тинъни аралары хырыхча метр турчатханнар. Олар пірсі пірсіне төп-төйй полғаннар. Че андаг даа полза, Ваня тідім чох чағдапчатхан орудие прайзынанъ пасха, чир ўстўнде паза ағаа төйй пір дее орудие чох полған осхас полған. Ол «пости» нооза.

Пушка улуг нимес терпекти хасхан окобычахта

стволынанъ кидер айландыра турчатхан. Нандыра тай-базын тіп, алтындағы тіреененъ чирге састыра турғыс салтырлар. Ваня, харахтарып пушкаданъ албин, аны ибіре пастырғлап, көрглеен. Стволынынъ пазына брезент кизіртіп салтырлар. Андаг даа полза, Ваня, стволынъ хыринча иртіп парирып, ол-пу пол парбазын тіп, табырах иртіре пастырыбысхан.

Пушка чаада полчатханға тōй полбаан, аны апарыг иде чыс салтырлар. Аны тынъ маннанчатханнары сах андох харахха пос полган. Пірее чирлерде тизіктер паза сызырылган чирлер пар даа полза, оларны иптеп сырлағлап, тулғағлап салтырлар.

Стволынанъ пасха пушканынъ затворып чаап салтырлар. Аннанъ даа пасха көп нимелер чабых полган — анзын Ваня пілбинчеткен.

Пушкада чапсых нимелер көп полган: күрчегестер, палты, харачахтар, терпегестер. Олар даа пушкаа кире-гөк нимелер полар тіп сағын салган Ваня.

Пушканы ибіре изерістіре улуг нимес нүдіріглер, нынънах чуртапчатхан ээзінінъ сиденіне ле тōй, иділгеп партырлар. Чирге кире одырт салган снарядтыг харачахтар оон контораа тōй полган. Чалбах, ахсылары азых харачахтарынынъ істінде чыс пастыг патроннар хости-хости сайлағлап салган полган. Анзы өрт узурчанъ сарай ла осхас. Телефонисттің окомбычаа мылчаа тōй полган. Хуруг гильзалар, иб аразында тудынчанъ тиріглер ле чіли, онъар-тискер чатханнар. Маскировать поларға чирге кире сасхлап салган ағазахтар тура хыриндағы садычахха ла тōй полганнар.

Че ол амыр картинада хайдаг-да хоргыстыг, хазыр ние пары пілдірчеткен

Пастап оолах ол хоргыстыг нимені піл полбинчатхан, хайдазын көр таппинчатхан. Соонанъ онъарыл салган — ол воронкалар полган. Пастап Ваня оларға хайбинчатхан. Олар пушканы ибіре уғаа көп полганнар. Воронкаларданъ сығара тасталган чир паза той-палғас ам даа ныхталғалах, нымзағас, чылыг полган. Оларны көріп, немецтернінъ снарядтары ўр ниесте ле пеер учуххан поларлар тіп Ваня сағын салган. Немецтер пушкаа теере атарға харасхан осхастар.

Мынынъ алында чолда учурағлаан воронкаларға хайди-да Ваня хайыг айландырбачанъ. Олар Ваняа теелбинчеткеннер, снарядтар постарынынъ кирек нимелерін

ит салғаннар, хорығыс иртіп парған тіп сағынып, иртіп парыбысчанъ.

Амды кинетін көр салып, ол оларға санъай пасха хылынған. Немецтернінъ снарядтары сағам на батарея учухханнар. Олар, пушканы ибіре чара чачыраг-тап парып, постарынынъ істерін халғыс парғаннар. Че батарея парбаан, орнындок тура халған. Полған на минутада немецтер хатап ат сығарлар, оларнынъ ухтары өлім дее ағыларға аябастар.

Чаацыларны ибірчеткен соох кўскў киі өлімненъ не тынчатхан чілі пілдірібіскен. Өлімнінъ көлеткізі пулуттарда, ағастарда, чирде чатчатхан осхас полған. Орудие-дегілер, тізенъ, ол нимелерні пір дее онънабинчатханнар.

Пушканы ибіре чатхлапчатхан чаацылар полғаны ла поэнынъ киреен идіп хайынысчатханнар. Снарядтыг харацахха чағын одырып, піреелері химическай карандашты тўкўріктен, шлемні нїткесінзер чылдырыбызып, пічік пасчатханнар; піреелері лафетте шинельне марха хазап одырчатханнар; піреезі кічицек артиллерийскай газетаны хығырчатхан; піреезі, чачынга тамкы орап алып, отых сағып одырған.

Разведчиктерненъ чуртап, Ваня чааны прай сарипанъ, чалбах көрерге ўгрен парған. Ол чолларны, хойыг ағастарны, састарны, тахталарны, чыл париган таңктарны, чўгўрізіп париган пехотиннецтерні, өзеннерде чыыл парған конницаны көріп көнік парған.

Мында, батареяда, чааох парчатхан, че улуг, чалбах чирде нимес, кічицек кизегесте ле, анда орудиенінъ кирек нимелеріненъ пасха паза пір дее нїме көрінминчеткен, хончых турчатхан пушкалар даа көрінминчеткениер.

Че анда, пу хыранънынъ озаринда, нїме полчатханын пілерге сидік полған, аннанъ, тізенъ, тўрче-тўрче полып, атыс истілчеткен.

Ваня орудиенінъ тернегі хыринда турчатхан, чапсырыл парған чачынахта пазылған нїмені хығырарға кўстенген. Ол чачынахта тушьнанъ хайдаг-да номерлер, саннар пазыл партыр. Ваня, оларны хығыр полбин, пазын унатчатхан.

— Ванюшка, пістінъ орудиебіс көнънінъе кірче бе?— соонда кем-де тапсабысхан.

Оолах, айлан киліп, наводчик Ковалевты көр салған.

— Сах андаг, Ковалев арғыс, уғаа кірче, — табырах нандырған Ваня, ананъ көп-көні турыбызып, честь пирібіскен.

Капитан Енакиевтің үгреткені тик парбиндыр. Амды, улуғларға айланчатса, Ваня хақан даа көп-көні турыбысчанъ, сурығларына табырах, өрчіліг нандыруанъ. Ковалевтың алнында, тізенъ, ол сала иртіре харазыбысхан. Холын козырек алтына тут салып, түзірерін ундубыстыр.

— Чарир, сал холынъны. Пос пол, — кічицек чаачы-чахтынъ иптіг фигуразын хынып көрглеп, чоохтаан Ковалёв.

Тастынанъ көргенде, Ковалёв махачы чаачаа, манъат наводчикке, Советской Союзтынъ Геройына тың даа тббй полбаан.

Ол чиит полбаан. Оолагас көргенде, ол абаа даа поларынанъ иртіп паргандаг, аны «ага» тирге чарапчатхан. Чаа алнында ол танъахтар фермазынынъ пастин полған. Чаанынъ пастағы күніндөк фронтха парарга поэзы пазын салған.

Пастағы мировой чаа тузындох, ол артиллерияда служить полған, андох наводчик полип сабланған. Ананъар пу чаада артиллерияа наводчикгөк поларга сурынған. Аны тастынанъ көргенде, ол чаачаа пір дее тббй полбааннанъар, пастап батареяда ағаа сала ізеніксібеченьнер. Че ол пастағох харбазыгда поэзынынъ киреен чахсы пілчеткенін көзіткен, ағаа ізенмеен кізі паза хақан даа чох полған.

Анынъ орудиеде тоғын пілчеткенін иңь пөзік синдегі искусство тирге чарир. Чахсы, ол кирекке чараан, таланттыг наводчиктер полчалар. Артыхтанъох артых наводчиктер парлар. Че Ковалев гениальной наводчик полған. Ікі мировой чаанынъ аразында 25 чыл иртіп парған, ол поэзынынъ искусствозын ундирданъ полар, уламох манъат піл парыбысхан. Ана анзы уғаа хайхастыг полған. Пу отечественнай чаа артиллериянынъ алнында көп наа задачалар турғысхан. Ковалёв, тізенъ, алнындағызынанъ хай-хай артых атчанъ. Дивизияда ағаа чидер наводчик чох полған.

Тонъдол ла чілі тооласчатхан ухтар алтында ол, пушканы ачых чирге сыгара сөзір киліп, манъзырабин, хап-орта, че олох туста уғаа табырах картеньненъ не-

мецтеринъ цептерін хыр сыхчанъ алай ба бронебойнай снарядтарнанъ ырычы танктарын чох ит сыхчанъ.

Наводчикке чохсы атып пілгені ас. Мында матыр, махачы поларга кирек. Ковалёв тастынанъ көрими чох таа полза, нымахтағы ла осхас махачы полған.

Хорғыстыг минуталарда ол танычаа чох алыс парчанъ. Андаг минуталарда ол пір хаалаға даа төдір ласпачанъ. Түгенчі патронны атыбызып, орудиезиненъ хости чадып алып, автоматнанъ ат сыхчанъ. Дисктарны тооза атып салып, ол, манъзырабин, хол гранаттыг харацахъ ты позынзар тартып алчанъ. Ананъ көстеп алып немецтер төдір хонғанча, пірсін пірсининъ соонанъ атлачатчанъ.

Чон аразында махачы кизілер удаа учурапчалар. Че родиназына угаа тынъ хынчатхан на паза позы итчеткен нимее санъай пірін салған на кизи махачыданъ герой пол парча. Ол родиназына тынъ хынчанъ, че хынызын амыр, істінде, чүреенде ал чөрченъ паза родиназынынъ ырычыларын прай чүреененъ хырт көрченъ. Немецтерненъ, тізенъ, анынъ пасха саназыг полған. Он алты чылда олар аны газтарнанъ оохтырғаннар, аннанъ пеер Ковалёв көөлче көксөреп чөрченъ. Немецтерденъер ол хысхацах чоохтанчанъ:

— Мин оларны чохсы пілчем: олар чабаллар. Оларнанъ атыснанъ на чоохтазарга кирек. Аннанъ пасха нимені олар піл полбинчалар.

Анынъ үс оолгы армияда полғаннар. Пірсі атыр салған. Ипчизи, имчі улын тоғынчанъ, армиядох полған. Ибде кизи халбаан. Армия анынъ иби полған.

Командование Ковалёвты нинче-нинче хати көдірерге хынчанънар. Че полған на сай Ковалёв позын орудиеденъ чарбасха, наводчиккө орнында халгыссыннар тіп сурынчанъ.

— Наводчик поларга мин төреем, — чоохтачанъ Ковалёв, — пасха тоғыста мин іди чохсы тоғын полбаспын. Званиелер магаа кирек чох. Тігі чаада наводчик полғам, ам даа чаа тоозылғанча наводчик поларга хынчам. Командирге амды мин чарабаспын. Кирібін. Чииттерге чол пирерге кирек. Сурынчам.

Пола-пола, аны хорылдырбиныбысханнар. Пірде сагынзанъ, Ковалёв сынны чоохтапча: полған на кизи позынынъ орнында чохсы. Службада, чаада взводтынъ ор-

тымах командирі полғанча, манъат наводчик полза, тузасы улуғ полар.

Прай ол нимелерні Ваня икен, аннанъар ол саблығ Ковалёвсар, аны аарлап, че олох туста чалтанып ала, көрчеткен.

Ковалёв пөзік, иді чох кізі. Ол наа, че орудие сүрткізіне підел парған фуфайканы инънілеріне чабын салған турған. Ол, ибдегі ле чіли, пазына даа нима киспиндір. Пазы чаалас иде хырыгыл партыр. Мойны хызыл, тырысхатыг, торыл партыр. Сарыг кірбе сағаллары паза ап-арыг иде хыр салған ээгі сын чаачыларни осхас полған.

Ваня Ковалёвтанъ көп нимелер сурарға сағынчатхан. Примерге алза, пушка хайди көстелче, хайди аннанъ атчалар, тудалыг терпегес нимее киректір — пушкаа чапсырыл парғап чачынахтарда пазыл парған, орудиеденъ хачан атып пастирлар ни зе? Аннанъ даа пасха көп нимелер.

Че воинскай дисциплина хоостыра ағаа позынанъ улуғ кізіненъ чоох пастирға чарабас полған.

20

— Пістігнъ орудиебіс көнънінъе кірчеткені чохсы; — теен Ковалёв, — манъат пушкацах. Пілчеткен кізее ол аарлыға турча. Манъат тоғынча.

Ол пушканы, атты сапхлаан на чіли, сыйбастырған, сапхлаан, ананъ аязын көрібіскен, підел парғанын онънап салып, ізебіненъ ап-арыг, хуруг сүбүрек сығарып алып, сиберли чыхлап салған.

— Ол арыға хынадыр, — чоохтанған ол. — Андагда сини батареянынъ командирі неер үгредіге ысхан одыр?

— Сах андаг, сержант аргыс.

— Төле сөлімме. Хайтпас. Пір саринанъ анзы сын. Чохсы артиллерист поларға хынзанъ, кічігденъ сығара пушка хыринда тоғынарға үгрет. Көнік парзанъ, хыралғанча нименінъ хайди иділчеткенін ундубассынъ.

Ол, лафет үстүне одырып алып, Ванязар чалахай, че олох туста өтіг харахтарынанъ көрглеп, плоскогубцаданъ очкилерін тыхтап сыххан.

— Эне, оолгым, кирек андаг. Пушкаа чииттенъ ала хынарға кирек. Мин, синёк чіли, пір дее нима пілбин, батареяа килгем. Ол кирек отыс чыл мынынъ алнында

полған. Ас тус нимес. Че мин пір дее ниме ундубаам. Мин зе синненъ часпынанъ сала улуг арах полған полам. Он тоғыс часха парчатхам. Анынъ алиында анъчы полғам. Андаг даа полза, олған полғам. Пістінъ батареябыс ол туста мындох, хайда-да пу арадох турған. Көрчезінъ, хайди килісче? Амды за танычаа чоғыл. — Ол, ибіре көрглеп, холынанъ пулғабысхан. — Аннанъ пеер чир алыс парған. Ағастар полған чирде, хыралар. Чазылар полған чирде, ағастар өсклен парған. Че мындох, пу арада, Германиянынъ границазында полғабыс. Андада төдір парчатхабыс. Амды алнынзар парчабыс.

Ковалёвтынъ іди чоохтааны Ваняны тынъ хайхатхан. Ол армиянынъ Восточнай Пруссияа наступать полчатханнарын көп хати искен. Восточнай Пруссия Германия полчатханын ол пілбеен. Советскай войсколар немецтер чиріне кірібізер чоғыллар ба за.

Че Ваня, армиядагыларох чіли, пола-пола, олох немецтернінъ чинъдіреріне ізенчеткен. Че сағам, кинетін Ковалёвтанъ ўр сағаан сөстерні «Германиянынъ границазы» теен сөстерні ис салып, хайди-да ниме-де онъарылбин халған чіли пілдір парған. Ваня, чўрее көөребіскеніне сыдап полбин, Ковалёвты абаа тібіскенін дее пілінмин халған:

— Хайдадыр за Германия, абаа? Граница хайдадыр?

— Мына, ноза. Мына пу, — плоскогубцаларынанъ инъніненъ азыра, тура таппин чөрген кізее таныс перулокты көзіткен чіли, көстебізіп, теен Ковалёв. — Пу хыранънынъ озарипда. Мыннанъ ис километрче. Аннанъ артых полбас.

— Сын ма, абаа? Мині чойландырбинчазар ба? — пірее чаачыларынынъ хормачыланьп, чойландырадырғаннарын піліп, ачыныстыг сурған оолах.

Че Ковалёвтынъ харахтары пір дее кўлініс чох көрчеткеннер.

— Сынны чоохтапчам, — теен ол. — Суг ахча, анынъ тігі саринда Германия пасталча.

— Батарейскай сын сөзінъ ме? — табырах сурған Ваня.

— Нимее кирек сағаа батарейскай сын сөс? Піс сағам на анча пристрелка апарғабыс! Көрдек, мына ханча атар чир тапхабыс.

Ананъ Ковалёв плоскогубцаларынанъ номерлер пасхлап салған чачынахха көзідібіскен.

Че Ваня ам даа ікінчілепчеткен. Мында, ырах ниместе ле, пис километр ле пазынанъ Германия пасталчатханына сидік полған киртінерге.

— Абаачах, алахтырбанъар мині,— ылғирнынъ аразында чоохтанған Ваня.

— Ана за, хайди полғанынъдыр! — хатхырыбысхан Ковалёв. — Ізенминчезінъ ме? Мында танънастыг ние чоғыл. Пістінъ разведчиктер кичееок тігі Германиязар нар килгеннер, пўн иртен айлан килгеннер. Немецтер хайди даа поларын пілбинчелер: уғаа улуғ хорылыс тіпчелер.

— Хайди, разведчиктер Германияда полғаннар ба?

Ванянынъ чўреен хайди палығлабысханын Ковалёв позы даа пілінмин халған. Разведчиктер Германияда пол килтірлер. Биденконанъ Горбунов таа хынза анда пол килгеннер полар. Егоров сержант хайди даа полған полар. Ваняны пеер ыспаан ползалар, хынза, ол даа Германияда пол килген поларчых. Ол разведчиктерненъ хада парарға сурынып аларчых. Олар аны хайди даа апарарчыхтар. Анзында ікінчилес чох полған.

Ваня тынъ хомзыныбысхан. Істінде ол ам даа разведчик полған. Разведчиктер анда пол килгеннер, Ваня, тізенъ, мында чызын чўр.

Ол пурдайыбысхан, тынъ хызар парып, сых килген харах чазын тударға полып, приілерін ызырынып, кірбіктерін түзірібіскен.

— Мин оларға анда, Германияда, ширченъ ние ширчікин! — тістерін ызырынып ала, кинетін чоохтаныбысхан ол, харахтары хатыг көрчеткеннер.

Ковалёв оолағассар хынып көрчеткен, че кўлінмеен. Пірее пасха чаачы хайди даа «А, син, пастуғас, чабалдан пілчеттірзінъ!» тирчік. Ковалёв, тізенъ, тапсабаан. Ванянынъ істінде ние полчатханын ол пілчеткен. Ол, ханъазын сыгар киліп, тамкы тыхтабызып, тамызыбысхан, ханъазынынъ чапхызын чабызып, паза, сағалларын тобыра ах тўдўн сығарыбызып, пір дее кўлінмин чоохтан салған.

— Сыда, пастуғас. Чаачы кізее сўс истерге кирек. Синінъ орнынъ амды орудие хыринда. Орудиеденъок хада Германияға кірерзінъ.

Анынъ іди тееніне оолах пазох хомзыныбыспазын тіп, ол кўлініп ала, хоза чоохтаан:

— Музыкалы!

Сах ол туста, хайда-да пушкаларны чазырған ағастар кистіненъ команда пирген табыс чайыл халған.

— Батарей, харбазыға! Пастағы орудиеге атарға!

Телефонисттің окобычағынанъ, хара петлицалығ уул парған шинелын мархалап, сержант Сеня Матвеев сығара салған. Анынъ чиит сырайы кўліністе чарыпчатхан. Ол нинче пар табызынанъ «Р» букваны сōо тартып хысхырған:

— Пастағы орудие, харбазыға! Он төрт номерче. Онъ саринзар сигіс ноль-ноль.

Ол сōстерні читіре дее адаалахта, кинетін прай ниме алыс парған: кизілер, орудие дее, орудие ибіре полған нимелер дее — прайзы хазыр, чабал тудынчатханнар.

Прайзынынъ аразында пастағызынох Ковалёвтынъ санъай хубул парғанын Ваня онънаан.

Ваня хыя даа турарға паза «мына, пасталыбысты» тіп сағынарға даа манънангалахта, Ковалёв одырған чиріненъ тўзіре сегірібіскен, пір холынанъ хайданъ-да алып алған шлемні кичеткен, пірсіненъ, тізенъ, щит хыринда лōзік нимечекті чапхан брезентті тўзіре тартыбысхан.

Хачан чапхызын тўзіре тартыбысханнарында, пушка уламох сіліг, махачы, уламох пілдізі чох полған. Ваня пушканынъ андаг поларын сағыбаан. Стереотрубаға алай ба бинокльға тōйи полған. Оларны за Ваня удаа кōрченъ.

Ковалев мōкей салған, харахтарынанъ хада трубаға чапсын парған, пір дее хыймырабни, тастанъ на иділ парған чіли, таза нас салған пик азахтарында турчатхан. Олох туста холынынъ узун салаалары приборча, аар-тōдір, пірде чоғар, пірде тōбін табырах ойласчатханнар.

Оолах хайдар даа кōрцеең пілбинчеткен.

Пушканынъ ікінці чапхызын кем-де табырах ал тастаан, Ваня оридиенінъ затворын кōр салған — аар, улуғ, чахсы сўрткілеп салғаннанъар ол тынъ чылтырапчатхан.

Че прай нимелерденъ ол хайини пушканынъ хыйлағынзар айландырған. Пушканынъ хыйлағы узун нимес, тастын туупнанъ тартып салған ілчірбе полған. Ваня ол ниме полчатханын сах андох піл салған. Ол узун тері колбасаны тартыбыссох, пушка атыбысчатхан.

Патроннар харахатарданъ сыгарыл парғаннар, ти-

мір каска кис салған чаачылар ла чіли, тинъни чирде турғысхлап салған полғаннар. Хызыл чоллығларны сарығ чоллығларданъ алынча ўзўр салтырлар. Пір патрон чаацынынъ сол тізегінде чатхан, чаачы, тізенъ, аны пушкаа суғарға тимненчеткен. Пасха чаачы патронны пушкаа кире суғып, аязынанъох кире сабысчатхан. Патрон пандыра тайарға манънанмаан, замокта турған оруднец затворын чабысхан.

Затвор, чабылып, сыгдырап халған. Ковалёв, харахтарын хара трубаданъ албин, тері колбасаны пір холына алып алған, паза пір холын чоғар көдіріп, теен:

— Тимде.

— Огоны! — холынанъ кинні кизе сабызып, хысхырыбысхан Матвеев.

Ваня ниме полчатханын сағынарға даа манънанғалахта, Ковалёв, тынъ тудыныбызып, колбасаны пір ле тартыбысхан, ананъ, замок, пандыра тайып, холын саап парбазын тіп, төдір тартыбысхан.

Пушка нызыри халғанда, пушкаданъ хызыл сынъырасчатхан терпектер ибіре сарина пытырасчатхан чіли пілдір парған. Ванянынъ ахсында тар чызы тадыбысхан.

Германиязар учух париған снарядтынъ сыылаанын иетіп, тұрче сым на турғлабысханнар. Ананъ Ковалёв пазох панорамазар чапсынған, пазох салаалары барабанычахтарча ойлас сыхханнар, замокта турған кізі затворны тартыбысханда, ананъ, сығдырабинанъ, түдеп ала, хола гильза сығара чачыраан.

Ванянынъ хулахтары тун парғаннар, ол мындаг хайхастыг атысты танънап турчатхан. Паза онъарыл килзе, манъчохтанчатхан кізілериниң аразында ол чалғысхан на ах-тик турчатхан полтыр. Турчадарға агаа хомай пілдір парған. Ол, чылығ, ысха сала хараларға ит парған гильзаны алып алып, оортах апарып, андагох хуруг гильзалар ўўндізіне апар салған. Хақан Ваня уғаа чуғацах, никк, че халын, аар тұптіг гильзаны апарчатханда, ол ам даа иіскечек ўнненъ сынъылапчатхан полған.

— Орта итчезинъ, Солнцев, — кірлен парған пасчанъ книжкада ниме-де пазып, телефонисттинъ окобычаанзар наа приказтар сағын сағысырастыг көрглеп ала, тапсаан сержант Матвеев. — Азах алтында харыг полбазын, сагам хуруг, атылған гильзаларны чыырзынъ.

— Истіпчем! — көні турыбызып, өріністіг нандырған

Ваня. Аарластыг, угаа улуг киректі итчеткеннерінде Ваня аралазыбохча. Аннанъар ол тынъ өрінген.

— Атыс соонда, санап салып, хуруг лотоктарға саллап саларзынъ, — хоза чоохтаан Матвеев.

— Исчем, — лоток хайдаг ние полчатханын чахсы даа пілбезе, паяғызынанъох көгліг пандырған Ваня.

Ваня хуруг гильзаларны прайзын хости-хости тургысхлабысхан, тинънебіскен, поэнынъ тогызын хынып көрген. Сагам агаа итченъ ние чох полғаннанъар, ол Ковалёвсар пастыр килген.

— Абаацах... — теен ол, че боевой задание толдырчатханын сағызына кирип, ол поэнынъ айланызын алыстырыбысхан: — Сержант аргыс, чарадынъар сірерзер айланарға.

— Сынап көр, — теен Ковалёв.

— Мин сірерденъ суарға хынғам: сагам хайдар атынъар? Германияча ба?

— Германияча.

— Пастап көстеп алғазар ба?

— Пастап көстеп алғам.

— Харахтарынъарданъ көстеезер бе? Пу хара трубканы көргезер бе?

— Я.

Ваня түрче тапсабин турған. Ол аннанъар чоохтирға тидиминчеткен. Ванянынъ сурынызын иссөк, Ковалёв тарыныбызар чили пілдірген оолахха. Андаг ние үчүн обмундированиенъ дее алып аларлар, тылзар даа ызыбызарға аябастар.

Че пілерге хыпчатханы сагам прай ол сағыстарданъ күстіг полған.

— Абаацах... — инъ киртістіг сөстерні таллап, инъ чалахай үнненъ пазох айланған Ваня Ковалёвсар, — абаацах, сурынчам, көксебенъер мині. Чарабас полза, кирек чоғыл. Чарадынъар магаа пір хати — пір ле хати, абаацах, сірер көстеен трубаны тобыра көрерге.

— Нога чарабас, чарир. Көр. Че пір дее ниезін тибірте.

Ваня, тынъ тынарға даа хорығып, азах устап чағын пас килген, ананъ Ковалёвтынъ орнына тур салған. Киен ние пол парып, наводканы тибіредібіспим тіп, хорығып, Ваня холларын оортах чаза тутхлап салған, ананъ ам даа чылыг окулярға чапсыра полған. Ол круг көрген, кругтынъ істінде көгерчеткен ағастар паза сас-

тыг чир көрінген. Кругтынъ ортызында крести парған ікі сиг полған. Ол сиглер круга көрінчеткен нимені переводитъ полчатхан на картина чіли итчеткен. Ікі сиг крестелчеткен орынға чалғыс агастынъ узу орта полған.

— Че, пірее ниме көрчезінъ ме? — сурған Ковалев.

— Көрчем.

— Ниме көрчезінъ?

— Чир, агастар көрінче. Хайдаг сілігдір!

— Крести парған ікі сигні көрчезінъ ме?

— Я, көрчем.

— Алынча пір агас көрінче бе? Ікі сиг крести парған чирге орта.

— Көрчем.

— Ана ол харагайға мин пушканы көстеем.

— Абаачах, — сыбырап чоохтанған Ваня. — Ол Германия ба?

— Хайда?

— Мин көрчеткен чирде.

— Чох, харындас, ол Германия нимес. Германия мыннанъ көрінминче. Германия мындар, алынзар. Син трубада пістинъ сообыстагы нимелерні көрчезінъ.

— Ноға? Син, абаачах, пеер көстебедінъ ме зе?

— Андар.

— Андағда ол Германия полбас па за?

— Анзын син піл полбадынъ. Андар көстеем, сын, че атарын пасха саринзар атхам.

Ваня Ковалёвсар харахтарын тазырайта көрчеткен, Ковалёв хормачыланча ба, алай сынны чоохтапча ба — ол піл полбинчатхан. Хайди за іди: көстеен — соонзар, атарын алнынзар атыпчаттыр! Хайхастыг ниме!

Хормачыланчатханын көр табарға тіп, Ваня Ковалёвтынъ сырайынзар тынъ көрген. Че Ковалёвтынъ сырайында андағ ниме чох полған.

Хайдағ ниме полчатханын піл полбин, Ваня пір азаананъ пірсіне пас турған.

— Ковалёв абаачах, — улуг ап-арыг хамаан чыырылдыра тудыбызып, чадап чоохтанған Ваня, — че снаряд чи Германиязар парған полбас па за?

— Германиязар парған.

— Андох чара чачыраан?

— Андох чара чачыраан.

— Сірер чізе чара чачыраанын трубада көргезер бе?

— Чох, көрбеем.

— Э-э! — ачырғанып тапсаан Ваня. — Андагда сірер снарядтарны онъар-тискер ле тастағлапчаттырзар, ноо-за.

— Андағ нимес, — көксөрөп, сағалларынынъ аразында кўлініп, теен Ковалёв. — Піс киліскенни ле тастабинчабыс: анда наблюдательнай пунктта кізілер одырчалар, пістінъ атчатханыбысты сыныхтапчалар. Піс хайди-пиди онъдайы чох идібиссебіс, олар сах андох телефоннанъ сығдыратчалар. Піс хатабох онъдайлапчабыс.

— Кем анда одырча?

— Наблюдательлер. Старшай офицер. Пірееде взводтарнынъ офицерлері. Хайда хайди килізер. Пўўн, тізенъ, сағам, атыснанъ капитан Енакиев позы устанча.

— А капитан Енакиевке аннанъ Германия көрінче полар ба?

— Көрінче.

— Пістінъ хайди атханыбыс көрінібөкче, я?

— Паза хайди за. Тохтадыр. Ол амох чоохтир, орта ба, чох па аттыбыс.

Ваня тапсабиныбысхан. Анынъ сағызы тігдер-мындар ла чўгўрглепчеткен. Атыстынъ хайди иди пол парчатханын ол пір дее піл полбинчатхан: көстирін төдір көстепчелер, атарын алнынзар атчаттырлар, капитан Енакиев, тізенъ, чалғысхан на прай нимені көрче, пілче.

— Сол холзар, ноль ўс! — хысхырыбысхан сержант Матвеев. — Осколколыг гранатаданъ. Пір чўс он сигіске көстирге.

Кемнінъ-де кўстіг холлары, Ваняны терпек азыра көдір парып, ортах тургыс салғаннар, Ванянынъ орнына, тізенъ, панорама хыринда паягох чіли, хараан окулярға чапсыра тут салған Ковалёв турчатхан.

Амды прай ниме пастағызынанъох табырах иділ парған. Иди дее тынъ манъзырапчатсалар, Ковалёв, пазын Ванязар айландырып, чоохтирға манънан халған:

— Көрчезінъ, сала хыя аттырбыс! Амды орта полар.

— Огонь! — Матвеев, холынанъ паяғызынанъох тынъ сабызып, хысхырыбысхан.

Пушка нызыри халған. Че ну атыс пастағызы чіли оолахты тынъ аланъ асхырбаан. Позынынъ идер нимезін ол чахсы пілчеткен. Орудиені ибіре ойлап парып, хуруғ, ізіг гильзаны чирге тўскелекөк тут халарға манънанған.

— Манъат, Солнцев! — книжказын тізегіне салып

алып, пазох ниме-де пазып, теен Матвеев. — Нинче патрон хорадылды?

— Ікі осколкалыг граната! — хысхырыбысхан удурох Ваня.

— Махтағлығ, Ваня! — теен Матвеев.

«Советскай Союзха служить полчам» тирге хынған Ваня, че кирек-санабас чох чирде андаг сөстерні чоох-тирға уядыстығ пілдір парған ағаа.

— Чарир, — уядып ала, пулбыран салған ол.

— Пастуғас сыдир! — көгліг, очкилерін оньдайли кис чадып, хысхырған Ковалёв. — Амох ат сыхсабыс, имдирге ле маньнан тур. Тағ сині ұўнді атып саларбыс.

Сынабох. Окобычахань телефонисттінь от оньніг шлемніг пазы сых килгендөк, сержант Матвеев өтіг, тынь табыснань хысхырған:

— Үзігі чох төрт патронны немецтер чиріне поэ-дарға!

Төрт атыс, үзік тее чох тирге чарир, нызыри халған. Ваня төрт гильзаны хаап халарға чадап ла маньнанған, Че ол тудып алғаны ас опып, оларны хости тиньни тур-гысхлап саларға маньнанчатхан. Анань пушка, пір ми-нутаа даа тохтабин, хайхастығ табырах ат сыххан.

Гильзалар тееріп, чүгүр чөріп, Ваня тыньнан көрген. Амды пір ле орудие атпинчатханын ух салған. Ибіре хы-ринань командалар пиргені, затворларнынъ тынь чых-ласханнары, пушкаларнынъ сабызы истілчеткен. Амды капитан Енакиевтінь прай батареязы атчатхан одыр.

Тохтағ чох, пірсі пірсінінь соонань, пірееде ікілер-үзер тинье, сыыласпинань снарядтар хыраньнынъ оза-рина, Германиязар учухчатханнар. Анда, Германия чи-рінде, тізенъ, тигір дее тигірге төөй полбаан, хайдағ-да пасха чиркестіг, хара тимірденъ не чапхан осхас полған.

Орудиедегілер пірде пірсі Ковалёвсар чүгүр килчет-кеннер. Ковалёв полғанына ла шнуры піреер-ікілер ха-ти тартарға, Германияча, атарға пирчеткен.

Атыпчадып, олар хысхырысчатханнар:

— Немец айналарнынъ чирінче — огонь!

— Амды сынап көр пісті, Германия! Огонь!

— Родина ўчүн! Огонь!

— Гитлерге өлім! Огонь!

— Ниме хаптынъар пеер киліп, айналар? Огоны!

Ваня, Ковалёвсар чүгүр парып, аны кистіненъ фу-файказынанъ тартхлаан.

— Ковалёв абаа, пирінъердек мағаа, мин Германияча пірее дее хати атим.

Ковалёв пирбес тіп, ол тынъ хорыххан! Ванянынъ сырайы ағарта тартып парған, удаа паза ўзікти пурну-нанъ тынчатхан, аннанъар пурнунынъ ўттері терпек, тўл-гўни ле чіли пол парғаннар. Че Ковалёв аны онънаби-чатхан. Андада оолах кинетін хызарыбысхан, тарынып, азаананъ топладыбысхан, сірлесчеткен табыснанъ атыс-тарны тобыра хысхырыбысхан:

— Сержант арғыс, чарадынъар сірерденъ суарға! Пирінъер Германияча мин пірее хати атим. Мин манъат тоғынчам. Кўрінъердек, пір дее азах алтында чатхан гильза чоғыл.

Амды ла Ковалёв аны онънап салған:

— Ат, настуғас, ат! Матап пир. Холынъны ла табы-рах хыя ал, анарда затворга саптырыбызарзынъ.

— Мин пілчем, — табырах чоохтанған Ваня, Кова-лётнынъ холынанъ шуурны суура тартып алып.

Шуурны Ваня мунзуруғындағы сўўктері ағырғанча тудыбысхан. Амды анынъ холынанъ шуурны суура тар-тарға чир ўстўнде пір дее кўс табылбасчых. Оолахтынъ чўрее тынъ саапчатхан. Сағам анынъ пазында пір ле са-ғыс полған: осечка пирібіспим тіп, ол прай нимеденъ тынъ хорыххан.

— Огонь! — хысхырыбысхан Матвеев.

— Тарт, — сыбыраан Ковалёв.

Ковалёв аны чоохтабастаачых.

— Ма, тыгын, эрген! — хысхырыбысхан оолах, ананъ чабаллан киліп, нинче пар кўзіненъ колбасаны тартыбысхан.

Тартыбысханда, пушка пір туста, чочаан на ниме чі-ль, сегіре тўскен, хыймыран парған, ананъ атыбысхан. Стволынанъ чалып орала тўскен. Ванянынъ пазы сағы-ла тўскен.

Германияа учух париған Ванянынъ снарядынынъ кўўлезі ыраххы ағаста чайыла парған.

Енакиев капитан соохха сыырығыбысхан, ананъ тынъ нимес изебіскен.

— Хараағызы узарабысхан осхас!

— Кўскў хараалар, ноза, — нандырған ағаа Ахун-баев.

— Орай күскү, тааннар учуххлабысханнар, ағастар чалаастал парганнар, хырларда нима чоғыл, — пазох изеп ала, чоохтанған Енакиев.

— Сіліг пазылтыр, — теен Ахунбаев. — Күскү сіліг хоостал партыр.

Капитан Ахунбаев ол сөстерні тамкынынъ түдүнүн ікі хати тартынған аразында чоохтаныбысхан. Ол мятнай немецкай сигаретаны манъзырап киліп тартчатхан, сырайын тырыстыра тудыбызып, окоп үстүнде түдүн көріндіре хойыбазын тіп, холынанъ аны чая пулғапчатхан. Танъ наа ла хазарыбысхан полған, ибіре тубан, аннанъ-ар Ахунбаевтің сизінгені сала иртіре полған.

Ур нимеске поэнынъ команднай пунктын капитан Ахунбаев иргі немецтернінъ окобында идіп алған полған. Ол окоп яблах одыртхан тарлағнынъ хырында полған. Яблахтынъ харал парган саптарында суғ кічицек тамчыхтарнанъ агарчатхан. Иргі вязтар хастада одыртыл парған шоссе чол онъ холда тартылчатхан. Ах тубанда, танъ хубанъхызында чалаас ағастар сүт өнънін сүлейкедегі чіли көрінчеткен. Сол холда, тізенъ, талал парған тура хыры пүлерчеткен.

Алиында сыхтыгъ яблах тарлаа харалчатхан. Яблах тарлаа иңчеткен оймах чирде көгілбей хойыг тубан тибіребин турған.

Аннанъ-ар, ол оймахтынъ озаринда, пазох төнъ чир насталчатхан, сағам тубаннанъ ол көрінминчеткен. Анда немецтернінъ позициязы полған. Танъ чарызох, капитан Ахунбаевтің батальоны ол позицияларны, атаковать полип, холға киріп алар полған. Капитан Енакиевтің, тізенъ, батареязы полизар полған.

Табырах паза чачыранъ Ахунбаевтің иткен планы өйнінде мындагъ полған:

Танъ чарир алиында, чазытта ікі рота немецтерні сол саринанъ ибіріп, оларнынъ коммуникацияларын холға киріп алып, онъдай киліссе, атыс пастабин, постарынынъ көбін-азын іле сығарбин, сағир полғаннар. Ананъ пір рота артиллериянынъ полизыинанъ алнынанъ хамахха орта атаковать полибызар полған. Паза пір рота, тізенъ, резервте халар полған. Разведканынъ искіриненъ немецтернінъ чоны батальонға ла чағын полған. Капитан Ахунбаев, пір ротананъ атаковать полип, немецтерні окоптарынанъ сығарып, контратакаа атыхтырарға сағынчатхан. Ана ол туста, контратака пасталыбыссох, ол

ибіре парған роталар ікі хыринанъ алай ба тылданъ сабар полғаннар. Андағ онъдайнанъ немецтер ікі саринанъ хыстыр сығарлар, хатап турып, онъдайланғаннарынча, чарым кізілерін чідір саларчыхтар, алай ба, тōдір чылып, окоптарын пирибізерчіктер. Іди полбаза, олар, харбазығны тохтатпин, сооларынанъ резерв килерін сагыбызарлар. Андада капитан Ахунбаев резервте турған ротазын ибіре парған ікі ротаа полызарға ызыбызарчых. Андада анынъ чоны ыырчынинанъ көп пол парар, немецтер, тізенъ, хапта пол парарлар.

Хысхы чағдабысханда, ыырчынынъ көб тўс парғанын паза Ахунбаевтінь чичен атығчыларын санға алза, андағ план уғаа чахсы полған. Че кічицек тее нимені прай саринанъ сағын пілчеткен Енакиевке пу планда пір ниме пілдізі чох полған. Ыырчынынъ резерві көп пе, ас па полчанъ чахсы пір дее кізі пілбинчеткен. Разведчиктернінь искіринненъ резервтері оларнынъ улуг полбаан. Кем пілче, арса, хараа улуг полызығ полып, чыы тартып алғаннар полар. Арса, сагам, сах лу минутада, немецтернінь пехотазы тігі Ахунбаев атаковать поларға итчеткен тōнъ озаринда транспортерларданъ тўсче полар. Андада резервте турған пір рота уғаа асхынах пол парар, капитан Ахунбаевтінь кирее майынънаныбызар.

Че капитан Енакиевтінь ол ікінцілестеріне факттар чох полған, аннанъар ол Ахунбаевке тоғырланмаан, аны истіп алып, боевой задание алып алып, хысхацах, пір дее кўлінмин «Исчем!» тіп тапсаан.

Паза итченъ дее ниме чох полған. Ахунбаевтінь роталары заданиені толдырып пастабысханнар. Атакаа тиреніп, пілдіртпин хыймыразыбысханнар, капитан Енакиев, тізенъ, алған чарадығны хақан даа тохтадарға хынимачанъ. Немецтернінь наа резервтері пар пол парза, кирек хатығ урунар, чаачыларынынъ чичен атчатханнарына паза анынъ пушкаларынынъ табырах атчатханнарына ла ізенерге киліс парарын ол чахсы пілчеткен.

Ол, поэнынъ пасчанъ книжкачағына көріп патроннарыннынъ парын санап алып, сырайын чыыра тудыбысхан, ананъ хайди даа табырах огневой позицияа патроннар ағыларға телефонча приказ пирибіскен.

Амды прай ол нимелер иділ парғаннар. Сағирға ла кирек полған.

— Че, капитан, — Ахунбаевтінь замшевай перчатка

кис салған холын сілігіп, чоохтаан Енакиев. — Чара-дынъар парарға.

— Сірер хайда поларзар?

— Наблюдательнай пунктымда. Сірер чи?

— Мин резервте турған ротананъ хада.

Пик хол тудысханнар. Олар хачаннанъ чарылызар алнында часыларын тинънестірченънер. Ам даа ідѡк. Капитан Ахунбаевтіңъ часызы алты час он ікі минута көзітчеткен. Капитан Енакиевтіңъ, тізенъ, алты час тогыс минута.

— Халчаттырзар, — теен Ахунбаев.

— Манъзырапчазар, — нандырған Енакиев.

Кемнінъ часызы орта чѡрчеткеніненъер олар тѣрче сарызып алғаннар. Че анзы оланъай ла, ойнаан пазы полчатхан. Капитан Енакиевтіңъ часызы орта чѡрчеткенің Ахунбаев пілчеткен.

— Чѡптеп алдынъ, — хара, ѡтіг харахтарын чылтырадып, көгліг теен Ахунбаев. Ананъ часызынынъ стрелказын ѳс минутаа тѡдір чылдыр салған. — Изелбес тага ізенгендегі чіли, сірерге ізенчем. Одынъарны аябанъар.

— Пирербіс. Сірернінъ тамкынъар полза, пістіңъ одыбыс полар, — пасха нимеденъер сагынчадып, нога-да чаацыларнынъ сиспегін чоохтабысхан.

— Че, халбасха ползын.

— Халбаспын.

— Анымчох, немецтернінъ оборонительнай линиязында тоғасханча.

— Аннанъ даа ирте тоғас парарға киліс парар.

— Че, чолынъ ырыстыг ползын, — прай кѡзіненъ холын сілігібізіп, командир ѳніненъ тапсаан Ахунбаев, — Тиренінъер.

— Исчем.

Олар, пазох хол тудызып, чарылыс парғаннар.

Капитан Енакиев окопанъ пурун сых килген, телефонистке эфекті командирнінъ наблюдательнай пунктынзар тартарға приказ пірібіскен, позы батареяда ние полча тіп, көр килерге чѡрібіскен.

Танъ алнындағы сырығыстыг чил тартыпчатхан. пірее-пірее чирлерде азах алтында пустар мычырасчагханнар. Ибіре ай-сым полған. Пірее-пірее ле кидер, тіг-де-мында немецтернінъ чарых пірчеткен ракеталары пѡзік кииде чайханып ала, чарып, чирзер тѡсчеткеннер.

Ағар парған тигіренъ ракеталарнынъ ағамзых чарий пірік парчатханнар.

Автомадын мойнына ілдір салып, Соболев капитан Енакиевтің соонча пір дее халбиі чөрчеткен. Хачан Енакиевненъ Соболев батареяа читкеннерінде, іскеркі тубан хызамдых арах полибысхан, чил уламох хынызы чох тартчатхан.

Батарея улуғ яблоко ағастары одыртылган садтынъ чирінде турған. Садты узун, эрістіг, иора тастарнанъ салылган сиден ибірчеткен. Нинче-де чирде стенаа снарядтар тееп инъдеріліп түс парған полған. Андаг пір инъдерілген ўтче капитан Енакиев сад істіне кір парған.

Тинъни одыртылган иргі яблоня ағастары аразында пушкалар тиренъ чирге кире одыртыл партырлар. Пушкарларнынъ аралары ырах полған паза оларны чазыра-га сөзірбе тартыл партыр. Оларны, чагдап таа киліп, онънап алары сидік полған. Че ырахта яблоко ағастарыннъ чалаас салаалары өтіре черепицананъ хырлаан тура көріңчеткен. Туранынъ көзенектері ооралчатханнар. Ол туранынъ хыры алтында ам даа усхалах фонаригес, майыгыбысхан чіли, чадап ла чарыпчатхан. Батареянынъ турчатхан чирін хараа фонаригесненъ таныхтидырлар.

Автомадын көдір салған часовой капитан Енакиевтің чолына тулғи турыбысхан. Анынъ сырайы ам даа чахсы танып алчаа чох полған. Че часовой, поэынынъ командирін танып салып, ортах турыбызып, сым пол парған.

Капитан пастағы орудиее чағын пас парған.

Орудиедегілер, шлемнерін кискеніненъ тим-тиріглерін тудынғаннарыннанъ чирде полғаны ла поэынынъ орнында, пірееелері хуруғ гильза, пірееелері харацах, пірееелері алғайахтарын, пірееелері холларын частан салған узуғлапчатханнар.

Узупчатханнарнынъ аразында капитан Енакиев Ваниянынъ кічицек фигуразын онънап салған. Оолах шлемін кискеніненъ, дистанционной клўсті пик тудын салған, мунзурийн частан салып, азахтарын чыыра тартып салып, лафет ўстўнде узупчатхан. Иртенгі соохха анынъ ирнілері сала көгерглеп партырлар, хайдаг-да кізее ачыначы кізі анынъ ўстўне сўрткі пол парған фуфайка чаба тастап салтыр. Оолагас кўлінчеткен, тўзінде хайда-да чөрчеткен осхас.

Анынъ кўлнчеткенін көріп, капитан Енакиев позы даа кўлінібіскен. Че, рапорт пирерге пас килген Матвеевті көр салып, кўлнмнннбіскен.

— Оолағас хайди пол парир? — рапортты истіп алып, пўўн батареяда дежурить полчатхан орудиенінъ командириненъ изеннезіп алып, сурған ол.

— Чахсы оолағас, капитан аргыс, — улуғлап ала, че олох туста «севастопольскай» сағалахтарын чиркесен тутхлап, чоохтаан сержант.

— Тоғынча ба?

— Тоғынча.

— Орудиеде нима итче?

— Пўўнгі кўнге теере атылған гильзаларны тазаан. Пўўн алай ба кичее нирденъ пеер — мнн аны алты номернінъ полысчызына турғыс салғам.

— Сыданча ба?

— Сағам колпачоктарны суурча, сыданча. Тудыг чох, таххлада итче. Орудийнай расчётты турғызарға приказ полар ба?

— Чох. Тынанзыннар. Пўўн тоғыс көп полар. Патроннар ағылдылар ба?

— Ағылғаннар.

— Чахсы. Мында пірее-пірее чирлерде сиден талаллап партыр. Ол талалыхтарча пушканы сығар көрбеезер бе? Кирек поларчых, сынап көрерге кирек.

— Сын. Сынаам. Сығарар.

— Чахсы. Аны ундубанъар. Наблюдательнай пунктанъ палғалыс чахсы тоғынча ба?

— Тоғынча.

— Онъ саринда кем дежурить полча?

— Пілбинчем.

— Піл килнъер. Чоохтабызынъар пеер машина пирзіннер.

— Исчем.

Пастағы орудиеде сержант Матвеевтенъ паза телефонисттенъ пасха паза пір кізі узубинчатхан — наводчик Ковалёв. Батареяда ол чалғыс ла кізіденъ капитан Енакиев нима чазырбачанъ паза ибдегі чілі тудынчанъ.

— Че, киреенъ хайди парир, Василий Иванович? — орудие ўстўне Ковалёвтанъ хости одырып, сурған капитан Енакиев.

— Мнн сағынғанда, хомай нимес, Дмитрий Петрович. Восточнай Пруссияа чит килдібіс пе хайдаг.

— Я, Германиядабыс, — нине-де сагынып, теен капитан. Улуғ, эрістіг, ағара тартыл парған ағастарны, хысхызына сарығлирға тимнеглеп салған ибіре чатхлаан сызырны көрглеп, иледе одырған.

Сынын чоохтаза, батареяда капитан Енакиевтің кирее дее чох полған. Че хачан даа харбазыг алында, түрчеге дее полза, поэнының хозяйствозында полып алары килценъ, кізілернінъ, пушкаларнынъ харбазыға тимделерін поэнының хараананъ көріп албаанда, пір дее тыстан полбацанъ.

Пірее дее орудиее харах тастап көрібіссе, ол прай батареянынъ хайдаг онъдайда полчатханын піл салчанъ. Сағам даа ол чагын пасхандох піл салған. Прай нине тимде полған. Капитан батареязынынъ тимдезін прай нинеде көрчеткен: тонаглыг, тим-тирігліг амыр, полғаны ла поэнының орнында узуглапчатхан кізілерінде, патроннар атысха тимнелглеп партырлар, оймахтар хазыл парғанында, орудиеелерні чазырчатхан сөзірбе хайди иптіг тартыл парғанында; хараағы наводка идерге көйгіскен фонарик чарых көйчеткенінде. Танъ чарып килгенненъер, ол фонарикті узурьбызарға чахыбысхан. Танънынъ соох чарыгы чалаастал парған садча төзелчеткен, тонънал парған сарығ пұрлерненъ чабын салған чирні хайди-да хуурта тартыпчатхан.

Сых килген кўн тубан аразынанъ пір минутаа ла көрін парып, сах андох хойығ пулуттар аразына кір парар чіли пілдірчеткен.

Капитан Енакиев часызар көрібіскен. Наблюдательнай пунктсар парар тус чит килген полған. Че нога-да амды ағаа кізілерденъ, орудиеелерденъ чарылызарға аястыг. Улуғлапчатхан, хынчатхан Ковалёвнанъ хостн пушка үстүнде пис минутача даа одырып алары килчеткен. Түгенчі минуталарнанъ тузаланып, ол кўс тартынып аларға хынчатхан осхас полған.

— Капитан арғыс, чарадынъар чоохтирға: онъ сариндағы наблюдательнайда старшай сержант Алейкимов сарыпча, — пас киліп, чоохтаан Матвеев. — Машина килген.

— Чахсы. Турзын. Парынъар.

22

Капитан Енакиев, тууп портсигарынанъ ікі папирос сығар киліп, пірсін Ковалёвха пирген. Олар тамкы тартыхханнар.

— Чахсы оолагас полтыр, я? — чоохтанған капитан Енакиев.

— Чахсы, — пір дее кўлбин, изестіг нандырған Ковалёв, — турыстыг полар.

— Турыстыг оолах полар тіп сағынчазар ба?

— Хайди даа.

— Мағаа даа идёк пілдір парған.

— Мин пая анынанъ панорама хыринда тўрче хайынғам. Прай нимені онъарылча. Танънастыг даа. Наводчик поларға төреен.

Капитан Енакиев хатхырыбысхан:

— Разведчиктер, тізенъ, аны разведчик поларға төреен тіпчелер. Піліп ал сірерні. Пір сёсненъ чоохтаза, ол хайдағ-да уғаа сағыстыг палачах. Сын, я?

— Артиллерист поларға төреен.

— Чаацы поларға төреен полар.

— Хомай нимес.

— Василий Иванович, — Ковалёвсар тынь, олғаннар ла чіли, изестіг көріп, кишетін чоохтанған капитан Енакиев. — Мин аны оол идініп аларға сағынчам. Сірер хайди сағынчазар?

— Хомай ние нимес, Дмитрий Петрович, — сагаан на чіли сах андох нандырған наводчик.

— Мин, піди сағын көрзенъ, чалғыс кізібін. Семьям чоғыл. Төртінці чазын анарған оолам пар полған... Сірер пілчезер нооза.

Ковалёв пазын түзірібіскен. Ол пілчеткен. Батарея-да чалғыохан ол ла пілчеткен. Матростарни осхас көк пөрігес кие салған, ам читі час толар оолагасты хайда-да ырахта көрчеткен чіли, харахтарын кічичек көрглебізіп, капитан Енакиев тапсабин одырған.

— Өдіртіп салған оолғым сағызымнанъ хақан даа халбас, — улуғ тыныбызып, теен ол. Позынынъ улуғ тынғанын Ковалёвтанъ чазырбинчатхан, — че кізілернінъ ікілер оол поладыр нооза? Сын, я, Василий Иванович.

— Ус тее ооллыг кізілер поладыр, — истілдіре улугох тыныбызып, көё чох чоохтанған аны.

— Сірерінінъ чоп пирчеткенінъерге тынь өрінчем. Оолахты поэма настырарға дивизиянынъ командиріне рапорт пазыбысхам. Амды минінъ чахсы, сағыстыг оолгым пар полар. Сын, я?

— Мағаа даа идёк пілдір парған.

Капитан Енакиев, тўдүнні кире тартыныбызып,

ананъ ахсынанъ кӧӧлче сыгар сыххан. Тӱдӱн тобыра ол нима-де сагынчатхан чӱлн ырах кӧрчеткен. Кинетін анынъ сырайы алыс парған. Хулаан салып, чахсы иде тынънанған. Хайда-да, ырахта, онъ саринда немецтер-нинъ обороказы чатхан чирде, мылтыхтар, миномет а-ханы истіл парған. Капитан Енакиев Ковалёвсар нима ле сурчатхан чӱли кӧрбіскен.

— Атыпчалар. Тынъ атыпчалар,— хулаананъ вата-зын суурып, теен Ковалёв.

Капитан Енакиев хатабох тынънан кӧрген. Че ам-ды тынънанмаза даа, атчатханнары іле полған. Мыл-тых паза миномет атызына артиллерия нызыразы хо-зылыбысхан. Нызырас тынънанъ тынъ полыбысхан, хай-пірее чаачылар усхунглап парып, тура сегірісклееннер, піреелері, чирде одырып, шлемперін онъдайли кисклеп-четкеннер.

Капитан Енакиев онъ флангта кинетін тынъ истіл килген атысты сах андох піл салған. Сынабох немецтер хараағызын полызыға кӧп кӱс тартып алтырлар, амды, тізенъ, олар Ахунбаевтің ибіре ысхан ікі ротазын унат париғаннар. Капитан Енакиев ол кирек пол парарын сизінчеткен.

Ол телефон полған окобыцахха, Ахунбаевненъ чоох-тазарға тіп, чӱгӱрген. Сах ол туста агаа удур сержант Матвеев окобыцахтанъ «Батарея харбазыға!» — тіп хысхырбинанъ сығара хонған.

Капитан, аны чолданъ хыя идібізін, окопха кире се-гірген.

— Командирлернінъ наблюдательнайын! — табы-рах,— чоохтанған ол.

— Чоохтазынъар,— теен телефонист, ниниенъ труб-каны чыза тартыбызып, агаа пирген.

— Телефонда алтынчы, — пазымнығ чоохтанарға кӱстеніп, теен Капитан Енакиев.— Нима полча анда?

— Сигіс помернінъ целынде ыырчы хыймыранып пастабысты. Атакаа тименчеткен осхас. Ыырчылар кӧптелчелер.

— Кӱстері кӧп пе?

— Батальонча.

— Чахсы. Амох килем,— теен капитан. Телефоннынъ трубказын тастабызарға иткен, че тузында тудын хал-ған, ананъ, манъзырабин, телефонисттің холына пирі-біскен.

Сигіс номер цель Ахунбаев атаковать поларға итчеткен хыранъас полған. Амды киректің хайди пол парғаны іле полған. Немецтер Ахунбаевтің планын сис салған осхастар, аннанъар аннанъ пуруннабысханнар Кирек хомайланыбысхан.

Капитан, алнындағы линияда полза, чаланъ чөрбеченъ дес. Сағам «виллиске» одыр салған, канаваларны, оймахтарны, огородтарны тобыра, батареязы атчатханын паза снарядтарның хайди сығырысчатханын истіп ала, көні наблюдательнай пунктсар хылатчатхан. Алнында, тізенъ, пехота харбазығ пастапчатхан.

23

Командирнің наблюдательнай пункты ырах алнынъар сыгара тургызыл парған полған, аннанъар харбазығ парчатхан чир бинокль даа чох прай көрінчеткен.

Амбразуразар көрер көрбестенъок, капитан киректің хайди пол парғанын онъарыл салған. Немецтернің батальоны атаковать поларға тимнеен ротаа удур хыранъпанъ тўзін одырған. Ахунбаевтің ол ротазы, тізенъ, ам даа чазынғалах таа полған.

Киректі прай саринанъ көр килгенде, сағам капитан Ахунбаевтің полар онъдайы ікі ле полған: көмес төдір чөре пирип, ойымның тігі саринда немецтернің иргі окоптарында оборонаа чадыбызарға — мынзы хомай полбасчых; алай ба кўсненъ азынчатхан ыырчаа удур сығып, харбазығны пастабызарға, че андада, олох туста резервте турған чалғыс ротаны полызыға кирерге кирек полған — мынзы, тізенъ, иртіре махачыланыхса төйі полған.

Капитан Енакиев поэнының нанчызын чахсы пілчеткен: Ахунбаев, удур атыхпаанда, сыдап полбас — анында ікінцілес чох полған. Сынабох, Енакиев іди сағынарға даа манънанғалахта, төбінтіп, телефонист, чоохтазынъар тіп, трубканы суныбысхан. Енакиев окоп тўбінде, чоохтазарға харығ полбазыннар тіп чочая одырып алған. Сах андох Ахунбаевтің көгліг табызын истіп салған.

- Кемненъ чоохтасчам? Алтынчы, синзінъ ме?
- Алтынчы исче.
- Табызымнанъ таныпчазар ба?
- Таныпчам.

— Чахсы. Киректінъ хайди парчатханы пїлдістіг бе?
— Пїлдістіг.
— Резервте турған ротаны кирчем. Атаковать пол-
чам. Пушкаларнанъ полыс пир.

— Исчем.

— Ур сағим ма?

— Он пис минута.

— Ур.

— Аннанъ табырах полбаспын.

— Халчазынъ, оолагас,— хормачыланған Ахунбаев.

Сағам хормачыланар даа тус полбаан, че Енакиев
нандырған:

— Пїс халбинчабыс, сірер чїзе тōөле манъзыридыр-
зар,— чўреенде кōо чох таа полза, удур хомарчыланған
Енакиев.— Син хайда полчазынъ?

— Сїрернїнъ картанъарда кōк тегїлегес таныхтал-
ған чирде.

— Онъарылыстыг. Андагда хончыхтарбыс.

— Ааллап кил пар.

— Амох хада поларбыс.

— Őрінчем.

— Анымчох.

— Охсанчам, хучахтапчам сїрернї паза сїрернїнъ хо-
зяйствонъарны.

Телефоннанъ їди кōгліг чоохтасчатханнарын пїрее
пасха кїзі искен полза, хайдаг нимее чарабас чоохтар
тїп сағынарчых, че сынында оларнынъ чоогын пїди
онъарыларға кирек полған: атака тузында Ахунбаев-
тїнъ пехотазын пушкалар халғыспазыннар. Ахунбаев
сурчатхан: «Тўгенцї, пōгїністіг минутада, син, нанчым,
халғыспас нинъ минї?» Енакиев нандырчатхан: «Сағы-
сыраба, мин тїрігде, харбазыгда хачан даа синїненъ ха-
да поларбыс. Пїс хадох чинъербїс, ōлерге килїссе, хадох
ōлербїс».

Анынъ соонда капитан Енакиев, батареянынъ пас-
тағы взводына турған орныннанъ пїр дее секунда чїдїр-
бин, машиналыг алнынзар тибїрирге телефонча чахы-
бысхан. Машиналыг парарға чарабаза, пушкаларны
холнанъ сōўртирге чыхыг алылған. Ікінчї взводха орны-
нанъ тибїребин, Ахунбаевтїнъ хамахха орта саапчат-
хан ротазын чабарға чоохтаан.

Сах андох капитан Ванянынъ пастағы взводта пол-
чатханын сағызына кирген. Пастағы секундаларда ол

позынынъ чахын алыстырыбызарга иткен — ікінчі взводты алнынзар ызыбызарга хынган. Ол холын телефонзар суныбысхан, ананъ, кинетін айлана тартып, атысты старшай офицерге апарарга чыхыбызып, ікі разведчикненъ хада Ахунбаевтінь команднай пунктынзар пар сыххан.

Чолнынъ чарымын мөкейіп алып парғаннар, аннанъ андархызын, тўс чирче — үмектеп. Хайданъ-да оларны пулемёттанъ нинче-нинче хати атып көргеннер.

Ахунбаевтінь команднай пункты яблах одыртхан тўс хыранынъ ортызында, нанъмырларга харал парған яблах сабынынъ ўўндізінінъ озаринда полған. Мында чағында прай даа яблах одыртхан хыралар полған.

Че капитан Ахунбаев мында чох полған. Ол, резервте турған ротаданъ хада, связнойнанъ телефонистті халгыс салып, алнынзар парыбысхан полтыр.

Енакиев Ахунбаевтінь угаа чапчанъ хайынчатханына хайхапчатхан. Амды ноға-да Енакиевке кирек пастагы осхас угаа сидік, аар пілдірбеен. Сынында за ікі роталыг пір батальонга тогыр күрезерге оой полбаан. Че Ахунбаев осхас тіснен, махачы офицер хайди даа чингыс тудар. Андарох ибіре парған ікі ротанынъ хайди потчатханынанъар сағам хабар чох полған. Тўгенчізін, ибірт салдыбыс тіп искіргеннер, ананъ палгалызыг чох пол парған. Арса, олар, суура толғаныбызып, ыырчынынъ соона одырыбызарлар, іди дее пол парарга аябазох. Андада харбазыгнынъ утызы көріне чадыр.

Разведчиктеринінь взводын удурлап алып, пушкакарын инъ хыхацах чолча паза табырах, ыырчаа пілдірттин иртір парыбызарга полызарга ыза пирген. Позы, яблах сабынынъ ўўндізі тўзінде картаны чазыбызып, чадыбысхан. Килзе, мыннанъар хайди полчаан хада чоохтазып аларга тіп, ол Ахунбаевті сағыпчатхан.

Ол аразында Ваня поэнынъ кізілериненъ грузовиктіг капитан Енакиев көзіткен орынзар учугып одырған. Оларнынъ соонча ікінчі орудиеинінь грузовигі килчеткен. Грузовиктер табырах, харах-хулах чох килчеткеннер. Андаг даа полза, азах ўстўнде турған сержант Матвеев, автомадынынъ прикладынанъ кабинаны пу ла, тоххладып, хыхырчатхан:

— Костя, табырах, табырах!

Грузовиктінь соона сўзіртір салған орудие, пірде пір сарина сабылып, ойнацах ла чіли, сегірегепчеткен. Чаа-

чылар айланыста ойда-тўнъере ле тўсчеткеннер. Олар сўзізіп, удур-төдір тынызып парчатханнар. Андаг даа полза, пір дее кізі хатхырыспинчатхан. Хормачыланған даа кізі чох полған.

Прайзынынъ сырайлары, ағастанъ на кирткен чіли, хатхлап парған полған. Тиренъ кизіл парған көк шлемнері, тізенъ, чилліг иртенгі пўрўнъкіде хап-хара көрінчеткеннер.

Хайдар апарчатханнарын Ваня пілбничеткен. Олар орныларынанъ угаа табырах тибіребіскеннер, ол пір дее кизіденъ суарға даа манънанмаан. Оларны хайдаг-да хазыр харбазыға тастапчатханнарын, амды мынынъ алындағызынанъ пасха хайынарға килізерін ол сизінібіскен.

Прайлары сөрөн, хатыг хылып чатханнарын, ниме-де сағыпчатханнарын көріп, Ваня ідөк пір холынанъ сіреге пик тын салған, паза пірсіненъ ізебіндегі дистанционнай клўсті тут салған одырчатхан.

Ол, ирнілерін пик чапсыра тут салып, харахтарынанъ ибіре ниме онъарылбничатхан чіли көрглен одырған. Сырайы, тізенъ, улуг шлем алтында уламох кічичек паза піскечек пасха чаачыларниох чіли ағастанъ на киртіп салған осхас полған.

Ікі километрче чол чох чирче, огородтарча, талап салған хыраларча парып, машина ойым чирге ипібіскен. Ырахтынох холларын чоғар көдіріп, хайдаг-да танығлар идіп, машинаа удур, пөзік чаачы сығара салған.

Алында париган грузовик чөрізін сала тохтада пирген, чаачы, машинанынъ ханадына сегіріп, кабинаа тынып алған.

— Табырах! Табырах! — улуг хара холынанъ кирек чирзер көзідіп, пір тыннанъ чоохтанған ол шофёрға. — Толдыра чөрімненъ, тохтаба. Тірі хыранъны табырах иртіп аларға кирек. Көрчезінъ ме? Андар миномётнанъ теере атыпчалар.

Шофёр табырах рычагтарны тартхлабысхан, радиатор оорға орал парған, машина өстеп ала хыранъа сых килген.

— Кирек хайди парир анда? — тын салған паза чолны көзітчеткен чаачыданъ сурган сержант Матвеев.

— Оларнынъ пір батальон пістінъ ікі ротаа тоғыр. Пехота полызыг сурча.

— Кемнінъ пехотазыдыр?

— Ахунбаевти.

Матвеев, көңүніне киргенін көзідіп, пазын пулгабысхан.

— Амох ирербіс.

Ваня, чаачызар көрібізіп, Биденконы танып салған.

— Биденко абаа! — өріністіг хысхырыбысхан ол. — Көрінъердек, мин мындохпын. Алтынчы номер полчам. Трубалар тургызарга мининъ кўзім пар. Мына!

Оолах ізебиненъ дистанционнай клўсті сығар килген. Че Биденко Ваняны онънабаан. Сах ол туста машина хыранъа сығара ойлат килген. Амды ол табырах ин сыххан. Машина чөргісчоткен чаачы, тізін ызырын салып, табыраан хослачатхан.

Машинаны ибіре пір тинъе төрт миная чачыраан. Патронныг харахатарынынъ сілігілгеніне, моторынынъ кўўлееніне, аар-пеер сабылчатхан орудиенинъ кўзүрееіне оолах миаларынынъ учух килчеткеннерін де, чара чачыраанын даа испин халған. Кинетін чоғар яблах одыртхан грядаданъ көдірілген пөзік хара столбаны көр салған.

Андаг даа полза, ол төрт миная машинаа тепъмеен, олар сала оортах тўсчоткеннер. Пазагы минутада грузовик ол хорғыстыг чирпи иртіре ойлабысхан. Табырах ин парыбысхан грузовиктинъ соонда хыранъынынъ ўстўнде миаларынынъ чарылғанына хап-хара пулут тур халған.

— Амды чидер ағаа ирге теере хуруг чирче атарга! — кірбе сагалларын, оршындалар ба, чох па тіп пілерге хынған чіли, сыйбап, немецтерге кўлген Матвеев.

— Тохта, — холынанъ пулгабысхан Биденко.

Машина хари айландыра тартхан, амды орудие ыырчыларзар айлан парган. Номерлер чирге тўзіре сегірісклееннер, пушканы машинаданъ азырарга чапсынганнар. Ол туста Биденко Ваняны көр салған:

— А, пастугас, нанчычаам! Син мындохсынъ ма?

Ол, кўстіг холларынанъ оолахты хаап алып, грузовиктенъ тўзіріп, чирге турғыс салған.

— Мына, Биденко абаа, көрінъердек! — разведчикке дистанционнай клўсті көзідіп, махтаған Ваня.

— Көрдек аны, махачы орудиец улыбысхан!

Биденко, оолахсар өріністіг, че олох туста кўнеркеп көрген. Анынъ воспитаниигінінъ тоналчыгына орудиецтер нима хосханнар ба алай чох па тіп, тынъ көрчеткен. Оолахтынъ тоналғанында наа нима пір ле полған: ору-

диецтер шлем кизірт салтырлар. Шлемні кис салганда, Ваня уламох чаачаа тōй пол парған. Пасха тонаа иргі-зіненъок халтыр. Амды Ванянынъ тонанчығы пастағы осхас нап-наа полбаан. Уулып, чызылглап парған полған. Одіктерінінъ түрейлері чыырылглап тōбін түсклеп партырлар. Шилелінінъ нии пір чирде орудийнай хаях-ха підел партыр.

Прай ол нимелерге Биденко істінде өріңчеткен. Анынъ хынып тонандырған, воспитывать полған оолағы сын чаачаа тōй полған.

Андаг даа полза, кібіренмин ол сыдан полбаан:

— Хайди син субарап парғазынъ... Уядыстыг даа көрерге.

— Мин пролыг нимесіін, абаа! Пірееде чалаастанмин даа орудие хыринда чирде хонарга килісче.

— Орудие хыринда! — ачырғанып, теен Биденко. — Пісте сала арыг арах чөрченъ полғазынъ. Андаг даа полза, хазына кибиіп ипти арах кизерге кирек.

Биденконынъ, кібіренерге ле хынып, іди чоохтанчатханын Ваня пілчеткен. Агаа Биденко мынынъ алнындагыох чіли хыпчатханын оолах сизіңген. Сах андох анынъ чүрее сітлі түскен, аннанъар Биденкога прай өріністіг, хомзыныстыг хабарларны чоохтап пирерге хыңған. Түгенчі туста, разведчиктерденъ парыбызып, ол пір хати пушкаданъ атханын, кичее аны алтынчы номерге тургыс салғаннарын, капитан Енакиев аны оол идінчеткенін, дивизиянынъ командиріне рапорт пирибіскеніненъер — прай чоохтап пирерге иткен.

Горбуновтанъар, хайдаг чапсых хабарлар пардыр разведчиктерде, хайдаг наа трофеялар пардыр — прай ол нимелерденъер Ваня сурағлирга хыңған.

Че чоохтирга, сурағлирга ол манънанмаан. Ибіре хазыр харбазыг парчатхан. Полған на секунда алтыннанъ даа аарлыг полған. Кōп чоохтазарга манъ чох.

Пушкаларны машиналарнанъ азыраынанъ, патронныг хараचाхтар түзірілеріненъ, — прай ол нимелер пір минута аразында иділ парған полар, — сержант Матвеев наа, пу синге теере Ваня пір дее иппеен, чыхыг пирибіскен:

— Лямкаларны кизерге!

Номерлер сах андох пушканы ибірібіскеннер, хузуриин кōдірібізіп, ікілер кізіденъ полған на терпекке чап-

сынып, халғаннарынанъ тинъе тынып, ѳстезіп, тарт сыхханнар. Алнында Биденко чол кѳзідіп ойлап хал чѳрген.

Халған чаачылар, патронныг харацахтарны хаап алып, пушканынъ соонча сѳзір сыхханнар.

Оолахха пір дее кизі тапсабаан. Ниме идерін ол позы даа сизін салған. Ол харацахха чапсынған, угаа аар харацахты орнынанъ тибірет полбаан. Андада, ўр дее сағымин, Ваня, холындағы клўстенъ харацахтынъ чардызын аза тағыбызып, инънілеріне сўрткілеп салған узун піреер снарядты салып алып, аарына тізектерін ээлдіріп ала, чаачыларнынъ соонанъ ойлап сыххан.

Ваня чўгўр килгенде, орудие, яблах сабынынъ улуг ўўндізінінъ хыринда, харбазыға тимде турған. Аннанъ ырах нимес пасха орудие турыбохчатхан.

Капитан Енакиев мындох полған.

Анынъ мындаан Ваня хацан даа кѳрбеен полған. Ол, олапъай ла чаачылар чіли, шлем кис салып, азахтарын чара тастаглабызып, чығанахтарын чирге кире пас салып, чатчатхан. Ол бинокль тобыра кѳрчеткен.

Анынанъ хости, автомадына чығанахтан салған, мойнында пағларын пик палғаглап салған, чохыр плащ-палаткалыг капитан Ахунбаев наинан салған чатхан. Анынъ хыринда, скатерть ле чіли тўр салған, карта чатхан. Анда ікі улуг хызыл сиг пір чирге сиилісчеткен.

Мында паза ікі кизі пар полған: наводчик Ковалёв паза ікінчі орудиенінъ наводчигі, анынъ фамилиязын Ваня ам даа пілбинчеткен. Олар ікідеезі батареянынъ командирі кѳрчеткенѳк саринзар кѳрчеткеннер.

— Чахсы кѳрчезер бе? — сурған капитан Енакиев.

— Кѳрчебіс, — нандырған ікідеезі.

— Агаа читкенче, нинче метрче полар тіп сағынчазар?

— Читі чўсче полар, неке.

— Сын. Читі чўс отыс. Ана андар атынъар.

— Исчебіс.

— Пушканы орта кѳстирге. Табырах атарга. Атысты арамнатпасха. Пехотаданъ халбасха. Пасха чыхыг сағам чох полар.

Капитан Енакиев хатыг, ўзіктеп-ўзіктеп, позыг ла кире саапчатхан чіли, чоохтапчатхан. Ахунбаев полған на предложениезінінъ соонда, пазын икіпчеткен паза хайдаг-да пасхачыл, кѳѳ чох кўлінісненъ, позынынъ чыы, тинъ тістерін чылтырадып, кўлінчеткен.

— Атысты пастирға прайзынъарға пір сағба пірлер, — теен капитан Енакиев.

— Пір хызыл ракета сағбалыр, — Енакиевтің тооза чоохтирын сағып полбаан чіли, картазын сумказына суғып, хоза чоохтаныбысхан Ахунбаев. — Мин позым сағбалырбын. Сиргек полынъар.

— Исчем.

Полевой сумказын чаабызып, хаазын өтіре тартыбызып, сумказын кистіне тастабысхан.

— Че, парим! — табырах чоохтанған ол, ананъ ашым-чохтазып таа албин, улуг-улуг хаалап, алнынзар, атыстар хойыпчатхан саринзар чүгүр сыххан.

— Сурығлар пар ба? — сурған капитан Енакиев наводчиктерденъ.

— Чоғыл.

— Орудиелерзер!

Ананъ наводчиктер полганы ла позынынъ орудиезінзер чыл сыххан. Мында ла прай кізілернінъ чирде чатхлапчатханнарын Ваня онънап салған. А мында кізі көп полған: батареецтер, пехотинецтер, сумкалыг ікі саптарка хыстар, тууп хараचाхтыг, тимір катушкалыг телефонисттер, холын паза пазын палған салған пір палыглыг чаачы. Прай ол чон, кирек полза, пір орыннанъ пасха орынға чызынып чылчатханнар.

Піреде Ваняа кииде хайда-да хустынъ өтіг сығырчатханына ба алай тапсаанына ба төйй табыстар истіл парчатханнар. Чахсы иде ухханда, ол ухтар сығырысчаттырлар. Андада Ваня харбасчатхан пехотаданъ ырах нимес полчатханын сизін салған. Амох көрер ол чаачылары. Олар хайда-да мында чағын полғаннар.

Алыларында, яблах хыразынынъ ортызында, изере парлабысхан төнъічектерні Ваня ырахтынох көр килчеткен. Олар яблах саптарынынъ ўўнділеріне төйй полғаннар. Чағыннап киліп, ол пехотадағы чаачылар полганын іле көр салған. Оларынынъ алында немецтерденъ пасха паза пір дее ние чох полған.

Андада Ваня, мөкейіп алып, сиберли позынынъ орудиезінзер пас килген, снарядтарын чирге турғыс салып, харацах хырында позынынъ алты номерінінъ орнында чат салған.

Пўўнгі күнде аны ибіре иділчеткен прай ние уғаа көблче, чубаныстыг иділчеткенге төйй пілдір парған.

Сынында, тізенъ, прай ниме нымахтағы ла чіли, табырах иділеткен.

Ваня іди сағынарға даа манънанмаан: алныларында тынъ нимес атыс истілген, анынъ соонда хызыл ракета чоғар сығара учуххан. Ваня хайди-пиди капитан Енакиевтинъ хайини позынзар айландырарға, ағаа кўлінібізерге, дистанционной клўсті кўзідіп: «Хазых улынъар, капитан арғыс» — тирге иткен, пір сўсненъ, — мин мындохпын, прай чаацыларнанъ хада харбазарға килдім, орудиеденъ халбинчам тіп, капитанны сизіндірерге иткен. Че манънанмаан.

— Килчеткен немецтерче кўні атыснанъ — огонъ! — прай сынына тура хонып, ўзікти хысхырыбысхан капитан Енакиев.

— Огонъ! — хысхырган сержант Матвеев.

Сах ол туста алай аннанъ даа ирте арах па таныс ікі дее пушка атыбысханнар. Сах андох ікінціін атханнар ананъ пазох, іди ўзігі чох. Олар тохтабин атчатханнар. Атыстынъ табызы чара чачырастарнынъ нызыраанынанъ аралас парган.

Стене чіли, орудиеинъ ибіре саринда нызырт-назырт ла турчатхан. Горчица ла осхас ачых, чабал тар чызына, харахтарнынъ чазы ахчатхан. Ванянынъ ахсында даа тимір, тат татни пілдірібіскен.

Тўдепчеткен гильзалар, пірсі пірсіинъ соонанъ пушкаданъ сығара чачыраглап, чирге тўзіп, сегірестеп, айланын анъдарылчатханнар. Оларны амды пір дее кізі тығбинчатхан, азахнанъ на ортах кўребісчеткенпер.

Ваня, патроннары харахатанъ сыгарып, колпачоктары на ходыра тартарға манънанчатхан.

Ковалёв хақан даа чапчанъ тоғынчанъ. Сағам, тізенъ, уламох анынъ хайынғаны чалын на чалбыраан осхас табырах полған. Ол, панорамаданъ харахтарын албин, ікі холынанъ таныс механизмнерні айландырчатхан. Пула полбас, кірбе сағалынынъ учун тістеріненъ ызырып алып, шнурны ол чапчанъ, тарынчах тартыбысчатхан. Андада пушка прай позынанъ, тітіреп халып, тар чызынанъ паза тўдўнненъ орал парчатхан.

Капитан Енакиев, тізенъ, Ковалёвнанъ, хости орудиеинъ терпегіинъ пір саринда турчатхан, снарядтарнынъ чара чачырапчатханнарын паза хайда тўсчеткеннерін бинокльданъ кўр турчатхан. Пірееде, чохсы кўрерге тіп, ол ортах парыбысчатхан, пірееде алнынзар чўгўріп, чир-

ге чапсыра чадыбысчатхан. Пір хати, тізенъ, хозан на чіли, ник яблах саптарынынъ үүндізіне сыгып алып, миналарнынъ хости чара чачырапчатханына даа хайбин, иледе азах үстүнде турган. Пір осколок, пушканынъ тиміріне киліп, торслап парганын Ваня ис халган.

— Ана, іди. Угаа чохсы. Пазох пірее хати, — пушкарларзар хатабох айлан киліп, сыдан полбин, холынаның пулғап: Ковалёвха нима-де чоохтапчатхан капитан Енакиев. — Амды онъ саринзар ікі хати. Көрдек, оларнынъ анда миномёттар турчатхан осхас. Пір матап оларга!

Пушка хатабох, сірлезіп ала, атчатхан. Капитан Енакиев, тізенъ, бинокльданъ азырылбин көріп, табырах чоохтапчатхан:

— Ана іди-іди. Махтапчам сині, Василий Иванович, оймахтарына хап-орта түзір пирдинъ. Айна тапсабиныбысты. Че амды пазох пехоталарынча. Іди кирек сірерге, айналар! Чирге чапсындар ба, пазынъар даа көдір полбныбыстар ба? Пазох чохсы иде пирібіс, Василий Иванович.

Пір хати, угаа орта атчатханына сыдап полбин, капитан Енакиев, бинокльын тастабызып, аяларын саап, хатхыр сыххан.

Ваня поэнынъ командирін мындаг чапчанъ, чигт пол парганын хачан даа көрбеең полган. Полган на чаачы поэнынъ командиріне чидер кізі чох полар тіп санидыр. Ваня даа ідөк капитан Енакиевті прай саринаны махтачанъ. Амды, тізенъ, капитан анынъ пабазы. Ана минің пабам хайдаг махачыдыр! — хыхылары килчеткен Ванянынъ.

Кинетін капитан Енакиев холын көдірібіскен, пушкарлар ікідеезі тохтап парганнар. Андада Ваня улуг манъзытта онца пулемёттынъ пір чирде тадырасчатханнарын ис салган. Оларнынъ күзүрезін искенде, оолахтынъ иді сырлазыбысхан. Ол пілбинчеткен, чохсаа ба алай хомайга ба. Че капитан Енакиевтің өріністіг сырайын көр салып, кирек угаа чохсы парчатханын піл салган.

Соонанъ чаачыларданъ Ваня піліп алган: ол Ахунбаевтің он ікі пулемёды полтыр. Оларны чазыр салган полтырлар. Немецтернінъ чагын килерін сагыпчаттырлар. Немецтер чагдааннарында, олар прайзы пір тинъе ат сыхханнар.

— Эне зе, тисчелер, — теен капитан Енакиев. — Чедек. тисчеткен немецтерче шрапнельненъ аттах! Трубка

отыс пис. Огонь! — хысхырыбысхан ол, андада пушкарлар полганы ла алтылар хати атхан. Анань капитан, холын пулгабызып, пазох атысты тохтатхан.

Пулемёттар тадыраслachatханнар, че оларнынъ сүрістіре-сүрістіре тапсасчатханы аразында «Ура-а-а!» теен таныс, көп кізінінъ табызы хыранынъ ибіре саринанъ истілчеткен.

— Алнынзар! — теен капитан Енакиев, поэ паза хайбанънабин, алнынзар чүгүр сыххан.

— Тернектерге! — хысхырыбысхан сержант Матвеев, анынъ наағынанъ хан чолахтанып ахчатхан.

Пушканы хатабох алнынзар сөртеп сыхханиар. Амды олар паягыданъох табырах тартчатханиар. Оларга удур хызара тирлеглеп парған пехотинецтер сыгара салысчатханиар. Олар хысхы-үгүненъ артиллеристтерге пушканы тартарга полысчатханиар. Пасхалары патронныг харахатарны сөзірчеткеннер, алай ба көдіріп алып, апарчатханиар.

Ол аразында капитан Ахунбаев, немецтерге тын алынарга пирбин, сүрлечеткен. Немецтерні удурлирга Ахунбаев ол ла пулемёттарны тимнебиндір. Оларданъ пасхам даа пір хати даа атпаан пір миномётнай батарея пар полған. Аны ізестіг чазыр салған полғаннар.

Амды, хақан пушкарлары сөртеп париганда, олар ат полбинчатханда, миномётнай батарея атып сыххан. Ол чүгүріс париган немецтерні пір дее чаза аттинчатхан. Немецтер угаа табырах чүгүрісчеткеннер, оларны сүріс париган пехота паза пушкарлар үр тохтап полбин парыбысханнар.

Пір дее чирде тохтабин, Енакиевтің пушкарлары ол пөзік чирінінъ ортызына кире парыбысханнар. Аннанъ немецтерінінъ өөн позицияларына угаа чағып полған. Мында немецтер огород хыриндағы тиренъ канаваа одырыбысханнар, олар мыннанъ парарга хынминчатханиар. Че ол туста пушкарлар чағыннап килгеннер. Харбазыг пазох наа күсненъ хайнап сыххан.

Амды пушкарлар пулемётчиктернінъ аразында турыбысхан. Пушканынъ онъ даа, сол даа саринда чирде чадып, үзігі чох пехотинецтер атыпчатханиар. Ваня патроннар үлеченъ кізілерні көрген. Олар табырах чүгүрчеткеннер, атыгчыларнынъ соонча цинковай харахатарны сөзіре. Атыснанъ командовать полчатхан офицерлерінінъ табыстарын Ваня ідөк чахсы исчеткен.

Чир ибіре саринда хазыл парған полған. Улуғ воронкалар түдүнненъ пурласчатханнар. Ибіре, азах ла пасхан чирде, тимір гильзалыг хуруғ пулемёт ленталары, нанчылғлап парған немецкай фляжкалар, тууи тиріглериниъ үзіктері халтырғастарынанъ, ілбіктеріненъ хада субалысхлапчатханнар, чара чачырабаан миналар, хал полғлап парған сүбүректер, сомнар, открыткалар чатхлапчатханнар. Прай ол нимелер хазыр харбазыг үр ниместе ле ирткенін киречілепчеткеннер.

Хара-көк мундирліг, улуғ пора резинка сапогыг нинче-де ол парған немецтер пушкаларданъ ырах нимес ле субал парған чатханнар.

Ваняға олар мында амды үр турар чили пілдірчеткен.

Че атака майтыгып пастабысханын көріп, капитан Ахунбаев поэныныъ үзінчі, түгенчі козырыын сығарған: ол ам даа пір дее тенъмеси взвод полған. Аны капитан Ахунбаев тынъ хызығыбысхан туста ла сыгарам тіп сағынчатхан. Ол аны чазытта, уғаа чапчанъ, улуғ узун салып, чая тастаан, поэюх Енакиевтинъ орудиелері хыринча ам даа пиктенерге манънанғалах немецтериниъ ортызына хал орта апар сыххан.

Ол минутада чаачыларныныъ чүректері көдіріле түскен. Че ол өрініс үр полбаан. Пүўи иртенненъ Ваняны ибіре прай ние синіненъ иртіре табырах алысчатхан. Ол даа өрініс алыс парған.

Орудиецтер наа позицияда табырах арах пиктеніп аларға тіп, кўрчектерін хабарларынанъ, кинетін пазох прай ние алыс парған. Харбазыг нызырты, кинетін тохтап парып, ап-амыр пол парған. Ол амырда хайдағ-да хорғыстыг, чабал ние чазынчатхан чили пілдір парған оолахха.

Капитан Енакиев орудиеге чөлен салған, харахтарын хыза көрглеп салған, хайдар-да ырах көр турчатхан. Капитаннынъ сырайы хайди-да алыс парған. Ваня анынъ андаан хачан даа көрбееен полған.

Ковалёв анынанъ хости турған, холынанъ, алынызар көстеп, ние-де көзітчеткен. Олар постарыныныъ аразында тынъ нимес чоохтасчатханнар. Ваня тынънаныбысхан. Хайдағ-да санап ойначанъ ойынны ойнапчатханға тōйй полғаннар.

— Пір, ікі, үс, — санапчатхан Ковалёв.

— Төрт, пис, — аннанъ андар чоохтанчатхан капитан.

— Алты, — тоосхан Ковалёв.

Командирненъ наводчик көрчеткен саринзар Ваня көрібіскен. Ырахта пуртах, чабал тигір чагазынынъ ўстүнде устыг хырлар, нинче-де иргі ағастар, тимір чол водокачказынынъ көлеткізі ле көрінген. Паза ол пір дее ниме көр таппаан.

Ол туста капитан Ахунбаев пас килген. Анынъ сырайы хызара тирлеп партыр. Сырайы мынынъ алнындағызынанъох чалбах көрінчеткен. Наахтарынча паза помидор ла чіли чылтырапчатхан ээгінче хара тир пурлап иңчеткен.

— Пис танк, — тын алынып, чоохтанған ол. — Водокачказар айланчатхан осхастар. Мыннанъ ўс мунъ метрче поларлар.

— Алты, — түзеткен Ахунбаевтинъ чоогын Енакиев, — арабыс ікі мунъ сигіс чўсче полар.

— Андаг даа полар, — чоохтанъ сыхпаан Ахунбаев. Капитан Енакиев, бинокльнанъ көрібізіп, чоохтаан:

— Пехота оларнынъ соонча килче.

Сыдап полбин, капитан Ахунбаев, анынъ холынанъ бинокльны алып алып, көрібіскен. Бинокльнанъ ол илее де ўр көрген, ананъ аны нандыра пірібіскен.

— Ікі ротаа чағын пехоталары, — теен Ахунбаев.

— Анча полар, — нандырған капитан Енакиев. — Сининъ чи кізінъ көп халған ма?

Ол сурыға Ахунбаев көні нандырбаан.

— Көп кізі чідір салдыбыс, — ачырганып ала, чоохтанған ол, мойнындағы плащ-палатказынынъ пағларын хатап палгабысхан, сапогтарынынъ түріл парған түрейлерін тартхлабысхан, ананъ улуғ хаалағларнанъ автоматынанъ пулғап ала, алнынзар чўгўр сыххан.

Ағырин даа чоохтассалар, «танктар» сөс сах олох туста ікі дее орудиее чит парған.

Чаачылар чөптеспин дее табырах арах хазын сыхханнар, пис паза алты номерлер, тізенъ, харачахтарданъ бронебойнай патроннарны сығарып, алынча сал сыхханнар. Ваня, поэзынынъ орны хайда полчатханын ундубаан, ол патроннарзар атыххан.

Ол туста аны капитан Енакиев онънап салған.

— Хайди! Син мындазынъ ма? — теен ол. — Ниме иңезінъ мында?

Ваня тохти түскен, сөөлінібізіп, чіп-чікке тур салған.

— Пастағы орудиеде алтынчы номер полчам, капи-

тап аргыс, — холып шлемзер тудып ала, искірген ол. Шлемнінъ хаазы ээгінінъ алтында пір дее пик иде тар-тылбинчатханнанъар салбахтапчатхан.

Іди тібізіп, оолах сала суг порабысхан. Ол алтынчы номер полбаан. Ол алтынчы номернінъ полысчызы ла полчатхан. Че анынъ алтынчы номер полары угаа тынъ килчеткен, агаа хоза, поэнынъ капитан пабазынынъ ал-нында көдіре полары килчеткен, аннанъар ол сала чой-лапыбысхан.

Ол Енакиевтің алнында чіп-чіке турчатхан, көк хыйға харахтарын чара көр салып.

Командир, батареянынъ командирі, аны онънап сал-ды! Анынъ харахтарында часка чарыпчатхан.

Пушка соонанъ хайди патроннары тазып чүгүргені-ненъер, колпачоктарны хайди суурганынанъар, хайди аннанъ ырах нимес миңа чачырап парган, ол аннанъ хорыхпаанынанъар — прай капитанга чоохтап пирері килчеткен Ванянынъ. Ол, прайчоохтап пиріп, капитан аны махтап «Хандыра оол полтырзынъ!» теенін истерге сагынчатхан.

Че ол минутада капитан Енакиевке анынанъ чоохта-зарга манъ чох полған.

— Сагызынъ сыхча ба сиңінъ? — үрүк парып, чоох-таан капитан Енакиев.

Анынъ хысхырыбызары килчеткен: «Піссер танктар килче. Алыг пала, сиңи мында ат саларлар. Хайди сиң пір дее ние пілбинчезінъ! Чүгүр мыннанъ!» Че ол ту-дын салған. Сырайын тарындыра, хазыр тудыныбызып, үзікти-үзікти, тістері өтіре теен:

— Амох пар мыннанъ.

— Хайдар? — сурған Ваня.

— Нандыра. Батареязар. Ікінчі изводха. Разведчик-терзер. Хайдар хынзанъ, андар.

Капитанынынъ харахтарынзар көрібізіп, Ваня прай піл салған. Анынъ ирнілері тітірезібіскеннер. Ол паягы-ланъох тынъ сёёленібіскен.

— Чох, миң парбаспын, — нандырған Ваня.

— Ние? — хайхап парып, хатап сурған Енакиев.

— Чох, парбаспын, — өчесчеткен не чіли, хатап чоох-таан Ваня, ананъ харахтарын төбін түзірібіскен.

— Миң сагаа чоохтапчам, исчезінъ ме? — көөлце ха-тыг чоохтанған капитан Енакиев.

— Чох, парбаспын, — хатабох пір дее туртухпин

нандырған Ваня, анынъ харах частары, кірбіктерінінъ аразында чыыл парып, турыбысханнар.

Мында, кинетін капитан Енакиев ол кічицек кізінінъ, анынъ чаацзынынъ, анынъ оолгынынъ чўреенде ние полчатханын прай онъарыл салған. Амды оолахты кир-тіндір полбассынъ — анзын капитан чахсы пілчеткен, чоохтасчанъ паза время даа чох полған.

Капитаннынъ прилерінче чинт, кўйтік кўлініс прт парған. Ол полевой сумказынанъ искіріглер пасчанъ улуғ ниемс пора чачын сыгара тартып, орудниінъ ти-міріне салып алып, химической карандашнанъ нинче-де сѳс табырах пазыбысхан. Ананъ чачынны улуғ ниемс конвертке кире суғыбызып, чапсырыбысхан.

— Красноармеец Солнцев! — прайзы иссинер тіп, ол истілдіре тынъ тапсаан.

Ваня, стресвой хаалағларнанъ хаалаан, эчектеріненъ тоххладыбысхан:

— Исчем, капитан арғыс.

— Боевой задание. Дивизионнынъ команднай пунк-тына штабтынъ пастығына пу пакетті апар килінъер. Онъарылыстығ ба?

— Онъарылыстығ.

— Хайдағ задание пирілген, красноармеец Солнцев?

— Дивизионнынъ команднай пунктына штабтынъ пастығына сагамох пакетті апар килерге чахылған.

— Сын.

Капитан Енакиев конвертті сунған. Ідѳк табырах Ва-ня аны алып алған. Шинелын систібізіп, гимнастѳрказы-нынъ ізебіне тиренъ иде суғыбысхан.

— Чарадынъар парарға?

Капитан Енакиев ырахта моторларнынъ кўўлескенін тынънап тапсабинчатхан. Кинетін ол, айлан киліп, хыс-хацах тастаан:

— Че? Нога парбинчазар за? Парынъар!

Че Ваня хыймырабин чіп-чіке турчатхан, капитан-нанъ харахтарын ал полбин.

— Нога парбинчазынъ за? А? — паарсах чоохтан-ған капитан. Ол, оолахты позынзар тартып алып, кинетін табырах кѳксине чапсыра тудыбысхан. — Толдыр заданиені, оолгыцаам, — теен ол, ананъ холынанъ Ваняны сала тѳмебіскен.

Ваня сол инънін азыра айланыбысхан, шлемін ипти кизібізіп, паза соона кѳрбин чўгўр сыххан. Чўс метрче

дее чүгүрерге манънангалахта, соонда орудиелернинъ атыстары истілібіскен. Ол капитан Енакиевтің пушкарлары атчатханнар.

Хачан Ваня тынастап ала, тирге пойтлап ала, артиллерия турған орынға чидіп, дивизионнынъ команднай пунктын тапханча, капитан Енакиевті халғысхан пөзікте хачанох хазыр харбазығ хайнапчатхан.

Хырнынъ үстү хара, ах, пора түдүнге орал парған турчатхан. Хойығ түдүн тобыра пір дее ние көріп алчаа чох полған. Түдүн аразында чара чачырастарнынъ чалыны хызар халчатхан. Чир тітірепчеткен. Улуг сиденинъ ізини хайда-да азып-чаапчатханға төйи полған.

Пістинъ батареяларнынъ ыраххы, чағынғы снарядтары пас үстүнче ол хыранъзар онарлап хыыласчатханнар.

Ванязар көрбин дее штабтынъ пастығы, пічікті алып алған, тарындыра тудыныбызып, хыгырған, ананъ теен: — Мин пілчеткем.

Ананъ пічікті боевой искиріглер чатхан папкаа сух салған.

Ваня, штаб полчатхан блиндажтанъ сығара хонып, нандыра чүгүр сыххан. Харбазығ капитан Енакиев турған пөзікте ле парбин, прай даа чирде тинъе парчатханын Ваня ам на онънап салған.

Харбазығ прай фронтча көөлче западсар чылчатхан.

Ваня чүгүрчеткен, аны сүре чидіп, мотомеханизированнай пехотанынъ грузовиктері хыринча хыыласпинанъ ирте сал парчатханнар; танктар, өртектар ле чіли, ыйгах-чайхах полип, иртчеткеннер; самоходнай пушкарлар, гусеницаларынанъ хычыразып, табырах чылысчатханнар; постарынынъ катушкаларын чучап ала, телефонистер чүгүрісчаткеннер; картазын, газета ла чіли, чаза тут салып, «виллисте» хызыл тигейліг пора папаха кис салган генерал ирте сал парған.

Пір сөнненъ чоохтаза, прай ние орнынанъ пасха орынға чылысчатхан, прай ние хыймыранысчатхан, прайзы алнынзар манъзырасчатханнар. Таныс чирлерні Ваня сағам чадап ла танып алчатхан. Таныс чирлер хайди-да алыс парған, пір дее көрбеен, пасхачыл пілдірчеткеннер. Орудиені халғысхали үр бе, ас па пол парғанын Ваня пілбинчеткен. Ағаа нинче-де ле минута ирткен чіли пілдірчеткен. Сынында, тізенъ, нинче-де час иртіп

парған полған. Хыранъда ам даа харбазыг хайнапча полар тіп, ол тынъ манъзырапчатхан.

Анда, тізенъ, харбазыг хацанох тоозыл парған полған: танктар чох иділгеннер, атака төдір саптырған, хыранъны холға кирип, пістинънер никтеніп алғаннар, пушкалар турған чирде, тізенъ, амды тыл пол парған. Хайди ол іди пол парған полчанъ? Капитан Енакиевтің ікі пушказы паза Ахунбаевтің батальонынынъ халған кізілері, нинче пар патроннарын хорат салып, хырых минута ирткенче ибіре саринанъ хызып одырған немецтерденъ хол гранаталарнанъ на чааласханнар. Че, хацан гранаталары даа чох пол парғанда, штыктарнанъ, кўрчектерненъ, холға ниме урунза, анынанъ тудысчатханнар. Соонанъ, тізенъ, немецтер төдір хонминчатханнарында, капитан Енакиев, дивизонзар сығдырадыбызып, батареянынъ атызын постарынзар айландырыбысхан.

Прай ол немелерні Ваня пілбинчеткен. Че, хацан таныс хыранъа чағдабысханда, анынъ чўрее поға-да ачып пастабысхан.

Мына пу орыннарданъ олар пастагызын көні наводкананъ атханнар. Ваня ол орынны хыйып пол парған яблах саптарынынъ ўүндізіненъ танып салған. Ол ўүнді хыринда патроннар тоолап партырлар, харацах андох чатчаттыр. Че амды кем-де, ниме-де идерге патроннар полчанъ пөлігестерні сыгара тартып, мындох тоон парған чирге тастабыстыр.

Паза таныс пір дее ниме чох полған. Ыйнінде, пу орынны ол туста мында улып, таныс иткен кізілер чох полғаннар.

Оолах аннанъ андар пар сыххан.

Ахунбаевтің пехотазы субал парып чатхан хырада, амды харала көй парған грузовик түдеп турчатхан. Аны ибіре чара чачырағлаан патроннар пытырасхлап партырлар.

Пу грузовик, арса, капитан Енакиевке патроннар чатын кирерге кўстенген полар тіп сағын салған Ваня.

Аннанъар немецтернінъ талал парған ікі танкын Ваня көр салған. Мынынъ алнында олар чох полғаннар. Пір танктынъ изел парған люгынанъ көйік обмоткалыг, чызыл парған тимір поэығлыг чоон өдік салбахтапчатхан. Чарых стволлыг ікінчі танк хыринда воронкада одыл парған сўлейке ідізек чатхан. Ол ідізектенъ хойыг өө чох суғ көйлце көйіп ахчатхан.

Анианъ андар прай чазы воронкаларга хазыл парган полған. Улуғ, кічіг воронкалар пірсі пірсіне угаз чағын полғаннар, оларнынъ аразында азах таа بازار чир чох полған. Кірдинъ-сыхтынъ на опын, пірде түзін, пірде көдіріліп парарға килісчөткен. Чазыча отыс хаа-лагуа парып, тынъ майых парып, Ваня турыбысхан.

Аар шлеминъ алтында анынъ пазы ізіге көй париган, шинельі инънілерін пасчатхан.

Нинче-де таныс нимес артиллерист Ванянынъ хыринча ирт парган. Пірсі сыртына антенналыг поган хара-чах артын салған полған.

Таныс нимес улуг хара атха мўнген артиллерийскай капитан паза мойнына автомат артын салған таныс нимес разведчик ирте сал парғаннар.

Хайдаг-да пасха, харасхы, чабызах тигір алтында прай ние танызы чох. Андартын соох чил пастағы харычахтарны агылча.

Кинетін Ваня поэнынъ пушказын көр салған.

Ол сала хыйын турчаттыр. Нога-да пір терпегі чох полған. Анынъ орына патроннарданъ позаан ўстўне-ўстўне салылған парган харацахтар полған. Пушкаданъ ырах нимес азых борттыг грузовик турчатхан, анианъ нинче-де кизи сибөрлеп ние-де түзирчөткеннер.

Тообысхан, сабылбныбысхан чўрсен пазынып, оолах чағын пас парган.

Пушкаданъ тоғырхы чазыда өлген немецтер ле толдыра полған. Ибіре хуруг атылған гильзалар, пулёмет ленталары, взрывательлер, вещевой хаптар, ўзе-чара тартылған пічіктерденъ пасха ние дее чох полған осхас.

Таныс пушканынъ лафедінде пазын, холларын төбін түзир салып, азых затворга прай чаба чадыбызып, капитан Енакиев одырчатхан. Пу чох иділген нимелернинъ аразында чалғыс ла пушка сала пўдін халған осхас.

Капитан Енакиев узунчатханга төбй полған. Оолах анынъзар атыгыбызарга иткен, че хайдаг-да күс аны тох-татхан. Ол, тас ла чили, хорых парып, капитанзар көр-чөткен. Нинче тынъ көрзе, анча пол парған ние анынъ чўрсен чіпчөткен.

Капитан Енакиевтинъ хачан даа иптіг чөрченъ шинельі хан на пол парган; алар-салары чох полған. Шлемі чирде, азах алтында чатхан. Састары аразына хар тыхтал партыр, чил оларны көблче хыймыратчатхан.

Пазы угаа төбін түс парғаннанъар, анынъ сырайы көринминчеткен. Пазынанъ үзигі чох хан тамчылапчатхан. Лафет алтында тамчылаан хан түүл партыр.

Нога-да капитаннынъ холларында перчаткалары чох полған. Ағарта тартып парған, көппегес тырғахтыг пір холы чахсы көринчеткен. Иргі, че чылтырада арыглап салған сапогтыг азахтары чаза тартылып, хатхлан партырлар.

Ваня капитан Енакиевті чахсы таныпчатхан, че ол ба, чох па — ізенминчеткен. Чох, пу хыймырабинчатхан, пілдізі чох, хоргыстыг, санъай пасха, хачан даа көрбеен кізі полған.

Кинетін кемнің-де аар, че паарсах холы Ванянынъ погоннарына тенъен. Ваня, харахтарып көдірібізіп, улуг, чалахай, угаа чагын, күлін турчатхан Биденконы көр салған.

Биденконынъ пір холы хан пол парған испенъ пала ла чілі ораал партыр паза көксіне мойнын азыра килген пагнанъ тартып партыр.

Кинетін Ванянынъ чүрсенде нима-де тибірі түскен. Ол, Биденкоға чапсыныбызып, аны хучахтап, харах чазынанъ суглалчатхан сырайынанъ анынъ хатыг, өрт ле ызы чыстанчатхан шинелыне чапсыра чадыбысхан.

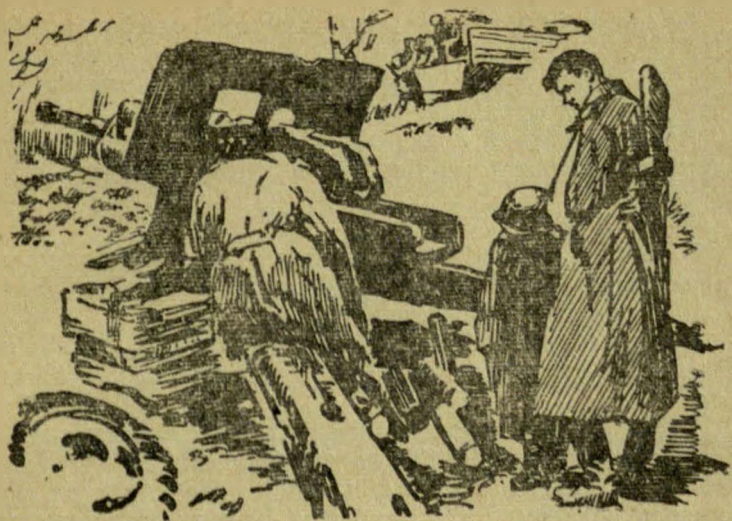
— Биденко абаачах,.. Биденко абаачах,.. — прай поэзынанъ тітірезіп, частарына харлығып, хати-хати чоохтанчатхан ол.

Биденко, тізенъ, Ванянынъ пазынанъ аар шлемін сиберли суурыбызып, палгалған холынанъ нитіг хырых салған, чылыг пазын сыйбаан:

— Нима чох, пастуғас. Иди дее поладырох. Пірееде чаачаа даа ылгирға киліс парадыр. Хайди идерзің зе! Чаа, поза.

Атыр салған капитан Енакиевтің ізебінде пічік тапханнар. Ол аны батареяларнынъ атыстарын поэзына айлаңдырар алнында пастыр. Улуг манъзытта даа пазылған полза, капитан Енакиев аны стол кистінде, амыр туста, блиндажта пасханға төйіп полған. Ап-арыг, прай буквалары іле, нити пазыл партыр.

Ол аразында, ол хоргыстыг, түгенчі минутада, хачан ол пічігесті пасчатханда, аны ибіре кізі дее халбаан полған.

Капитан Ахунбаев чирде хыймырабин чатхан. Анынъ холлары плащ-палатканынъ алтынанъ сыгып, чаза тас-тал партырлар. Ух анынъ чалбах, тіспен хамаана ортызынанъ кір партыр. Ковалёв ам на маймаан суурып, сулғактарып хатап сарирға иткен чіли, чирге одыр салтыр, ананъ кинетін хыйын тўс партыр.

Андаг даа полза, капитан Енакиев поэзынынъ пічинде число, айын, чылын турғызарға ундубиндыр. Хайда турчатханшарын таныхтабохтыр: «Сигіс номер цель районында». Фамилиязын турғызып, точка турғызарға ундубинохтыр.

Пічікті ўс пулунъни тўр салып, гимнастёрказынынъ тастындағы ізебине, табарға оой ползын тіп, сух салтыр.

Ол пічікте капитан Енакиев поэзынынъ батареязынанъ анымчохтастыр, поэзынынъ боевой аргыстарына чолабит пирерге чахыптыр паза поэзын Германияда чыгбин, төреен-өскен чирінде чыып саларға командованнеденъ сурынтыр.

Аннанъ пасха, ол адаан оолғынынъ Ваня Солнцевтің чуртазынанъар сағысырғарға паза аннанъ чахсы чаацы, соонанъ турыстығ офицер ит саларға сурынтыр.

Капитан Енакиевтің тўгенчі сурынызы сурынганиох толдырылган: аны советскай чирде чыып салғанчар.

Сыратты пурғун пастағы харнанъ сыбап парған соонда, Ваня Солнцевті команднай пунктха, командирге алдыртханнар. Пазох чаацынынъ ўлўзін алыстырчатхан сўстерні Ваня ис салған.

Артиллерийской полктынъ командирі Суворовской училище ызылчазынъ тіп, Ваняа искірген, ананъ хоза чоохтаан:

— Тимнен.

Тўрт кўн пазынанъ, чалбах оймах-осхыллығ иргі орыс городынынъ улицазынча ефрейтор Биденконанъ Ваня Солнцев пастыр парчатханнар.

Олар, манъзырабин, тылдағы городтынъ амырына паза онъар-тискер тўс парғанына хайхап ала, пасчатханнар.

Биденко ниик тонан салған, холын палған салған полған. Оолах инъилеріне ноғаан вещевоу мешок артын салған полған. Ол хапта көп кирек паза кирек тее чох нимелер чатханнар. Ол нимелерні Ваняа разведчиктер, орудиецтер кўстерін піріктіріп, постарынынъ оолгын ыраххы чолға ўдесchedіп, сыйлаан полғаннар.

Хапта идок саблығ компаснанъ букварь, сўўмек чатханнар. Андох хызамдых сабын салчанънынъ істінде манъат чыстығ пір кизек сабын, андағох тизіктіғ футлярда тістер арығлачанъ щётка пар полған. Тіс арығлачанъ порошок, інгелер, өдік арығлачанъ щётка, сўрткі, пір тінде сосха иді, хапчығаста сахар, спичка харачағазында тус паза пірсінде — чай. Кружка, ирінненъ ойначанъ гармошка, немецтерденъ алған зажигалка, нинчедө осколка, улуғ калибрліғ пулемёттынъ ікі патроны, пір булка іпек паза чўс салковай ахча хабох істінде полғаннар.

Өөнінде «Суворовской натиск» тіп газетаа паза платха чохсы иде сарып салған капитан Енакиевтінь погонары чатханнар.

Оларны, анымчохтасчатханда, полктынъ командирі капитан Енакиевті ундубассынъ паза позынь кизер тус читкенче чыып, хайралап чөрерзінъ тіп Ваняа пирген.

Оолахха ол погоинарны пирchedіп, полковник піди чоохтаан:

— Син төріткен іценъ-пабанънынъ чохсы оолгы полғазынъ. Орудиецтернінь паза разведчиктернінь манъат оолгы полғазынъ. Син капитан Енакиевтінь турыстығ,

махачы, чахсы оолгы полгазынъ. Амды сині прай пістінъ артиллерийскай полк поэнынъ оолгына санапча. Ундуба аны. Амды син үгрэнерге парчазынъ. Ізенчем, ам даа поэнынынъ полкынъны уятха тўзірбессінъ. Синненъ манъат воспитаниик, соонанъ андагох манъат офицер поларынъа мин ізенчем. Че ундуба: хачан даа, хайда даа пастағызынох син іченъ-родинанънынъ сын оолгы полчатханьнынъ. Анымчох, Ваня Солнцев. Хачан офицер полып алзанъ, поэнынынъ полкынъзар айлан. Піс сині сағирбыс, пістінъ арабыста син поэбыстынъ кізіі поларзынъ. Амды — тирен.

Ваняданъ Биденко, көртіктер сал парған городты тобыра парыбызып, Екатерина хан тузындагох колонналығ, аркалығ улуг туранынъ алнында тохтабысханнар.

Хырых ікі чылда город ўр нимес немецтернінъ холында полған, аннанъар пу туранынъ пірее-пірее чирлерінде ам даа өрт орнылары көрінглепеткен.

Чугуннанъ хоостап иткен решетка хыролап партыр. Кирі, чўзерче частығ хазыпънар тура ибіре өсклепеткеннер. Хазыпънынъ көп салаалары харға уяларына, хара дөріктер ле чілі харалчатханнар. Олар хыролаглап парып, тобыра көрінчеткеннер.

Хысхы, сузы чох кўн соох киині тобыра, нымырха оозы чілі чадан көрініп, чўс парчатхан.

Иргі көйглен парған стенеліг пожарнай каланчанынъ ўстўнче тааннар учуххлап чөргеннер.

Биденконанъ Ваня сыныхтағ будка тобыра иртіп парғаннар, ананъ улуг, пөзік сводтығ сенекте Ваняны Биденко дежурнай офицерге пірібіскен. Поэы, тізенъ, чоон арка алтында сағып одыр халған.

Ол илееде ўр сагаан. Пасхыс алтыннанъ нинче-де хатти чинит трубач, сых киіп, часызар көрібізіп, трубит полған. Трубанынъ хулах туныстығ табызы, чоон стеналығ аллығ сенек істін толдырчатхан. Анынъ табыстары, улуг тас пасхысча чоғар көдіріліп, анда көөлче тымылчатханнар. Анынъ янъызы ла хайда-да, зданненінъ гўбінде, коридорларында, класстарында, залларында ўр көгіп чөрчеткен.

Мында прай нимені трубанынъ табызынанъ итчеткеннер. Пу туранынъ көрінминчеткен чуртынанъ труба управлять полчатхан. Труба тапсап иртсөк, чўзер табыстар, анчох азахтарнынъ тігірезі зданнее тол парчатхан. Олох трубанынъ табызы кинетін ап-амырны ағылчатхан.

Чуунчанънанъ суғ тамчылапчатханынанъ паза пасхыс алтындағы часынынъ чӧрчеткеніненъ пасха пір дее табыс истілбинібісчеткен.

Пір хати пасхыстынъ ікінчі площадказында хызыл састығ хара мундир, хызыл лампастығ стан кискен кічи-чек оолах сығара салған. Кӧӧлце, китеп ала килчеткенін кӧріп сағынзанъ, труба пу оолагасха пеер сығарға чаратшинча, анзын ол поэ, пір дее кізіденъ сурбин, итчеткені іле кӧрінче.

Кізі кӧрбинче полар тіп, оолах, харнынъ пасхыстынъ перилазына чадыбызып, тынъ ӧрініп, тӧбін тай килген. Че Биденконы кӧр салып, чочып парған, мундирычаан ипти тартхлабызып, строевой хаалағларнанъ чызылглап парған тас полча иртіп парып, чағынғы ізікке чыллап халған.

Ирге саба ағырып пастапчатхан палығлығ холын сыйбап ала, Биденко хомзыныстығ одырчатхан. Ол Ванияданъ чарылызарға хыминчатхан, амды олар хачанға даа чарылысчатханнар.

Пастағы площадка парчатхан стенаа улуг картина хыс салған полған. Анда пу парчатхан пасхысха уғаа тӧӧй ах пасхыс хоостал партыр. Пасхыстынъ ікі саринда иргін пушкалар, барабаннар, знамёналар паза трубалар хоостал партырлар. Пасхысча хызыл погоннынъ хара мундирычахтығ кічичек оолагас кӧдірілчеткен. Чоғартын ағаа Суворов холын сунчатхан. Суворов инънін азыра тастап салған пора плащтығ, шпоралығ узун тӧрейліг сапогтар кис салған, кӧксінде алмазнай чылтыстығ, пӧзік, иді чох хамахтығ, хырал парған састығ турчатхан.

Анынъ Ваниязы, анынъ пастуғазы трубалар, знамёналар ортызынча пасхыс чоғар кӧдірілче, Суворов, тізенъ, ағаа холын сунчатхан чіли Биденкоға пілдірібіскен.

Мына хабырғадағы ізік азылыбысты, аннанъ дежурнай офицерненъ Ваня сых килгеннер. Биденко ларьданъ тӧзіре сегірібізіп, честь піріп, турыбысхан. Ваня Суворовскай училищедегілернінъ формадын кис салып сығар тіп, ол сағыпчатхан. Че оолах ам даа поэнынъ армейскай обмундированиезін сууарға манънанминдыр. Шинелын суур салтыр, пазын хырых салтырлар.

— Воспитанник Солнцев, ўдес килген кізінъненъ анымчохтазып алынъар, — теен дежурнай полчатхан офицер, поэ оортах парыбысхан.

Ваня Биденкоға чағын пас килген. Олар түрче, ниме дее идерін, тирін таппин, тапсабин турғаннар.

Ол минутада оолахтынъ сағызында прай чуртазы ирткен. Ол чурттынъ хачанға даа тоозылчатханын паза ирткен чуртына пір дее тббй нимес, пасха, наа чуртас пасталчатханын Ваня пілінчеткен.

— Анымцох, пастуғас, — пастағызын чоохтанып пастаан Биденко.

— Ырыстыг чол ползын сірерге, — нандырған Ваня.

Изел парган орудие хыриндағы чіли, Биденкоға чапысыныбызып, хучахтабызып, анынъ чаачы шинелыне сырайынанъ чадыбызып, Ванянынъ ылғабызары хынчатхан. Че хайдағ-да пілдізі чох улуг кўс аны тохтатхан.

Биденко, паза тапсабин, агаа холын сунған. Анынъ улуг хатыг холын оолагас пастағызын на тутчатхан. Ол туста Биденко тудын полбаан, анда, хыранъ үстүндегі чіли, Ванянынъ тас пазын палыглыг холынанъ сыйбаан.

— Биденко абаачах, анымцохтар! — кинетін нинче пар кўзіненъ хысхыр салыбысхан Ваня, хачан Биденко, пар ізікті азып, сых париганда. Че разведчик, айланмин, улицазар сых парган.

27

Нинче-де час пазынанъ, каптенармустанъ кип-азах алып, синеп алып, иртен кизерге билетеп салып, Ваня трубанынъ чахыгларын толдыр сыххан, иир пол парганда, ол наа органда байковой наа чорған чабын салып, улуг чылыг комнатада пасха воспитанниктерненъ хада узупчатхан.

Танъ чарып одырғанда, турар алнында кирі генерал, училищенінъ пастыгы, ол хачан даа прайзынанъ пурун турчанъ, узучанъ комнатада оолахтар хайди узуглапчатханын көрглеп чөрченъ.

Ол Ванянынъ орғаны хыринда оолахты көріп ўр турган. Ваня, чорғанын хыя тастабызып, халын уйғунанъ, че амыр нимес узупчатхан.

Ол көрчеткен түстерінінъ көлегі сырайында полған. Полған на минутада анынъ сырайы алысчатхан.

Ваня прай поэты түс чирде чөрчеткен, генерал чорғанын паза подушкасын онъдайлап салғанын даа ол пір дее сизинмеен.

Генерал оолахтынъ сырайына тынъ көрчеткен, ол кі-

чицек чаачынынъ істінде ние полчатханын пілерге, сағызында ние парыи хығырарға хыичатхан.

Ванянынъ кічицек чуртазыи генерал прай пілчеткен. Оолахты батареяда пастуғас тіп адап салғаннарын ол ідөк чахсы пілчеткен. Ол ние генералнынъ көнъніне кірчеткен. Ол поэы даа оланъай кресениінъ семьязынанъ сыххан.

Пірееде поэынынъ олған тузыи сағызына кирерге хынчанъ.

Амды узупчатхан пастуғасты көріп, ол хақан-да ефрейтор полып, Биденкох чіли, поэынынъ олған тузыи сағызына кирген: аалда иртен иртөк аймах-пасха чылтырасчатхан салымныг пүкче ол инектер хадарарға сүр париган. Анынъ холында ағаснанъ иділген кічицек пырғыцах. Ол пырғыцахтанъ ол көгліг, пірсі пірсіне төөй табыстар сыгара ўрчеткен.

Генерал поэы даа пілбин халған, оолахтынъ чорған алтыннанъ сыхчатхан холына көрібіскенин. Анынъ кічицек салаалары пырғынынъ ўдіцектерінче чүгүрчеткен чіли хыймырасчатханнар.

Кірі боевой генерал, гражданскай чаанынъ геройы, Царицын, Кронштадт, Орёл хыринда, Отечественнай чаа тузында, тізенъ, олох орыннарда чааласхан, махачы, көп нимені көрген, хыралып тазар парған пастыг, хатыг тырыс парған сырайлыг, хақан даа хорғысты пілбеен кізі Ванянынъ хыринда турчатхан. Ол, кинетін поэын түзірібізіп, сағалларын сыйбастырып, чалахай күлінібіскен.

Ол туста пасхыстанъ коридорларча, залларча усхурчатхан трубанынъ табызы толған.

Ваня усхурчатхан хазыр трубанынъ табызыи сах андох истіп салған, че усхун полбаан. Сах андох түс чіріпенъ чарыл полбин, ол чабых харахтыг чатхан.

Андада генерал, анынъзар мөкейібізіп, оолахты холынанъ көөлче тартхан.

Ол туста Ваня түгенчі, иртенгі түзін, ўр ниеместе полған ниемелерні көрчеткен.

Ол өліг капитан Енакиевті апарчатхан узун, ах чолны, ах грузовикті көрчеткен. Ибіре, чолнынъ ікі саринда иртче чох хыхы чазанчыхтарын кис салған ағастар турчатхан. Төрт чаачы, автоматтарын мойныларына кис салып, полктынъ знамязын чапхан хомдынынъ хыринда турчатханнар. Ваня яизінчізі полған, ол хомдынынъ поэында турған.

Хараа. Соох, ағастар тырсыласчатханнар. Фосфор-
нанъ на чызыл парған осхас пөзік пуйғаннарнынъ паста-
ры чылтыстарнынъ чарығына чылтыразып, тўдесчеткен-
нер.

Тізекче харда турғлапчатхан пуйғаннар уғаа пөзік
полғаннар. Оларнынъ хыринда телеграф столбалары,
спичкалар ла осхас, кічицек пілдірчеткеннер. Чая тастал
парған чылтыстығ тигір оларданъох пөзік полған.

Прожекторнынъ піскечек чарығы чылтыстарны узур
таа, тыплат таа полбиччатхан — олар уламох сіліг, ула-
мох чарых чарыпчатханныар.

Ибіре, чылтыстарданъох, пуйғаннарданъох хара, түбі
чох тигірденъ дее пөзік амыр турчатхан.

Кинетін хайдағ-да ыраххы табыс ағастар аразыннанъ
истіле тўсті. Ваня сах андох аны танып салған: ол тру-
банынъ тынъ табызы полған. Труба аны хығырчатхан.

Сах андох прай нине, нымахтағы ла чіли, алыс пар-
ған. Чолнынъ ікі саринда турған пуйғаннар пора плащ-
тар, агбах буркалар кис салған генералларға айлан пар-
ғаннар. Хойығ ағас чылтырапчатхан зал пол парча.
Чоллар, тізенъ, ибіре пушкалар, барабаннар, трубалар
турғлапчатхан улуг мраморданъ иткен пасхысха айлан
парча.

Ваня ол пасхысча чўгўрчеттір.

Чўгўрерге ағаа уғаа аар полчаттыр. Чоғартын, ті-
зенъ, анынъзар инънін азыра тастап салған, пора плащ-
тығ, шпоралығ узун тўрейліг сапогтар кис салған, көк-
сінде алмазнай чылтыстығ апсах кізі холын сунчаттыр.

Ол, Ваняны холыннанъ хаап, пасхысча, пөзіктенъ пө-
зікке чидініп, піди чоохтапчаттыр:

— Че, че, пастугас... Төдірленмин хаала!

Катаев Валентин Петрович

СЫН ПОЛКА

Повесть

Ооложка и перерисовки А. Ф. Калинина

Переводчик Н. С. Кобежикова

Редактор Н. Е. Тиников

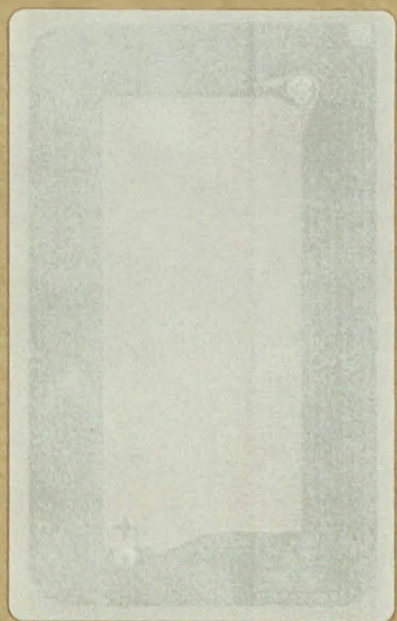
Художественный редактор А. П. Масленников

Технический редактор А. А. Самрина

Корректор А. С. Килижекова

Подписано к печати 8 марта 1962 г. Формат бумаги 84X108¹/₃₂. Печ. л. 10³/₄.
Уч.-изд. л. 8,11. Заказ 3557. Тираж 500 экз. Цена 34 коп.

Хакасская областная типография, г. Абакан, 1962 г

Пазы 34 ахча.

ХАКАСИЯНЫНЪ КНИГА ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫ
А Б А К А Н — 1982